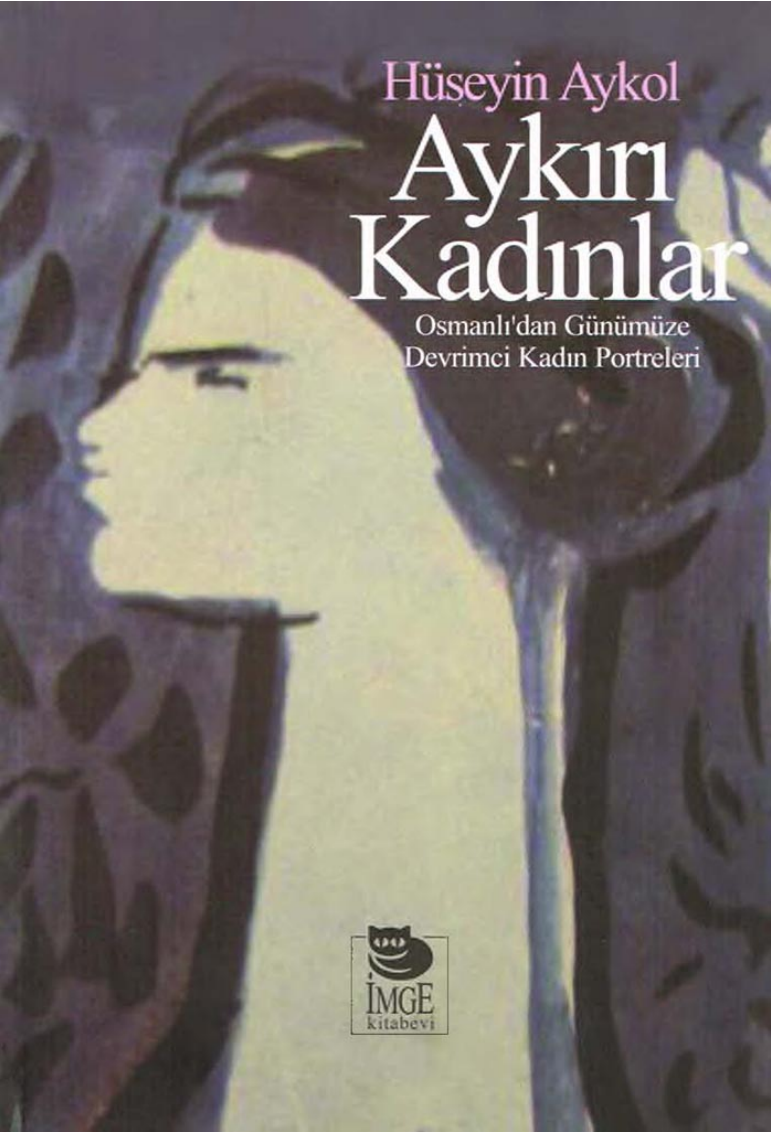

Hüseyin Aykol
Aykırı Kadınlar
Osmanlı'dan Günümüze
Devrimci Kadın Portreleri
İMGE
kitabevi

İMGE kitabevi

Hüseyin Aykol, Manisa'nın Salihli ilçesinde 1952 yılında doğdu. İzmir Koleji'ni bitirdikten sonra üç yıl Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde, dört yıl da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudu. 12 Eylül öncesinde Ser Yayınevi'nde çevirmen ve editör olarak çalıştı ve Türkiye Yazarlar Sendikası üyesi oldu. Kırk civarındaki ülkede yayınlanan *Sosyalizm: Teori ve Pratik* dergisinin Türkçe edisyonunu çıkardı. 12 Eylül döneminde yaklaşık 10 yıl hapis yattıktan sonra gazetecilik ve yayıncılığa geri döndü. Son yirmi yıldır çeşitli aylık dergiler, haftalık ve günlük gazetelerde çalışıyor. Genelde dünya haberleri editörlüğü yapmış olsa da kimi gazetelerde genel yayın yönetmenliği görevini de üstlenen Aykol'un çok sayıda çeviri ve telif eserleri bulunmaktadır.

Aykol'un Eserleri:

- *Diyalektik ve Tarihi Materyalizmin Alfabesi* (Boguslavsky, Karpushin, Rakitov, Chertikhin, Ezrin'den çeviri, Ser Yayınevi, 1977)
- *Ekonomik Romantizm* (Vladimir İlyiç Lenin'den çeviri, Ser Yayınevi, 1977)
- *Eğitim Üzerine* (N. K. Krupskaya'dan çeviri, Ser Yayınevi, 1979)
- *Marx'ın Kapital'inde Soyut ve Somutun Diyalektiği* (E. V. İlyenkov'dan çeviri, Yorum Yayıncılık, 1996)
- *Refah Partisi'nin Tarihsel Gelişimi* (Pelikan, 1996)
- *Türkiye'de Baskı Grupları* (Pelikan, 1996)
- *Türkiye'de Sağ ve İslamcı Örgütler* (Pelikan, 1996)
- *Canavarlaşan Medya* (Temel Demirer ile birlikte, Yorum Yayıncılık, 1996)
- *Türkiye'de Sol Örgütler* (Pelikan, 1996)
- *CIA, Gladio, Mafya, Çete* (Yorum Yayıncılık, 1997)
- *Ortadoğu Denkleminde İsrail-Türkiye İlişkileri* (Öteki Yayınevi, 1998)
- *Çerkes Ethem: Gerçek Yaşam Öyküsü* (Belge Yayınları, 2001; Phoenix Yayınevi, 2011)
- *Stiglitz: Melek mi, Şeytan mı?* (derleyen, Yenihayat Kütüphanesi, 2002)
- *Küresel Terörist* (editör, Yenihayat Kütüphanesi, 2002)
- *Haber Basınından Islamcı Medyaya* (Agora Kitaplığı, 2008)
- *Türkiye'de Siyasi Parti Kapatmanın Tarihi* (İmge Kitabevi Yayınları, 2009)
- *Bölüne Bölüne Büyümek - Türkiye'de Sol Örgütler* (Phoenix Yayınevi, 2010)
- *Bölüne Bölüne İktidar Olmak - Türkiye'de Sağ Örgütler* (Phoenix Yayınevi, 2011)
- *Aykırı Kadınlar: Osmanlı'dan Günümüze Devrimci Kadın Portreleri* (İmge Kitabevi Yayınları, 2012)

İmge Kitabevi Yayınları

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 17
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 29 87
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Taksim
İstiklal Cad. Zambak Sok. No: 2/4
Tel: (212) 249 34 79
Faks: (212) 249 35 79
E-Posta: imge@imge.com.tr

Genel Dağıtım

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 17
Tel: (312) 417 50 95 - 417 50 96
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Cağaloğlu
Ankara Caddesi No: 17/A
Tel: (212) 527 40 57
Faks: (212) 527 41 45
E-Posta: paraf@paraf.com.tr

Hüseyin Aykol

Aykırı Kadınlar

Osmanlı'dan Günümüze
Devrimci Kadın Portreleri

İMGE
kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 978-975-533-710-4

© İmge Kitabevi Yayınları, Hüseyin Aykol, 2012

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Haziran 2012

Editör
Yavuz Alogan

Kapak
Aslı Sezer

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Cantekin Matbaacılık Yayıncılık Ticaret Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok.
No: 15 İskitler-Ankara
Tel: (312) 384 34 35 • Faks: 384 34 37
Sertifika No: 15372

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr
Sertifika No: 11546

İçindekiler

Önsöz: Niçin Böyle Bir Kitap 7
Giriş: Söke Söke Aldılar 11
Fatma Aliye 19
Yaşar Nezihe 23
Nuriye Mevlan 27
Nezihe Muhiddin 31
Semra Hanım 35
Cemile ve Rahime 39
Sabiha Sümbül 43
Margrete Wilde 47
Sıdıka Demir 51
Sabiha Sertel 55
Fatma Nudiye Yalçı 63
Suat Derviş 67
Neriman Hikmet 75
Yıldız Sertel 79
Nezihe Araz 83
Şekibe Çelenk 87
Gün Benderli 91
1951 Tevkifatı Kadınları 95

Sevim Belli 101
Sevinç Özgüner 105
Mübeccel Kıray 109
Zehra Kosova 113
Behice Boran 119
Fatma Hikmet İşmen 123
İnci Özgüden 127
Mediha Gezgin 131
Beria Onger 133
Sevgi Soysal 137
Oya Baydar 141
Ayşenur Zarakolu 145
Duygu Asena 149
Meral Bekar 151
Kutsiye Bozoklar 159
Sabahat Karataş 163
Mukaddes Erdoğdu 167
Yaşar Seyman 171
Filiz Koçali 175
Nevin Berktaş 179
Ayşe Düzkan 185
Füsun Erdoğan 191
Leyla Zana 195
Gültan Kışanak 199
Gurbetelli Ersöz 203
Hacer Arıkan 207
Emine Ayna 213
Ayçe İdil Erkmen 217
Sebahat Tuncel 221
Sonuç Niyetine 225
Kaynakça 229

ÖNSÖZ

Niçin Böyle Bir Kitap

Hemen söylemeliyim ki bu kitabın amacı ülkemizdeki kadın mücadelesini anlatmak, onlara yol göstermeye çalışmak değildir. Kadınlar kendi mücadelelerini verirken, bu konuda biz erkeklerden akıl-fikir alma dönemini çoktan geride bıraktılar. Uzunca bir dönemdir, erkeklerin kendilerine yol göstermesine "aman şöyle mücadele edin, aman böyle yapın," demelerine ne ihtiyaçları kalmıştır, ne de tahammülleri.

Son yıllarda yükselttikleri mücadele o kadar etkili, yaptıkları propaganda öylesine çarpıcı oldu ki artık hayatımızdaki erkek egemen kavramların çoğunun yerini daha doğru kelimeler almaya başladı. Dikkat edilirse, "bilimadamı" gibi bir terimi artık kimse kullanmıyor; onun yerine daha doğru olanı, yani "bilim insanı" kavramı kullanılıyor. Buna benzer birçok örnek sayılabilir.

Sol örgütlerle ilgili yıllar süren araştırmalarım beni, canımı sıkan bir sonuca ulaştırdı: Sol örgütlerin liderlerinin neredeyse hepsinin erkek olması, birkaç kadın lider dışında, diğer kadınların etkili yerlerde bulunmayı-

şı, belki de solun başarısızlığının temel nedenlerinden birisiydi.

Şimdiye kadar yazılmış kitapları ve belgeleri, bir de bu gözle taramaya başlayınca, aslında toplumsal mücadelenin sayfalarının kadınlarla dolu olduğunu, ama 'erkek tarihin' onları ya görmezden geldiğini, ya da kısa ve önemsiz bir biçimde naklettiğini fark ettim.

Bunun üzerine, tarih kitaplarında ismi geçen kadınların peşine yeniden düştüm. Özellikle de anı ve biyografi kitaplarına yöneldim. Oradan bir cümle, buradan bir paragraf derken, portreler beynimde farklı bir biçimde canlanmaya başladı. Ulaşılabilir durumda olanlara da ulaşıp, bulduğum yaşam öykülerini bir kez daha doğrulattım.

Bunlardan bazıları, kamuoyunun ayrıntılı olarak pek bilmediği yaşam öykülerini, bu kitap için kendileri yazdı. Onlara buradan tekrar teşekkür ediyorum. Ben, yalnızca onların yazmış olduğu metni, kitabın formatına uygun hale getirdim. Ayrıca, yaşam öyküsünü yazdığı halde, sonradan geri çeken biri de oldu. Elbette böylesi bir tercihe benim bir şey demem mümkün değildi. Oysa bence, kamuya mal olmuş bir yaşamın gizli saklı bir yanı olmamalıydı; çünkü bu kitapta yapmaya çalıştığımız, önder durumdaki kimi kadınların mücadele dolu yaşamlarını gelecek nesillere aktarmaktır.

Büyük olasılıkla kitabı okuyup bitiren kimi okur, "Ama şu kişi neden burada yok?" diye sorabilecektir. Portresini buraya alamadığım kişiler, aldığım kişilerden belki de daha çoktur. Alamadıklarım, genellikle hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığım kadınlardır; yoksa kitaba alınmasında her hangi bir kişisel neden, siyasi

tercih, ya da kendisinden 'hoşlanmama' gibi öznel bir sebep yoktur.

Çalışmamda, daha çok, lider kişiliği ile toplumda öne çıkmış kadınları ele almaya çalıştım; bir de, kimi sol örgütlerin lideri, ya da ünlü bir yazar olan kocasının gölgesinde kalan, ama o kişiyi adeta o yapan kadınları. Bence, böylesi kadınların yaşamlarını anımsatmak, biz erkeklerin, o kadınlardan -hatta tüm kadınlardan- özür dileyişimizin de bir vesilesi olacaktır.

Örneğin -annemi bir yana koyarsak- beni ben yapan üç kadın oldu yaşamımda. Üçünün de öğretmen olması, isimlerinin M harfiyle başlaması, hayatın mutlu bir tesadüfü olsa gerek. Bu çalışmamı onlara; Meliha, Melahat ve Müjgan öğretmenlerime ithaf ediyorum...

Batıkent, Kasım 2011

GİRİŞ

Söke Söke Aldılar...

Bazılarının iddia ettiği gibi, 5 Aralık 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi "Türk kadınlarına dünya kadınlarından çok önce verilmiş bir lütuf" değildir. Evet, kadınlara seçme ve seçilme hakkı, Japonya ve Fransa'da 1945'te, İsviçre'de 1971'de verilmiş olsa da, örneğin, Yeni Zelanda'da 1893'te, Avustralya'da 1902' de, Finlandiya'da 1906'da, Norveç'te 1913'te, Moğolistan ve ABD'de 1920'de, Britanya'da 1928'de verilmişti.

Gerçekte, 1870'lerden 1923'e kadar 100'e yakın örgüt kuran, 30'dan fazla dergi yayınlayan bir kadın hareketinin olduğu bu topraklarda, 1934 yılı hiç de erken bir tarih değildi. Üstelik kadınlara seçme ve seçilme hakkı iddia edildiği gibi armağan edilmemiş, aksine Cumhuriyet'in kadınları bu ve benzeri hakları Cumhuriyet'in erkeklerinden söke söke almışlardı.

1872-1907 tarihleri arasında örgütlenen 50 grevden 9'u kadınların çalıştığı çeşitli iş kollarında gerçekleşmişti. Örneğin Feshane grevinin örgütleyicisi ve yürütücüsü, Rum ve Ermeni toplumuna mensup 50 kadın işçiy-

di. Yüzlerce kadın, 22 Ağustos 1876 tarihinde dönemin başbakanlığı olan Babıâli'ye yürüyerek sadrazama bir dilekçe sunmuş ve uzun zamandır ödenmeyen ücretlerinin bir an evvel ödenmesini istemişlerdir.

27 Ocak 1873 tarihinde, Tersane işçisi kadınlar, burada çalışan babalarına ve eşlerine destek vermek amacıyla, onlarla birlikte dayanışma grevine çıktılar. Tramvay grevinde eşlerine destek veren kadınlar ise, tramvay seferlerine engel olmak için ölümü göze alıp rayların üzerlerine yattılar. 1900'lü yılların başlarında günde 16 saat çalışıp 40 para veya 2 kuruş alan bir kadın işçi, günlük ücretiyle fiyatı 5 kuruş olan bir ekmek bile alamıyordu.

Bu kötü koşulların üzerine bir de o yıllarda yaşanan kıtlık ve açlık eklenince, 25 Haziran 1908'de 50 kadar kadın harekete geçip Sivas Belediye Başkam'nın evini taşlayıp, buğday depolarını yağmaladı. 1908, zor ve kötü şartlardaki çalışma koşullarına tepkinin iyice şiddetlendiği, grevlerin dalga dalga yayıldığı bir yıldı. Bu dalga içinde yüzü aşkın grev örgütlendi. Bunlardan kırka yakını ise kadınların çalıştığı gıda, tütün, dokuma gibi iş kollarında yapıldı.

İşçi olarak grev komitelerinde yer alan kadınlar olduğu gibi, grevci eşlerine destek olup, onların yanında yer alarak dayanışmaya giren kadınlar da vardı. Örneğin, 1 Ekim 1908 tarihinde yapılan İzmir-Aydın demiryolu grevinde, işçilerle, güvenlik güçleri arasındaki çatışmaya kadınlar da katılmıştı. 1910 yılında, Bursa'da greve giden 30 bin işçiden çoğu kadındı. Bilecik'te de bin ipek işçisi greve gitmişti.

Kimliklerini gizleyerek yollamış olsalar da, ilk kadın mektupları, yayın hayatına 1869 yılı Haziran ayında

başlayan haftalık *Terakki* gazetesinde yayınlanmıştır. Örneğin bir yazar, vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınarak, erkeklerle aynı bilet parasını ödeyerek vapura bindikleri halde neden kötü yerlerin kendilerine verildiğini sormuş, okuma yazma bilmeyen bir kadın ise başkasına yazdırdığını söylediği mektubunda erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesini sorgulamıştı.

İlk kadın dergisi ise, *Terakki* gazetesinin 1869 yılında 48 sayı olarak çıkardığı, *Terakki-i Mukadderat* dergisidir. Bu dergide, genellikle Batı'daki feminist hareketle ilgili bilgiler aktarılıp, kadınların eğitim görmesinin önemi üstünde duruldu ve yine kadınlardan gelen mektuplara yer verildi. Yazıların genellikle imzasız olarak çıktığı 1875 tarihli *Vakit yahut Mürebbi-i Muhadderat* dergisi ile *Ayine* dergisinde ise evlilik, eşlerin görevleri, çocuk bakımı ve terbiyesi gibi konulara değinildi.

İstanbul-Üsküdar'da Matmazel Zabel Hancıyan ve arkadaşları tarafından "Azkaniver Naayuhyaç Ingerutyan" adıyla kurulan dernek, Anadolu'daki Ermeni kadınların eğitimi için 15 yıldan çok faaliyet gösterip tam 23 okul açmıştı. Benzer yardım örgütlerinin onlarcası da Müslüman kadınlar tarafından kurulacak ve belki de bu gelenek yüzünden, toplumda kadınların sadece yardım örgütlerinde çalışabileceği gibi yanlış bir izlenim oluşacaktı.

İstanbul'da Mayıs 1880'de yayınlanan *Aile* adlı dergi, kadınları aile, kadın, çocuk ve ev işleri gibi konularda bilgilendirmeye çalışmıştı. Dergide imza kullanılmadığı için, yazıların tümünün Şemseddin Sami tarafından yazıldığı iddia edilmişti. Yine İstanbul'da, Ocak 1882'de

yayınlanan *İnsaniyet* adlı kadınlara yönelik bir dergide ise kadınlardan gelen mektupların yanı sıra yayıncısı Mahmud Celaleddin'in yazıları da yer almıştı.

Kasım 1882'de yayına başlayan ve kadın yazarların çoğaldığı aylık *Hanımlar* dergisi, ev idaresine ilişkin bilgiler verdiği gibi, edebi yazılara ve tarih konularına da yer ayırdı, yabancı dil öğrenmenin önemi üstünde durdu.

1887 yılına gelindiğinde ise, erkeklerin çıkardığı, ya da erkeklerin de yazdığı kadın dergilerinden sonra, yazarlarının tamamı kadınlardan oluşan *Şükûfezar* (Çiçek Bahçesi) isimli bir kadın dergisi yayınlandı. Dergi, önsözünde amacını şu sözlerle açıklamıştı: "Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin alaylı gülüşlerine hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek, çalışmanın doğru yolunda mümkün olduğu kadar ayak direten olacağız". Aralarında Münire ve Fatma Nevber gibi yazarların bulunduğu, kendilerini baba ya da koca adlarıyla değil, yalnızca kendi adlarıyla tanıttıkları bu derginin sahibi de bir kadındı: Arife Hanım.

Mürüvvet gazetesinin kadınlara yönelik çıkardığı *Mürüvvet* adlı dergi, Şubat 1887'de yayın hayatına başladı. Dergi, eğitime öncelik vererek kız okullarının durumunu irdelediği gibi, aynı zamanda Şair Nigar Bint-i Osman ve Şair Leyla gibi ilk edebiyatçı kadınların yapıtlarına yer verdi. Hatice Semiha ve Rebia Kamile tarafından 1889'da yalnızca bir sayı olarak yayınlanıp kapanan *Parça Bohçası* adlı iki aylık dergi ise ev işleri, çocuk bakımı, aşçılık ve pastacılık gibi konuları işlemişti.

Başyazarı ve yazı kadrosunun neredeyse tamamı kadın olan ve 1895-1908 arası tam 604 sayı yayınlanarak

en uzun soluklu dergilerden biri olma özelliğini kazanan *Hanımlara Mahsus Gazete,* yayın hayatına Eylül 1895'te başladı. (Osmanlı kadın mücadelesinde önemli bir yeri olan *Hanımlara Mahsus Gazete*'yi, başyazarı Fatma Aliye'nin yaşam öyküsünü anlatırken daha ayrıntılı olarak ele alacağız.)

Osmanlı siyasetinde önemli bir yer işgal eden Selanik'te de çeşitli kadın dergileri yayınlandı. Bunlardan ilki Eylül 1908'de yayınlanmaya başlayan *Demet* dergisiydi. Dergide ünlü erkek yazarların yanı sıra Halide Edip, İsmet Hakkı, Fatma Müzehher gibi kadın yazarların yazıları da yer aldı. İsmet Hakkı Hanım kadınların ikincil olmaktan kurtulmalarını istediğini yazdı. Dergide feminizm kavramı tartışıldı ve kadınların mesleki olarak sınırlandırılmalarına tepki gösterilerek, kız okullarına da fen dersleri konması gerektiği vurgulandı.

Kadın adlı dergi ise Ekim 1908'de haftalık olarak yayınlanmaya başladı. Selanik'te çıkan diğer bir kadın dergisi olan *Kadın*, Ekim 1908 ile 1909 yılları arasında yayınlandı. Bu dergi, özellikle eğitim ve toplumsal yaşama katılım açısından kadın konusu üstünde durdu; batılı kadınların kazandıkları haklarla ilgili Osmanlı kadınını bilgilendirdi.

İttihat ve Terakki, 1908'de iktidara gelince, kadınlara yönelik çeşitli dernekler kurdu. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti bunlardan bazılarıydı. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi'nin 40 kadın üyesi vardı ve bu kadınlar, mektupların gazetelere gizlice dağıtılmasında önemli sorumluluklar üstleniyorlardı. Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Fatma Pakize Hanım tarafından Mayıs 1909'da kuruldu. Aynı yıl, Halide Edip tarafından kurulan Teali-i Nisvan

Cemiyeti'nin başlıca amacı ise kadınları toplumsal hayata hazırlamaktı.

Musavver Kadın, haftalık dergi olarak Nisan 1911'de; *Kadın* adlı dergi, on beş günde bir olarak Ağustos 1911'de yayınlanmaya başladıktan sonra, Osmanlı döneminin en uzun süreli ve en etkili kadın dergisi *Kadınlar Dünyası* Nisan 1913'te yayınlandı. İlk yüz sayı günlük olarak, daha sonra haftalık olarak (savaş yıllarında ara verildiyse de) 1921 yılına dek 9 yıl çıkarıldı. Derginin sahibi Nuriye Ulviye Mevlan'dı. Yazı kadrosu, hatta mürettipleri bile kadın olan bu dergi, "Kadınların hak ve hukuku tanınmadıkça erkek yazılarına yer verilmeyeceği ilkesi"ni kabul etmişti. Özellikle okur mektuplarının önemli bir yer tutuğu dergi, aynı zamanda dönemin feminist söylemini anlama açısından da önemli bir yere sahipti.

Kadınların faaliyetlerinde 1913 yılı örgütlenme bakımından çok verimli bir yıl oldu. Nisan ayında, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Nezihe Muhiddin tarafından, Mayıs ayında ise kadınların hak ve özgürlük taleplerini gündeme getirip, feminizm sözcüğünü kullanmaktan çekinmeyen Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, Nuriye Ulviye Mevlan tarafından kuruldu. Bir Fransız heykeltıraşın karısı olan Madam Pompard'ın kurduğu *Arbeilles*'de (bal arıları) faaliyetine aynı dönemde başladı.

Başyazarı Nigâr Hanım olan *Kadınlık* adlı haftalık dergi, *Kadınlar Alemi* adlı edebi, sosyal, resimli dergi; sorumlu müdürlüğünü Zaime Hayriye Hanım'ın yaptığı *Siyanet* adlı aylık dergi, yine kadınlara yönelik, ilmi, fenni, edebi ahlaki, felsefi mecmua *Seyyale* ile sahibi Nigâr Cemal olan *Kadınlık Duygusu*, 1914 yılında yayınlanmaya başlayan dergilerdi.

Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Enver Paşa'nın himayesinde, dönemin erkek bürokratları tarafından Ağustos 1916'da kurulmuştu. Dernek aracılığıyla kadınlar gönüllü olarak askere alınmış ve geri hizmette çalıştırılmak üzere oluşturulan Kadın İşçi Taburları'nda görev yapmışlardı. Müslüman Kadın Birliği ise Süleyman Paşa'nın kızı Mediha Süleyman tarafından 1918 yılında kurulmuş, daha sonra barış çabaları için adını Sulhperver Türk Kadınları Cemiyeti olarak değiştirmişti.

On beş günde bir çıkan *Genç Kadın* adlı derginin Ocak 1919'da yayın hayatına başlamasının hemen ardından, Şubat 1919'da Sedat Simavi tarafından *İnci* adlı aylık kadın dergisi çıkarıldı. Sabiha Sertel ise aynı yıl yayınladığı *Büyük Mecmua* isimli dergideki yazılarıyla, kadın haklarını feminizme çok benzer bir şekilde savundu ve erkeklere karşı "kadınlık sınıfı"nın taleplerini dile getirdi.

1919 yılında kurulan Asri Kadın Cemiyeti'nin amacı, kadınların fikri ve toplumsal düzeyini yükseltmek iken, Kürt kadınlarının haklarını savunan Teali-i Nisvan da Nisan 1919'da İstanbul'da kuruldu. Hemen ertesi sene de Çerkes kadınları bilgilendirmek amacıyla Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti kuruldu. Dernek, aynı zamanda *Diyane* isimli bir de dergi çıkarıyordu.

Tüm bunlar olup biterken, Türkiye Komünist Partisi delegesi Naciye Hanım, 1920'de Bakü'de düzenlenen Komünist Enternasyonal'in Doğu Halkları 1. Kongresi'nin 7. oturumuna katılmış, Doğulu kadınların hak talepleri üzerine Türkçe bir konuşma yapmıştı. Bu talepler beş maddeden oluşuyordu: Mutlak hak eşitliği, kadının erkeklerle birlikte bütün eğitim kurumlarından

eşit şekilde yararlanması, kadının ve erkeğin evlilikte eşit olması, poligaminin (çok eşlilik) ilgası, kadının istisnasız tüm kamu görevlerine ve yasama meclislerine kabulü, tüm köy ve kentlerde kadın haklarını koruma komitelerinin kurulması. Naciye Hanım, her ne kadar unutturulmaya çalışılsa da, 1920 yılında işgale karşı düzenlenen meşhur Sultanahmet Mitingi'nin de konuşmacıları arasındaydı.

İzmir'de Ocak 1923'te düzenlenen 1. İktisat Kongresi'ne yedi işçi, biri çiftçi olmak üzere sekiz kadın delege katıldı. İlk günkü oturumu 500 kadının izlediği kongrede, kadın işçilere doğum öncesi ve sonrasında sekiz haftalık izin verilmesi, kadınların madenlerde çalıştırılmalarının yasaklanması, işyerlerinde emzikhaneler açılması gibi çok önemli kararlar alındı. Kongre'nin 4 Mart 1923 günü gerçekleştirilen kapanış konuşmasını ise Rukiye Hanım yapmıştı.

Ülkemizdeki ilk kadın partisi olan Kadınlar Halk Fırkası, İstanbul'da Haziran 1923'te kuruldu. Ancak 1909 tarihli Seçim Kanunu'nda kadınlara oy hakkı tanınmadığı için valilik partinin kuruluşuna onay vermedi. Partinin kurucuları arasında Nezihe Muhiddin (başkan), Nimet Remide (ikinci başkan), Şükûfe Nihal (genel sekreter), Kıbrıslı Aziz Hanım, Seniye İzzettin (muhasebeci), Zeliha Ziya, Matlube Ömer (veznedar), Halet Şükrü, Muhsine Salih, Seniye Emrullah Tuğrul, Naile Vehap, İffet İhsan vardı. Partinin başlıca amaçları arasında, kadın temsilcileri meclise göndermek ve kadınların sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmekti. Yasal olarak kuruluşuna Cumhuriyet yönetimi tarafından da izin verilmeyen parti, 5 Şubat 1924'te kapatılınca, faaliyetlerine Türk Kadınlar Birliği adıyla devam etti.

Osmanlı'da 'Bir Hanım' Yazar

İlkokula gitmedi. Evde özel ders aldı. Fransızca'dan çevirdiği romanı "Bir Hanım" imzasıyla yayınladı; ancak pek çok kimse bu çevirinin bir kadın tarafından yapıldığına inanmadı. 1895'ten 1908'e dek 612 sayı yayınlanan Hanımlara Mahsus Gazete'nin en önemli yazarlarından biri olarak uzun süre adını sakladı ve yayınlanan makalelerinde imza olarak "Mütercime-i Meram" adını kullandı. Her ne kadar makalelerinde ismini gizlemişse de, 1892 yılında yayınlanan Muhadarat adlı romanını kendi ismiyle bastırmaya cesaret edebilmiştir.

Fatma Aliye, 29 Ekim 1864'te İstanbul'da Vezneciler semtinde bir konakta dünyaya geldi. Babası Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticilerinden olan, hukukçu ve tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'dır. Babasının valilik görevi nedeniyle çocukluğunda Halep ve Yanya'da bulundu. Herhangi bir okula gitmedi. Zaten o yıllarda ilkokul düzeyindeki mahalle mektepleri dışında kızların gidebileceği herhangi bir okul yoktu. On üç yaşına dek evde

özel eğitim aldı. 1879 yılında 17 yaşındayken Sultan Abdülhamit'in yaverlerinden Kolağası Mehmet Faik Bey'le evlendirildi. Faik Bey, bilgi ve kültür açısından Fatma Aliye'nin hayli gerisindeydi. Hatice, Ayşe, Zübeyde ve İsmet isimli dört kızı oldu.

Fransızca'dan çevirdiği George Ohnet'nin *Volonte* isimli romanını, 1889 yılında *Meram* adıyla yayınlandı. O dönemde edebiyatla uğraşmak kadınlar için pek de hoş karşılanmadığından, çeviriyi "Bir Hanım" imzasıyla yayınladı. Nitekim bu çevirinin bir kadın tarafından yapılabileceğine kimse inanmak istemedi. Fatma Aliye, uzun süre kimliğini açığa vurmadı ve makalelerinde imza olarak Mütercime-i Meram (Meram'ın çevirmeni) adını kullandı. Her ne kadar makalelerinde kendi ismini gizlemişse de, 1892 yılında yayınlanan *Muhadarat* adlı romanını kendi ismiyle bastırmaya cesaret edebilmiştir. Aynı zamanda 1895-1908 tarihleri arasında on iki yıl boyunca haftada iki kez yayınlanan *Hanımlara Mahsus Gazete* isimli derginin de başyazarlığını yaptı.

Aydın kişiliğiyle dönemindeki kadınlara örnek olduğu gibi, romanlarında tipleştirdiği kadın kahramanlarıyla ve çeşitli makaleleriyle kadınların dünyasını yansıtıp, kadınların sorunlarının çözümüne çareler aradı. Kadınların geçmişlerini, tarihlerini bilmemesini hep önemli bir sorun olarak gördü. *İslam Kadınları* adlı eserini, doğuda da kadınların önemli başarılara imza attıklarını göstermek için yazdı. Kitabı için araştırma yaparken öğrendiği ve o güne kadar haberdar olmadığı kimi bilgiler onu epeyce şaşırtmıştı. 13. yüzyılda erkeklere eğitim veren 100'e yakın kadın profesör vardı. Aynı şekilde kadınlar o dönemlerde tekke şeyhesi olabiliyorlardı. Bu tekkeler günümüzdeki kadın sığınaklarına benzer

bir işlev görüyor, kocası tarafından kovulan, şiddet gören ya da herhangi bir şekilde aciz duruma düşen kadınları karşılık beklemeden barındırıyordu.

Fatma Aliye, 10 Ağustos 1893'te Chicago'da düzenlenen Dünya Kadın Kütüphaneleri Sergisi'ne kendisi gidemediyse de, sergide ve katalogunda biyografi ve eserleriyle yer aldı. Yazarlığın yanı sıra örgütsel faaliyetlerde de bulundu. 1897 yılında savaşta kimsesiz kalmış ailelere ve gazilere yardım amacıyla, Cemiyet-i İmdadiye adında Osmanlı'daki ilk kadın derneğini kurdu. Hayatının son yıllarında -kadınların siyasetle ilgilenmesi hoş karşılanmadığından- eski ününü kaybetti. Ömrünün geri kalan dönemini ekonomik sıkıntı ve hastalıklarla mücadele ederek geçirdi. 14 Temmuz 1936 günü İstanbul'da yaşamını yitirdi.

İmtiyaz sahibinin İbn-ül Hakkı Mehmet Tahir, müdireliğini ise Mehmet Tahir'in eşi Fatma Şadiye Hanım'ın yaptığı *Hanımlara Mahsus Gazete*, 1. sayıdan 150. sayıya dek haftada iki kez; 150'den 612. sayıya dek de haftalık olarak yayınlandı. 25 Haziran 1908'te ise yayın hayatına son verdi. Başyazarı ve yazı kadrosunun neredeyse tamamı kadın olan ve 1895-1908 arası tam 604 sayı yayınlanarak en uzun soluklu dergi olan *Hanımlara Mahsus Gazete*, 1 Eylül 1895'te yayın hayatına başladı. Kadınların sorunlarını, aile, iş ve çalışma yaşamlarını, eğitimlerini konu alan derginin okurlarına aşılamak istediği en önemli şey, kadınların her işi başarabileceği inancıdır. Kadının durumuyla toplumun durumu arasında bağ kurularak kadının konumu sorgulanmış ve erkekle kıyaslanmıştır.

Kadınların birbirlerinden ve dünya kadınlarından haberdar olmalarını sağlamaya çalışan dergi, kadının "ne-

sil yetiştiren" oluşunu öne çıkararak eğitim görmesinin ve kendini geliştirmesinin şart olduğu görüşünü işlemişti. Bu gazetedeki yazılarında kadınların kendi tarihlerini bilmelerinin önemine dikkati çeken Fatma Aliye, erkeklerin toplumsal yaşam içinde kadınlara engel olduğunu, bilim ve sanatın kapılarını kadına kapadığını ilk dile getiren kişi olmuştur. Avrupa ve Amerika'daki erkeklerin de Osmanlı erkeklerinden farklı olmadığını, onların da kadınları aşağı gördüğünü yazmıştı. *Hanımlara Mahsus Gazete* bütün bunlara ek olarak bir kütüphane kurmuş, şair ve yazar kadınların yapıtlarının basımını ve satışını da üstlenmişti.

Adı Mazlume, Mahmure, Mehcure...

İlk kocası, onu çocuğu olmuyor diye boşadı. Oysa kabahat onda değildi; kocası daha önce de üç kez evlenmiş, yine çocuğu olmamıştı. Kısırlıkla suçlanan Yaşar Nezihe, ikinci evliliğini hayatı başka şehirlerdeki şantiyelerde geçen bir mühendisle yaptı ve ondan üç çocuğu oldu. Sudan bir sebeple mühendis kocası da onu boşayınca yeni bir evlilik yaptı. Bekâr zannederek evlendiği yeni kocasının evine gittiğinde adamın iki eşinin daha olduğunu görünce, tereddütsüz ondan da boşandı. Tüm yoksulluğuna rağmen kendisini çocuklarına adadı. Ancak bu yalnız bir kadın için hiç de kolay bir yaşam değildi; nitekim iki kez intihar girişiminde bulundu.

Yaşar Nezihe, 17 Ocak 1880 günü İstanbul-Silivrikapı' da bir viranede doğdu. Babası belediye kantarcısı Sarhoş Kadri Efendi, annesi ise Kaya Hanım'dır. Tatar asıllı eşinin adını beğenmeyen Kadri Efendi, ona Eda ismini lâyık görmüştü. Zavallı Kaya-Eda, beş kız doğurduktan sonra 1886 yılında -Yaşar Nezihe altı yaşındayken- 25 yaşında ölmüş, beş kızdan yalnızca üçüncüsü, yani Yaşar Nezihe hayatta kalmıştı.

İzin almaksızın bir yıl süreyle okula gittiği için babası tarafından evden kovulunca okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Babasının evlendirdiği ilk kocası Atıf Zahir, Yaşar Nezihe'den 27 yaş büyüktü ve nikâhtan sonra gelip onların evine yerleşip içgüveysi olmuştu. Daha önce üç kez evlenmiş ama baba olamamış evkaf kâtibi Atıf Zahir, bir yıl sonra, çocuğu olmuyor diye Yaşar Nezihe'yi boşadı.

İkinci kocası Mehmet Fevzi bir mühendisti. Altı yıllık evliliklerinde ancak altı ay kadar beraber oldular. Bu arada üç çocukları oldu; buna rağmen, 1910 yılında ikinci eşi de Yaşar Nezihe'yi terk edip gitti. Yaşar Nezihe, 1915 yılında gelen bir haber üzerine gittiği evde beş yıl önce kendisini tek eden ikinci eşiyle ölüm döşeğindeyken karşılaştı. Adam, üç çocuğuyla yüzüstü bıraktığı karısından kendisini affetmesini istedi; ancak Yaşar Nezihe onu affetmediğini söyledi.

Yaşar Nezihe'nin üçüncü kocası ise hikâyeci, gazeteci ve tahrirat kâtibi Yusuf Niyazi olacaktı. İki yıl nişanlı kaldıkları halde, babası istemediği için evlenemediğini söyleyen Yusuf Niyazi ile -yıllar sonra- 10 Temmuz 1912'de evlendiler. Kocası onu Cide'ye götürdü. Orada Yaşar Nezihe'yi büyük bir sürpriz beklemekteydi. Bekâr zannettiği kocasının meğerse orada iki eşi daha varmış. Yaşar Nezihe, bu ayıba dayanamadı ve İstanbul'a dönüp mahkemeye başvurarak boşandı.

Çocuklarının sorumluluğunu tek başına yüklenmek zorunda kalan Nezihe Yaşar, acılara, yoksulluğa, açlığa, iğnesiyle ve şiirleriyle dayanmaya çalışıyor, evini komşularının cephedeki erkeklerine mektuplar yazarak kazandığı üç beş kuruşla geçindiriyordu. Karşılaştığı zorluklar ve içine düştüğü çaresizlik nedeniyle iki kez inti-

hara kalkışmasına rağmen, oğlu Vedat'ı okutmayı başarmış, yazdığı şiirleri *Malumat ve Terakki* ile *Nazikter* dergilerinde Mazlume, Mahmure, Mehcure imzalarıyla yayınlanmıştı.

İlk işçi kadın şairimiz olan Yaşar Nezihe, şiirlerinde ekmek mücadelesini dile getirmiş ve dönemin toplumsal sorunlarına eğilmiştir. Ezilen insanların sorunlarını kendi sorunu olarak görmüş; işçiye ve eylemlerine sahip çıkmıştır. Bu sebeple Amele Cemiyeti'ne üye olmuş, işçi eylemlerini destekleyen şiirler yazmıştır. Şiirlerine el konulan ilk kadın şair olan Yaşar Nezihe'nin şiirleri, *Kadınlar Dünyası* dergisinde sıkça yayınlanmıştır. Parayla şarkılar yazan şair, geçinebilmek için suni çiçekler yapıp satmanın yanında, Şark Eşya Pazarı'nda ve Darphane'de çalışıp, Esirgeme Derneği'yle Hilâl-i Ahmer'e de iş işledi.

Aydınlık dergisi yazarlarından olan Yaşar Nezihe, hayatına ve eserlerine ilişkin şu özet açıklamayı yapmıştı: "İki kitabım var. *Bir Deste Menekşem*, 1915 yılında Marifet Kütüphanesi tarafından yayınlandı. *Feryatlar*'ımın yayınlanma yılı da 1924'tür. Dört dosya dolusu şiir yazmışım. Bazıları bestelenen 250'den fazla şarkım var. Hayatım yazmakla geçiyor. *Tecvit*, *Karabaş*, *Mızraklı İlmihal*, *Tuhfe-i Vehbi* manzum kitaplarını ve Fuzulî'yi birkaç kez okudum ve bir-iki nazire yazdım. Vaktimi kasnak işlemekle ve kitap okumakla geçiririm. Hayatım baştanbaşa facia ile geçti".

5 Kasım 1971 günü aramızdan ayrılan Yaşar Nezihe'nin 1 Mayıs şiiri TKP yayın organı *Aydınlık* dergisinde 1923 yılında yayınlandı. Yaşar Nezihe bu şiir yüzünden 38 kişiyle birlikte yargılandı.

1 Mayıs

Ey işçi,
Mayıs bir de bu birleşme gününde,
Bi şüphe kalmadı bir mani önünde.
Baştanbaşa işte koca dünya hareketsiz,
Yıllarca bu birlikte devam eyleyiniz siz.
Patronda fakir işçilerin kadrini bil
Ta'zim ile hürmetle bu başlar eğilsin.
Dün sen çalışırken bu cihan böyle değildi,
Bak fabrikalar uykuya dalmış gibi şimdi.
Herkes yaya kaldı, ne tren var, ne tramvay
Sen bunları hep kendin için, şan-ü şeref say...
Bir gün bırakınca işi halk şaşkına döndü.
Ses kalmadı, her velvele bir mum gibi söndü,
Sayende saadetlere mazhar beşeriyet
Sen olmasan etmezdi teali medeniyet.
Boynundan esaret bağını parçala, kes, at!
Kuvvetedir hak, hakkını hırsızlara anlat.

Kadınlar Dünyası'nda Bir Saraylı

Küçük yaşta götürüldüğü sarayda yetiştirildi. Yaşlı bir adamla evlendirildi. Kısa bir süre sonra dul kaldı. İkinci kocası gazeteci Rıfat Mevlan, Mustafa Kemal'e muhalefet ettiği için sürgüne gönderilince, bir süre sonra evlendiği Ali Civelek ile yaşamının sonuna dek birlikte oldu. Yirmi yaşında çıkarmaya başladığı dergi, dönemine damgasını vuran bir yayın organı oldu. 1913 yılından 1921 yılına dek yayınlanan derginin yazı kadrosu, hatta mürettipleri bile kadındı. "Kadınların hak ve hukuku tanınmadıkça erkek yazılarına yer verilmeyeceği ilkesi" kabul edildi. Dergi, dönemin feminist söylemini anlama açısından önemli bir yere sahipti.

Nuriye Ulviye Mevlan-Civelek, 1893 yılında Gönen'de doğdu. Çerkes bir aileden gelmekteydi. Ailesi Kafkasya'dan Ruslar tarafından sürülmüş, deniz yoluyla önce Trabzon'a, ardından da Çerkeslere yerleşebilecekleri yerlerden biri olarak gösterilen Gönen'e yerleşmişlerdi. Ulviye Mevlan küçük yaşta saraya verildi ve saray terbiyesi aldı. Saray adetlerine uygun olarak yaşlı bir erkekle

evlendirildi. Fakat bu evliliğin gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra dul kaldı.

İkinci evliliğini yapmadan dergicilikle uğraşmaya başladı. Yirmi yaşındayken *Kadınlar Dünyası* isimli dergiyi çıkarmaya başladı. Ulviye Mevlan ikinci evliliğini dönemin ünlü gazetecilerinden Rıfat Mevlan ile yaptı. Mustafa Kemal'e muhalefet ettiği için sürgüne gönderilen Rıfat Mevlan'dan ayrıldıktan bir süre sonra tanıştığı Ali Civelek'le -ailelerin karşı çıkmasına rağmen- evlendi.

Ulviye Mevlan'ın yayına başlattığı *Kadınlar Dünyası* isimli dergi, 4 Nisan 1913'ten 1921'e dek I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yüzünden kesintilere uğrasa da yayın hayatını sürdürdü. İlk yüz sayı günlük olarak, daha sonra haftalık olarak, savaş yıllarında ara verildiyse de 1921 yılına dek 9 yıl çıkarıldı. Feminist olduğunu açıkça dile getiren dergi, 'feminist' sözcüğünü de kullanmaktan çekinmedi.

Nuriye Ulviye Mevlan-Civelek tüm olumsuz şartlara rağmen derginin çıkması için maddi manevi uğraştı. Derginin maddi sıkıntısı dolayısıyla mücevherlerini dahi bozdurduğu bilinmektedir. Yazı kadrosu, hatta müretipleri bile kadındı. "Kadınların hak ve hukuku tanınmadıkça erkek yazılarına yer verilmeyeceği ilkesi" kabul edildi. Dergide özellikle okur mektupları önemli bir yer tutuyordu. Dergi, dönemin feminist söylemini anlama açısından önemli bir yere sahipti.

Kadınlar Dünyası, kadın ve erkek arasında yetenek ve zekâ bakımından hiçbir fark bulunmadığını, kadının ezilmişliğinin nedeninin yetiştirilme koşulları olduğunu, kadını yalnızca eş, anne ya da ev kadını olarak görmek isteyen erkeğin kadına bir yaşam biçimi dayattığını savunmuştu. Kadının başka bir yaşam biçimi olabileceğini bile bilmediğini, kendi haklarından habersiz oldu-

günu belirterek bu durumu aşmak için kadının kendi geçimini sağlaması ve toplumsal yaşama katılması gerektiğini ileri sürmüştü. *Kadınlar Dünyası*'nın kadının sorunlarına çözüm yolu,"toplumsal inkılâptan bağımsız olmayan bir kadın inkılâbı"dır. "Bugünkü hayat yenilik istiyor," diyerek Osmanlı toplumuna bir devrim gerektiğini vurgulayan dergi için, bu devriminin amacı kadın erkek eşitliğinin sağlandığı yeni bir dünya kurmaktı.

Şöyle bir dünya olacaktır bu: "Haksızlığı, biçareliği, müsavatsızlığı [eşitsizliği] kaldırarak, ahlâkın, vicdanın muhakemesiyle vücuda getirilecek yeni ve insani bir teşkilat". Derginin yazarlarından Mükerrem Belkıs, kadınların ancak hemcinsleriyle dayanışma içinde, ortak bir mücadeleye girişmeleriyle kadının ezilmişliği sorununun aşılacağını ileri sürmüştü. Dergi bu amaçla, 55. sayıda programını yayınladığı, Osmanlı kadınlarının hak mücadelesini yürüten Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti'ni kurdu. Hem derginin sahibi hem cemiyetin kurucusu olan Ulviye Mevlan, temel sorunu kadının üretici olmamasında gördü ve kadınlığı bilinçlendirerek üretken kılmayı hedefledi.

Dünya kadın hareketinden destek alan, yabancı basının da ilgi gösterdiği *Kadınlar Dünyası,* yerli basından -kimi yazarlar dışında- pek destek görmemişti. Radikal söylemi zaman zaman tepki de çeken dergi, eleştirilere karşı sert tartışmalara girmekten çekinmezken, kendi kavramlarını da (feminizm anlamında kullandığı kadınlık ya da nisaiyyun gibi, hukuk-ı nisvan [kadın hukuku] gibi) oluşturup açıklamaya, bu kavramlarla ilgili çarpık, taraflı yorumların yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştı. Yayın ilkesini kadının erkekle eşit olmasına çalışmak olarak belirleyen *Kadınlar Dünyası*, Osmanlı döneminde ilerici kadın hareketinin en kararlı sesi olmuştu.

Dergi aynı zamanda 28 Mayıs 1913'te açılan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti'nin (Osmanlı Kadının Hakkını Savunma Derneği) resmi yayın organıydı. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti, din ve mezhep ayrımcılığına gitmeden her kadının hakkını savunan ve arayan, eşit hak mücadelesini savunan bir cemiyetti. Cemiyet, Türkçe bilmeyen kadınlara da açıktı. Kadınlara yol göstermeyi ve onlara toplumda yeni roller biçmeyi amaçlıyordu. Yönetim kurulunun her hafta toplanması gerektiği ilkeleri arasındaydı. Kadınların çalışma hayatına girebilmeleri, eğitim alabilmeleri için uğraştı.

Cemiyet, kadının aile içindeki durumunu tartıştı. Kadınların çalışabilmeleri için bir terzihane açıldı. Kamu kurumlarına girebilmeleri için mücadeleler verdi. Yaptığı çalışmalar sonunda, bir eğitimci olan Belkıs Şevket'in uçağa binmesini sağladı. Böylece Belkıs Şevket uçağa binen ve fotoğrafı yayınlanan İslam dünyasındaki ilk kadın oldu. 18 Kasım 1913'te Tayyare Okulu'ndan Fethi Bey'in kullandığı uçakla uçtu. Yine cemiyetin çabalarıyla ilk kez telefon idaresinde kadınlar da çalışabilmeye başladı.

İlk feminist kadınlarımızdan biri olan Nuriye Ulviye Mevlan-Civelek, 1964 yılında yaşamını yitirdi. Ailelerinin onaylamadığı bir evlilik yapan; ancak eşi ölene kadar birlikte mutlu bir yaşam sürdüren Ali Civelek, eşinin ardından onun hatırasını yaşatmak için çeşitli çalışmalar yaptı. Memleketi olan Antakya'daki bir sokağa Ulviye Hanım'ın yeni soyadını kullanarak "Ulviye Civelek" ismini verdirdi. Yine bu sokakta bulunan bir kiliseyi restore ettirerek kütüphane haline getirip belediyeye bağışladı.

Bölücü Bir Kadın

İki kez evlendi, ama ömrünün sonuna dek kendi soyadını kullandı. Dört dil biliyordu. 20 yaşında bir lisenin müdürü oldu. Cumhuriyet ilan edilmeden önce kurduğu Kadınlar Halk Fırkası'na izin verilmeyince, çalışmalarına dernek çatısı altında devam etti. 1925'de "Kadın Yolu" dergisini çıkarmaya başladı. Büyük bir ilgi gören derneği, hile ile elinden alınıp, önce yardım derneğine dönüştürüldü; sonra da işlevini tamamladı, diyerek kapatıldı. Siyasetten çekildikten sonra edebiyata yöneldi ve 20 kadar roman, 300 civarında öykü yazdı.

Nezihe Muhiddin, 1889 yılında İstanbul'da doğdu. Eğitimini evde özel hocalarla tamamladı. "İyi bir hatip, karizmatik bir kişilik, esaslı bir feminist" olarak tanınıyor; Farsça, Arapça, Almanca ve Fransızca biliyordu. Yirmi yaşında İttihat Terakki Kız Sanayi Mektebi'nde müdür oldu. Aynı yaşlarda *Sabah*, *İkdam* gibi gazetelere sosyoloji, pedagoji ve psikoloji konularında yazılar yazmaya başladı; sahnelenmiş piyesleri, operetleri, filme alınmış

senaryoları vardı. İki kez evlendi, ama ömrünün sonuna kadar *kendi* soyadını kullandı.

Çalışan, üreten, rasyonel eğitim görmüş, meslek sahibi ve siyasal ve toplumsal hayata tam olarak katılan kadın, Nezihe Muhiddin'in idealindeki kadın kimliğini oluşturmaktaydı. Muhiddin, 1908-1923 tarihleri arasında Esirgeme Derneği'nde yöneticilik yaptı. Kadın hakları mücadelesini 1923'ten sonra da sürdürdü, Cumhuriyet'i "kadın hakları için uygun bir zemin" olarak gördüğünden daha Cumhuriyet ilan edilmeden, 15 Haziran 1923'te, kadınlara oy hakkı ve siyasal haklar talebiyle "Kadınlar Halk Fırkası"nı (KHF) kurdu. Parti programında kadınların milletvekili, hatta asker olması bile yer alıyordu.

Partinin açılmasına izin alabilmek için vilayete başvuruda bulunuldu, fırkanın kurulması için hükümetten beklenilen yanıt, tam sekiz ay sonra geldi. KHF'nin programındaki bazı maddeler nedeniyle -kadınların oy kullanma hakkı yoktu- partinin kurulmasına izin verilmedi, üstelik KHF bölücülükle suçlandı. Bunun üzerine Muhiddin, talepleri daraltarak Türk Kadınlar Birliği'ni (TKB) kurdu ve mücadelesini bu derneğin çatısı altında sürdürdü. TKB'ye ilgi duyanlar olsa da, rejimin sözcüleri kadın hakları mücadelesiyle alay etmeye çalıştı.

Nezihe Muhiddin, Temmuz 1925'de *Kadın Yolu* dergisini çıkarmaya başladı. İlk yazısı kadınlara siyasi haklar tanınması üzerine olan dergide, kadın hakları savunucusu genç erkek yazarlar da yazıyordu. TKB, Cumhuriyet Halk Fırkası'na üye olmak için 1926 yılında başvuruda bulundu. Kendisine verilen yanıt "kadınların hayır işleri ile uğraşmasının daha doğru olacağı" yolundaydı. Ama Nezihe Muhiddin kararlıydı. Nitekim 1927

yılında Denizli, Aydın, Afyon ve Diyarbakır'da şubeler açtı. Dahası, Cumhuriyet Halk Fırkası listelerinden seçimlere katılmak için kampanya başlattı.

Dernek, kadınların seçme, seçilme hakkının olmadığı ilk seçimlerde inadına Nezihe Muhiddin'i ve Halide Edip Adıvar'ı aday gösterdi. (Halide Edip Adıvar hiç bir zaman TKB'ne üye olmamıştı, ayrıca sonradan yaptığı açıklamada da adaylığından haberdar olmadığını söyledi) Bu teklif de kabul edilmedi. Birlik bunun üzerine seçime erkek aday ile katılma kararı aldı. Ancak kendini "feminist erkek" diye tanıtan ve seçimler için bıyıklarını bile kestiren Kenan Bey alaylara tahammül edemeyince adaysız kaldılar.

Bu arada, Türkiye Kadınlar Birliği'nin üye sayısı 1000'e yaklaşıp, 4 ilde şube açılınca, hükümet, TKB'yi kapatma kararı aldı. Nezihe Muhiddin, 1927'de usulsüz bir kongre ile TKB'den dışlandı ve zimmetine para geçirmekle suçlandı. Yunus Nadi, gazetesinde olayı "Oh! Çok şükür kurtulduk" şeklinde değerlendirecekti. TKB bundan sonra bir daha geri dönmemek üzere siyasi hattını değiştirecek, kadın hakları politikalarından uzaklaşacak, 1935'te "kendini feshedene" kadar hayır işlerine ve Mustafa Kemal'in önerisi ile İstanbul'un çevre köylerindeki köylü kadınların eğitimine ağırlık verecekti. Sonraki yıllarda varlığını tam da rejimin istediği gibi bir yardım derneği olarak devam ettirdi ve hiç bir zaman "aşırı" isteklerde bulunmadı.

İstanbul'da 1935 yılındaki Uluslararası Feminist Kongre'ye ev sahipliği yapan TKB, kongre sonrasında, "Cumhuriyet kadınlara bütün hakları vermiştir, kadınların artık örgütlenmesine gerek kalmamıştır" gerekçesiyle kapatıldı. Kadınların 1908'den beri ısrarla talep et-

tiği siyasi haklar, kadınlara ancak 1934'te tanınmıştı. 1935 seçimlerinde de Nezihe Muhiddin bağımsız milletvekili adayı oldu; ancak kazanamadı. Bundan sonra Nezihe Muhiddin'den hiçbir gazete ve dergi bahsetmez oldu. Muhiddin küsüp köşesine çekildi, kendini edebiyata verdi. Bu dönemde 20 roman, 300 öykü yazdı. 1958'de İstanbul'da bir akıl hastanesinde yapayalnız vefat etti. Cenazesine TKB'li arkadaşlarından hiç kimse katılmadı.

Nezihe Muhiddin'in 4 ciltlik külliyatının içeriği şöyle: Birinci ciltte "*Şebab-ı Tebah, Benliğim benimdir, Güzellik Kraliçesi, Boz Kurt, İstanbul'da Bir Landru, Ateş Böcekleri*"; ikinci ciltte, "*Bir Aşk Böyle Bitti, Çıplak Model, İzmir Çocuğu, Avare Kadın, Bir Yaz Gecesiydi!..*"; üçüncü ciltte "*Çıngıraklı Yılan, Kalbim Senindir, Sabah Oluyor, Gene Geleceksin, Sus Kalbim Sus!*" adlı romanları; dördüncü ciltte ise siyasi, içtimai, edebiyat ve kadınlık durumlarına ilişkin makaleleriyle, *Türk Kadını* adlı eseri bulunuyor.

Çetenin Seks Kölesi

Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere geldikleri Anadolu'da kendilerine kurulan tuzakta öldürülen Türkiye Komünist Partisi'nin lideri Mustafa Suphi ve arkadaşlarının yaşam öyküleri az çok bilinmesine karşın, bu heyetin içinde bulunan bir kadından pek söz edilmez. TKP'nin kuruluş kongresinde merkez komite üyeliğine seçilen ve Anadolu'ya gelecek olan heyette de bulunan bu kadın, Mustafa Suphi'nin yeni evlendiği eşinden başkası değildir. Sonu, belki de Mustafa Suphi ve arkadaşlarının sonundan daha trajik olmasına rağmen, tarih daha çok katillerin iğrençliklerini not etmekle yetinmiştir ne yazık ki.

Semra Hanım, 1895 yılında doğmuş olmalı. Türkiye Komünist Partisi lideri Mustafa Suphi, gazete işleri için Kırım'ın Kerç limanında bulunan Murat Sarı'nın yanına gitmişti. Murat Sarı'nın evinde iki misafiri vardı. Bunlardan biri sarışın bir kız, diğeri ise bu kızın annesiydi. Novorosisky şehrinde yaşayan bir Türk ailesindendiler. Misafir kız yüksek iktisat okulunu bitirmiş, 25 yaşlarında güzel bir kızdı.

Okul sıralarında komsomol (Komünist Parti'nin gençlik kolları üyesi) olmuş, şimdi de parti üye adayıydı. Murat Sarı, "Kız güzel, üstelik senin fikrine de uygun. İstersen sana isteyelim," dedi. Mustafa Suphi bu öneriyi onayladı ve kıza soruldu; o da kabul edince, önce anne, sonra da baba ikna edildi. Kızın ismi Semiramis'ti; ancak kendisine daha çok Semra deniliyordu.

Bakü'de Doğu Halkları Kurultayı hazırlıkları sürerken, Kadir Erzurumlu, Murat Sarı'nın yanına gitti ve birlikte Semra'yı Kerç'ten Novorosisky'e getirdiler. Orada nikâh kıyıldı. Kızın babası, Semra'ya bir tabanca hediye etti. Bu tabancayı sürekli yanında taşıdığı söylenirdi. TKP'nin kuruluş tarihi sayılan 10 Eylül 1920 günü Bakü'de yapılan 1. Kurultay'da Merkez Komitesi'ne seçilenler arasında -tek kadın olarak- Semra da bulunuyordu. Daha sonra da Anadolu'ya gidecek olan heyete katıldı.

İddiaların bazılarına göre Mustafa Suphi ve 14 yoldaşı, Karadeniz'de öldürüldüğü gün, Semra motora bindirilmeyip Yahya Kâhya'nın evinde alıkonmuş; bazı kaynaklara göreyse diğerleri öldürülüp denize atılırken, o motorla sahile geri getirilmişti. Her ne biçimde olursa olsun, sonuçta Yahya Kâhya'nın evine götürülmüştü.

Semra Hanım tutulduğu yeri Rus Konsolosluğu'na bildirmeye çalışmış, notu götüren adam Kâhya'nın adamı çıkınca, ceza olsun diye, seks kölesi olarak Trabzon'un belli başlı zengin ailelerinden Nemlizade Ragıp Bey'in evine verilmişti. Bir süre sonra, yine Kâhya tarafından Rizelilere verilen Semra, bir oturak âlemi sırasında aşağılık bir biçimde katledilmişti.

Mustafa Suphi'nin eşi Semra'nın aslında Yahudi bir Rus ve adının da Meryem (Maria) Yerşoski olduğunu

iddia edenler de bulunmaktadır. İsminin ne olduğu tartışılsa da, maalesef sonu trajik biten bir öykünün başkahramanı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bir başka anlatıma göre ise Mustafa Suphi'nin eşi, onlarla birlikte öldürülmedi ve Trabzon Hapishanesi'ne kondu. Daha sonra kendisinden haber alınamadığını söyleyenler olduğu gibi, Samsun'da delirmiş halde görüldüğünü söyleyenler de...

Komünist Kadınlar Çıplaktı

Komünistlerin Anadolu'da örgütlenip, parti kurma çabaları İslami kesimlerde de ilgi uyandırmıştı; ancak komünizmin eşitlikçi temel fikirlerini benimseyen bu kişiler, partilerin çalışmalarında kadınları görmek istemiyorlardı. Önce Yeşil Ordu Genel Merkezi'ndeki 14 kişi arasında bulunan ve daha sonra da Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na kadarki örgütlenmelerde yer alan Bursa Mebusu Şeyh Servet'in (Akdağ), İstiklal Mahkemesi'ne verdiği ifadede anlattıkları, kadına o dönemdeki bakışı göstermesi bakımından oldukça öğreticidir.

Cemile ve **Rahime** kardeşlerin kaç yılında doğduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi yok. Tatar göçmeni bir ailenin çocuklarıydılar. Cemile Hanım, 1920 yılında evlendiğine göre, doğum tarihleri 1890 ila 1900 yılları arasında olmalı. Onların trajik öyküsü, devrimci kadınların yaşamlarının nasıl olabileceğine ışık tutuyor adeta. Sadece Hafi (Gizli) Türkiye Komünist Partisi'nin değil, Yeşil Ordu'nun sol kanadıyla, Hafi TKP'yi bir araya geti-

ren Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın yönetiminde de aynı kadınları görüyoruz. Merkez Komite'deki görev paylaşımında Cemile Hanım'a, Kadınlararası Propaganda, Fatma Hanım'a ise Kadınlararası Teşkilatlanma düşmüş.

Cemile Hanım'ın ismini THİF'in yasaklanmasını protesto eden TKP bildirisinin altındaki imzalardan biri olarak da göreceğiz. Salih Hacıoğlu'nun ilk eşi Fatma Hanım'ı ayrı olarak ele alacağız. Biz şimdi gözlerimizi Cemile ve Rahime kardeşlere çevirelim:

Ziynetullah Nevşirvanov, Tatar bir köylü çocuğuydu. Savaş öncesinde Türkiye'ye geldi ve İstanbul Üniversitesi'nde okudu. İstanbul'daki Sosyal Demokrat Partisi'ne üye oldu ve merkez komitesine seçildi. İstanbul gazete ve dergilerinde sosyalizm hakkında birçok makalesi yayınlandı.

Nevşirvanov, Ağustos 1920'de Anadolu'ya geçti ve gizli TKP'nin üyesi oldu. Orada da merkez komite üyeliğine seçildi. Gizli TKP'nin THİF'e dönüşmesinde rol aldı ve partinin programını hazırladı. THİF merkez yönetiminde Basın ve Propaganda bölümünü yönetirken, Şubat 1921'de tutuklandı. Mahkemede siyasi savunma yapan Nevşirvanov'a 15 yıl hapis cezası verildi ve Niğde'ye gönderildi.

Ziynetullah Nevşirvanov, Tatar göçmeni bir ailenin kızı ve öğretmen olan Cemile ile 1920 yılında İstanbul'da evlenmişti ve Ankara'ya birlikte gelmişlerdi. Ziynetullah, Ankara Matbuat Müdürlüğü'nde çalışmaya, Cemile ise Ankara Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yapmaya başlamıştı. Ancak Ziynetullah hapse atılınca, Cemile de işinden çıkarıldı.

Bu arada, o dönemde hamile olan ablası Cemile Hanım yerine, Sovyet Büyükelçiliği'nden bir görevli ile konuştuğu için Rahime Hanım da okuduğu okuldan atıldı.

TKP'nin MK üyeliğine seçilen Cemile ve Rahime kardeşlerin sol tarihimizdeki yeri, sadece o yıllarda bile partinin en üst yönetim kadrolarına seçilmeleri değil, İslami kesimde yarattıkları şaşkınlık bakımından da önemlidir.

O yıllarda, Komünistlerle İslamcı kesimi bir araya getirme konusunda Şeyh Servet Efendi önemli bir rol oynadı. Nitekim Şeyh Servet, Kayseri Mebusu Basri Bey, Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey, Sivas Mebusu Mehmet Bey'i evine çağırarak onları Yeşil Ordu Merkez Heyeti ile çalışmaya davet etmiş ve sonraki toplantı için Ziynetullah Nevşirvanov'un evinde toplanılmıştı. Fakat burada bulunan 'üç İslam hanımı' sorun olmuştu.

Servet Efendi'nin Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde verdiği ifadeye göre gelişmeler şöyle devam ediyor: "Ertesi gün Ziynetullah Bey'in evinde toplandık. Fakat hakikaten benim de müteessir olduğum bir hal karşısında kaldık. Evde her ne kadar mütesettire (kapalı giyinmiş) olsalar da, o müzakere esnasında, İslam hanımlarının bulunması doğru değildi. Çünkü muhitimizin ananelerince yanlış anlamaya çok müsait bir haldi. Müteessir olmakla beraber, kuru bir taassuba hamledilmesini önlemek, o günkü toplantıyı bozmamak için açıktan bir soğukluk göstermedim. Lakin Basri gibi pek dindar bir adamı davet ettiğimden dolayı çok mahcup oldum".

Toplantıda bulunan üç kadın, Salih Hacıoğlu'nun eşi Fatma Hanım, Ziynetullah Nevşirvanov'un eşi Cemile ve onun kız kardeşi Rahime Hanım'dan başkası değildi. Bu kadınlar, sadece dönemin ileri gelen komünist figürlerinin eşi değil, aynı zamanda hareketin merkezindeki kişilerdi. Ancak sol ile İslami kesimi birleştiren Yeşil Ordu, Hafi TKP ve THİF odağındaki birkaç kadın

militan, İslami kesimi şaşırtmışa benziyordu. Nitekim bu toplantıya çağrılan kişilerin bir kısmı, daha sonra söz konusu evde çıplak kadınlar gördüklerini söyleyeceklerdi. (Cemile ve Rahime kardeşlerin 'çıplak' fotosunu merak etmiyorsunuz herhalde. Kara çarşaf giymişlerdi ve sadece yüzleri görünüyordu.)

Ziynetullah, hapisten çıktıktan sonra Komintern'in 4. Kongresi için Moskova'ya giderken yanında karısı Cemile ile baldızı (Cemile'nin kız kardeşi) Rahime de vardı. Rahime Hanım daha sonra orada Türkiye Komünist Fırkası'nın Bakü temsilcisi Kayserili İsmail Hakkı ile evlendi.

Bunca Fedakârlığın Karşılığı...

Türkiye Komünist Partisi'nin tarihinin yarısı devletin kendilerini yok etmeye yönelik operasyonlarıysa, diğer yarısı da bir avuç yöneticinin birbirini tasfiye etme çabalarıdır herhalde. Türkiye Komünist Partisi'nin tepe noktasındaki kavgalara, Komintern aracılığıyla, ya da bizzat doğrudan Sovyetler Birliği Komünist Partisi de dâhil olmuştu maalesef. Bu konudaki en trajik hikâyelerden biri, TKP yöneticilerinden Salih Hacıoğlu'na ait olanıdır. O'nun çektiklerinden kendi payına düşeni alıp, yıllarca kaldığı sürgünde de rahatsız edilen bir kadını, kendisinin tuttuğu anı defterinden notlar alan Vedat Türkali sayesinde biraz daha yakından tanımaya çalışacağız.

Sabiha Sümbül, Erzincanlıydı. Kocası Mülazım Ali Rıza, Ruslara esir düşmüştü. Dört kardeş Erzincan'daki şayak (kaba ama dayanıklı bir yün kumaş) fabrikasında çalışıyorlardı. Sabiha'nın altı aylık bir kızı vardı. İki kardeşi savaşta asker iken, diğer iki kardeşi ise muhacirlikte koleradan öldü.

Kayseri'ye geldiklerinde büyük kardeşini yakalayıp asker kaçağı diye döve döve öldürdüler. Anne ve baba, Ruslar çekildi diye, Erzincan'a geri döndüler ama orada açlıktan öldüler. Sabiha'nın kardeşi Ahmet ise bir dükkânda bekçi iken yapılan hırsızlık onun üstüne atıldığı için hapse girdi.

Kardeş Ahmet, Erzincan'da hapis yatarken, Kayseri cezaevine yollanan Nazım (Resmor) Bey ve Kırşehir cezaevine yollanan Salih Hacıoğlu, Sabiha ile hapisteki kardeşi vesilesiyle tanıştılar. Binbaşı Hacıoğlu, Sabiha Hanım'a, "Benim ailem Ankara'da; bana da bir kap yemek yap, parası benden," dedi.

1921 yaz ortalarında Salih Hacıoğlu'nun karısı Fatma Hanım, Ankara'dan gelince, Sabiha ona cezaevine yakın bir yerde oda kiraladı. Kiralanan oda, Lenin ve arkadaşlarının fotoğraflarıyla süslendi. Fatma Hanım, Sabiha'ya sürekli olarak devrimi anlatmaktaydı. Salih, izinle arada eve de gelebilmekteydi. 1922 yılı başında af çıkınca tahliye oldu.

Tahliye ardından Kırşehir'deki devrimcilerle ilişkiye geçen Hacıoğlu, *Kurtuluş* gazetesini çıkardı. Halkın da sevdiği gazete, çok satmaya başlayınca hükümet tarafından kapatıldı. Hacıoğlu, Sabiha'ya (kardeşi Ahmet ile birlikte) Mersin'e gitmeyi teklif etti. Nisan 1922'de Mersin'e gittiler.

Mersin'de Ata Çelebi'nin kiraladığı bir eve yerleştiler. O evde ve Ata Çelebi'nin evinde devrim toplantıları yapılıyordu. Salih Hacıoğlu, hem bir fotoğrafçının yanında çalışıyor, hem de Ata Çelebi'nin *Doğru Söz* gazetesinde "Yetim Mehmet" adıyla yazılar yazıyordu.

Hacıoğlu, kendisine yapılan çağrı üzerine, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın yeniden açılması çalışmala-

rına katılmak için hasta karısı Fatma'yı bırakıp Ankara'ya gitti. THİF'in yeniden açılması toplantısı Temmuz 1922'de bittikten sonra, Hacıoğlu'na karısının öldüğünü bildiren bir telgraf verildi.

Kolunda bir çıban olan Fatma'nın cenazesi Mersin' deki komünist arkadaşlarının yardımıyla kaldırılmış, biri bir yaşında olan üç çocuk ise, evde Fatma'ya yardımcı olan Sabiha'nın başına kalmıştı. Neyse ki Hacıoğlu elini çabuk tutup çocukları ve Sabiha'yı Ankara'ya getirtip onları Nazım Resmor'un evine misafir etti. Hükümet partinin kongre yapmasına izin vermeyince, II. Kongre Hacıoğlu'nun Küçükesat'taki evinde yapıldı.

Kongre geceleri yapılırken, polis baskınına karşı evin bahçesinde Sabiha ve kardeşi Ahmet nöbet tutuyorlardı. On gün kadar süren kongrede Hacıoğlu parti sekreteri seçildi. Kongrenin kararları *Bolu* gazetesinde yayınlandı. Salih, üç çocuğunu alarak, delege olarak seçildiği Moskova'daki Komintern'e gitti. Sabiha'nın kardeşi Ahmet, zaten o sıralarda Rus elçiliğinde işçi olarak çalışıyordu. Hükümet partiyi yeniden kapatınca, Ankara'dakilerden başka, İzmit ve Mersin'de de tutuklamalar oldu. Ankara'da yapılan yargılama sonunda çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar.

Salih Hacıoğlu, 1923'te İstanbul'a geldi ve yokluk içinde mücadeleye yeniden başladı. Merkez Komite üyesiydi; tütün işçisi olarak çalışmaya başladı, ama propaganda yapıyor diye iki ay sonra işten çıkarıldı. Bu arada, birkaç iş değiştiren Hacıoğlu, Maçka'da doktorluk yapmakta olan Şefik Hüsnü ile ilişkisine de Sabiha aracılık ediyordu. Dikkati çekmemek için Sabiha'nın elinde ya meyve sepeti ya da güğümle yağ olurdu.

Hacıoğlu, 1924'ten 1926'ya kadar Pavli istasyonunda çalıştı. Burada çok sayıda işçi çalışıyordu. Sirkeci Gar

Müdürü, bir gün makamına çağırdı ve komünist olduğu için işine son verdiğini söyledi. Tevkifat başlayınca, Sabiha ile Hacıoğlu tertibat aldılar. El yazılarını yaktılar ve parti mührünü duvarda bir yere gömdüler. Polisler geldiğinde hiçbir şey bulamadılar.

Hacıoğlu, TKP'nin 1925'deki kongresinde merkez komitesi üyeliğine seçilmiş; fakat genel sekreterliği elinden alınmış, sonrasında muhalefet ettiği genel sekreteri Şefik Hüsnü Değmer tarafından 1926'da merkez komiteden çıkarılmıştı.

Bu arada, Hacıoğlu, 1922'de Moskova'da toplanan Komintern'in 4. Kongresi'ne katıldığı gerekçesiyle 1927 yılında tutuklandı. Ardından partiden de tasfiye edilen Hacıoğlu, hapisten çıktıktan sonra SSCB'ye giderek Moskova'da veterinerlik yapmaya başladı.

1949 yılında Türkiye'ye geri dönmek için Moskova'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne başvuran karısı Sabiha bahane edilerek Hacıoğlu bu kez de Moskova'da tutuklandı ve karısıyla beraber çalışma kamplarına gönderildi. Hacıoğlu gönderildiği çalışma kampının koşullarına ancak 5 yıl dayanabildi ve hain damgasını yemiş olarak orada öldü.

Nazım Hikmet'in girişimleriyle, Hacıoğlu'nun itibarı, Nikita Sergeyeviç Kruşçev'in döneminde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde iade edilirken, karısı Sabiha Sümbül'e emekli maaşı bağlandı. Fakat Sabiha, zaten hep muhalefet ettiği İsmail Bilen yönetimiyle arası iyice açılınca *Bizim Radyo*'daki görevlerini bırakıp sonra Moskova'ya döndü ve Zekeriya - Sabiha Sertel çiftiyle birlikte davrandı.

İdam Edilen Komünist Kadın

Komintern'in görevlendirmesiyle önce Avusturya'da, sonra da Türkiye'de komünist parti faaliyetlerine katıldı. Türkiye'de TKP'nin MK toplantılarına katıldı; Reşat Fuat'ın siyasi faaliyetlerine yardımcı oldu. 1932' de tutuklandı ve 4 yıl hapse mahkûm oldu. Tahliye olduktan sonra gittiği SSCB'de üyesi olduğu Alman Komünist Partisi'nden arkadaşlarının idamına neden olan raporları yazdı. Bir gün kendisinin de aynı akıbete uğrayacağını herhalde tahmin etmiyordu. Yargılama sonrasında gönderildiği çalışma kampında öldü.

Margrete Wilde, 12 Mayıs 1904 günü Berlin'de doğdu. Ailesi kasaplık yapıyordu. Ocak 1919'da Özgür Sosyalist Gençlik'e (FSJ) katıldı. Mesleği stenograflıktı. Alman Komünist Partisi'ne (AKP) 1921 yılında üye oldu. 1922 yılı Mart ayına kadar Almanya Komünist Gençlik Birliği KJD'nin Berlin'deki bir semtinde gönüllü yöneticilik yaptı. 1922 Mart'ından itibaren KJD'nin Berlin-Brandenburg örgütüne geçti ve 1923 sonbaharında örgüt sekreteri oldu. 1924-1926 yılları arasında KJD'nin Merkez Komitesi sekreterliğinde Berlin'i temsil etti.

Wilde, 1927 yılında Sovyetler Birliği'ne gitti ve 1930'a kadar Moskova Uluslararası Lenin Okulu'nda eğitim aldı. Ardından da Komintern'in kadro bölümünde eğitmen oldu. Alman Komünist Partisi'nin Komintern'deki temsilcisi Wilhelm Knorin'in verdiği görevle, önce 1931'de Viyana'da Avusturya Komünist Partisi'nde, sonra da 1932 yılında Türkiye'de, Türkiye Komünist Partisi'nin içinde faaliyette bulundu. TKP'nin MK toplantılarına katıldı. Reşat Fuat Baraner'in parti faaliyetlerine -genelde kurye olarak- yardımcı oldu. TKP'ye yönelik olarak Aralık 1932'de yapılan operasyonda tutuklananlar arasında o da vardı.

Ankara'da yapılan yargılamalarda, "komünizm propagandası" yaptığı iddiasıyla 4 yıl hapse mahkûm edildi. Ancak, ertesi yıl, 1933 yılında, Cumhuriyet'in 10. yılı nedeniyle ilan edilen genel aftan yararlanarak tahliye oldu. Bunun üzerine, Sovyetler Birliği'ne dönen Margrete Wilde, 1935'den itibaren Komintern'in kadro bölümünde çalıştı. Moskova'da TKP'nin Komintern yönetimindeki temsilcisi Reşat Fuat Baraner ile Türkiye'de başlayan birlikteliği orada da devam etti ve 19 Temmuz 1935'de Moskova'da oğulları Klaus doğdu.

Daha çok Grete Wilde adıyla tanınan Margrete Wilde, kadro bölümündeki yoldaşı George Brückmann (Albert Müller) ile "parti temizliklerine" karıştı. SSCB'deki Alman göçmenlerin 'kontrolüne' ve 'Münzenberg Aparatı'na doğrudan katıldı. 1 Eylül 1936'da kaleme aldıkları rapor nedeniyle 1936-1938 arasında Alman Komünist Partisi üyesi 110 kişi sürgüne ve idama gönderildi. Başkalarını idama göndermesine rağmen benzer bir akıbete kendisi de uğradı.

Nitekim Grete Wilde, önce 4 Ağustos 1937'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kadro bölümünden atıldı; sonra da "Ruth-Fischer-Maslow Grubu'yla 1923 yılında AKP yönetimine ve Sovyet düşmanı unsurlar olan Schatzkin, Lominadse ve Vujoviç ile birlikte 1928'de Lenin Okulu yönetimine karşı çıkmak, 1931'de Avusturya Komünist Partisi yönetimine karşı grup mücadelesi vermek ve Türk polisine bir Türk yoldaşı ispiyonlamak" suçlamalarıyla 5 Ekim 1937'de Moskova'da NKVD tarafından tutuklanıp özel bir mahkemeye çıkartıldı.

Mahkeme Grete Wilde'yi "Komintern yönetiminde sağ troçkist örgüte üye olmak" suçundan sekiz yıl çalışma kampı cezasına çarptırdı. Muhtemelen 1943-44 yıllarında da orada öldü. Sol örgütlerle ilgili kimi kitaplarda idam edildiği söylenen Margrete Wilde, belki idam edilmemişti, ama maruz kaldığı muamelenin idamdan aşağı kalır yanı yoktu. Hak edip, etmediği ise ayrı bir mesele...

TKP faaliyetleri için Türkiye'ye dönen Reşat Fuat ile çalışma kampında ölen Grete Wilde'ın oğulları Klaus'a, Grete'nin ağabeyi Arthur Wilde sahip çıktı. Berlin'de 1902 yılında doğan Arthur Wilde, 1922'den itibaren KJD üyesi ve 1925'de de AKP üyesi oldu. 1924-1931 yılları arasında Scherl yayınevinde çalıştı. 1931'de "Kızıl işçi temsilcisi" olduğu gerekçesiyle işten atıldı. Ardından George Dimitrov yönetimindeki Komintern biriminde çalıştı.

Ocak 1934'te Sovyetler Birliği'ne giden Arthur Wilde, oradan başka yurtdışı görevlere de gönderildi. 1934'de Çin'de, 1935-1937 arası Prag'da bulundu ve Ekim 1937'de Moskova'ya döndü. Önce Moskova, sonra

da Letonya'da öğretmenlik yaptı. Evlatlık edindiği Klaus ve karısıyla birlikte Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ne ancak 1955 yılında dönebilen Arthur Wilde, 19 Ağustos 1958'de yaşama veda etti.

Kemal Tahir'in Bir Eşi Varmış...

Fikirleri solda çok tartışılsa da, Türkiye'nin en önemli roman yazarları arasında sayılan Kemal Tahir'in eşini kaç kişi tanıyor acaba? Nazım Hikmet'in mahpus arkadaşı Kemal Tahir Demir, Donanma Davası'ndan içeride yatarken, yıllarca dikiş dikerek kazandığı paradan içeriye göndermişti. Kerim Sadi'den kendini aldattığı için boşandığı söylenir. 1950'li yılların başlarında evlendiği Kemal Tahir Demir'in ünlü bir yazar olmasında payının büyük olduğunu herhalde söylemeye gerek yoktur. Oysa onun yaşam öyküsü, Kemal Tahir'in karısı olmaktan daha müthiş bir serüvendir...

Sıdıka Uzunhasan-Demir, en geç 1910 yılında doğmuş olmalı; çünkü 1928 yılında gönderildiği Sovyetler Birliği'ndeki Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KTUV) eğitim aldı.

Daha sonraki yıllarda Özdoğu soyadını alacak olan TKP Merkez Komitesi üyesi Hüsamettin'in kız kardeşiydi. Arkadaşları arasında Semiha olarak da bilinen Sıdıka Uzunhasan Moskova'da iken, ağabeyi Hüsamet-

tin, 1929 yılındaki İzmir Komünist Tevkifatı davasında 4,5 yıl hapse mahkûm edildi ve Diyarbakır Hapishanesi'ne gönderildi.

Semiha Uzunhasan Moskova'da iken, aynı okulda bulunan Kerim Sadi (Ahmet Nevzat Cerrahlar), arkadaşlarına uyum gösteremeyince hem okuldan hem de Türkiye Komünist Partisi'nden atıldı. Buna rağmen, daha sonraki yıllarda *Aydınlık* dergisinde ve *Yoldaş* gazetesinde yazıları yayınlandı.

Semiha Uzunhasan, Moskova'dan döndükten sonra, okuldan tanıştığı Kerim Sadi ile birlikte yaşadı. Bu arada, atılma kararına rağmen Kerim Sadi'nin, parti çalışmalarına katıldığı oluyordu. Hatta bir keresinde bir barış toplantısına katılmak üzere Dr. Şefik Hüsnü ile birlikte Avrupa'ya bile gitti.

Türkiye Komünist Parti'liler, genellikle her yıl olduğu gibi, 1932 yılının 1 Mayıs'ında yine yoğun bir ajitasyon ve propagandaya girişmişlerdi. İstanbul'da dağıttıkları bildirileri, bir yandan da çeşitli kentlere postayla gönderiyorlardı. Bildiriler Sıdıka Hanım'ın evinde hazırlanmıştı.

1 Mayıs 1932 eylemlerinde birlikte yakalandığı arkadaşları Şoför Emin Bilecan, Şoför Mehmet Lütfi ve Şoför Süreyya ile yargılanıp 4'er yıla mahkûm edilmişlerdi. Bir cuma sabahı Sinop Cezaevi'ne çıkagelen komünistler de işte bunlardı. Sabahattin Ali, Sıdıka Hanım'ın portresini *İki Gözüm Ayşe* adı verilen eserinde şöyle çiziyordu:

"Sarı saçlı, oldukça güzel, zeki bakışlı bir İstanbul kızıydı. Eşyasını da yanına koydular: İçinde ne olduğu tahmin edilebilir bir bohça, ciltleri yırtılmış birkaç roman, isli bir çay-

danlık ve şirket vapurlarında bulunan cinsten ufak bir portatif iskemle... Dört seneye mahkûm idi. Dokuz ayını yatmış, üç sene üç ay daha yatacak. Babası Kasımpaşa'da tuz inhisarı (tekeli) memuru imiş. Bir kardeşi de Diyarbakır hapishanesinde aynı cürümden yatıyormuş. İstanbul'dan ayrılırken annesi rıhtımın üzerinde düşüp bayılmış.

Kendisi hiç kederliye benzemiyordu. Diğer arkadaşlarıyla beraber oturdular, gülüştüler, başka yerlerde mahpus olan arkadaşlarını çekiştirdiler, lafları ara sıra ciddi mecralara dökûldü, işlerden bahsedildi, Sıdıka Hanım, Celal'e 'Sen de az hergele değilsindir ha!..' diye çattı, gelen gazeteleri okuduktan sonra derhal kadınlar hapishanesine, kendisine yollamalarını, tatlı filan pişirirlerse gardiyan kadına bir tabak vermeyi unutmamalarını söyledi, kendisini bekleyen jandarmaya 'Hadi gidelim!' dedi ve ayrıldı."

Hapishaneden çıkan Semiha Hanım, içerideyken kendisini aldattığını öğrendiği Kerim Sadi'den ayrıldı. 1940'lı yıllarda hapiste bulunan Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'e, dikiş dikerek kazandığı parayla yardımcı olan Sıdıka-Semiha Uzunhasan, 1950'li yıllarda Kemal Tahir Demir ile evlendi. Semiha Demir, 1973 yılında ölümüne kadar kocası Kemal Tahir'in eli-ayağı, gözü kulağı oldu.

Roman Gibi Yaşanan Bir Hayat

İşgale karşı çıkan bir derginin sorumluluğu, okumak için gittiği Amerika'da Anadolu'ya yardım gönderme faaliyetini örgütleme, Resimli Hayat'ta Nazım Hikmet ile putları kırma kampanyası, Tan gazetesinde makaleler yazma, çok partili döneme geçilirken solcu ve Demokrat Partilileri bir araya getiren bir dergi çalışması, sürgün yıllarında Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyetlerine katılış ve oradan da dışlanınca şehir şehir tutunacak bir dal arayış. Selanik'te başlayan, İstanbul, New York, Ankara, Paris, Budapeşte ve Moskova'da devam eden bu 'roman', Bakü'de sona erdi.

Sabiha Nazmi-Sertel, 1895 yılında Selanik'te doğdu. O dönemdeki adıyla Mehmet Zekeriya, 1911'de Selanik Hukuk Fakültesi'nde okurken bir yandan da *Yeni Felsefe* adında bir dergi çıkarıyordu. Bu dergi, o sıralarda Selanik'te esmekte olan Meşrutiyet havasına uygundu; geçmişe sırt çevirip ileriye bakmak; batılılaşmak, batı kültüründen faydalanmak, Batı'nın siyasi kurumlarını örneğin parlamentoyu ve meşruti idareyi getirmek isti-

yordu. Pozitivist felsefeyi, müspet bilimi kabul etmek günün en popüler konularıydı.

Mehmet Zekeriya çıkardığı dergide bu ilkelere yer veriyor, en çok da Osmanlı toplumunda kadının köleleştirilmesi, arkaik geleneklerin, batıl itikatların toplumu geriye götürmesi üzerinde duruyordu. M. Zekeriya, aynı yıl *Hayat ve Şebab* (Yaşam ve Gençlik) başlıklı bir de kitap yayınladı. Burada geleceğin gençliğin elinde bulunduğu ve bu nedenle gelecek kuşakları müspet bilimle eğitmenin önemi üzerinde durdu.

Liseyi henüz bitirmiş olan Sabiha Nazmi de, *Yeni Felsefe* dergisine yazılar gönderiyor, orada Osmanlı toplumunda kadının utanç verici durumunu eleştiriyordu. Mehmet Zekeriya, Sabiha Nazmi'nin yazılarını çok beğeniyordu. Birbirlerinin yazılarını çok beğenen bu iki insanın, o günün koşullarında, görüşmeleri olası değildi. Evlenmek için yaptıkları görüşmeler bile bir aracının yardımıyla gerçekleşmişti. Ancak Mehmet Zekeriya, şöyle diyecekti: "Ben henüz 19 yaşındayım. Babamı yeni kaybettim. Öksüz kalan dört kardeşimin sorumluluğu benim üzerimde. Henüz tahsilimi bitirmedim, bir meslek edinmedim, evlenmeyi düşünecek durumda değilim".

M. Zekeriya bir süre sonra bir burs bularak Fransa'ya gitti. Sorbonne Üniversitesi'nde sosyoloji okudu. I. Dünya Savaşı çıkınca 1914 yılında İstanbul'a döndü. Böylelikle de evlenmeleri nihayet 1915'te İstanbul'da gerçekleşti. O sırada İstanbul savaşın sıkıntılarını yaşıyordu. Mehmet Zekeriya, evini Muhacirin Müdüriyeti'nden aldığı küçük bir memur maaşı ile geçindirmek zorundaydı. 1917'de ilk çocukları Sevim doğduğu zaman, bütçeleri karaborsaya yetişmiyor, çocuğun gıdasını sağlamak için gerekli olan şeker, süt gibi ürünleri bile alamıyorlardı.

Sevim bir savaş çocuğuydu. Sonraları hep, "savaş koşulları içinde o çocuğa bakamadık," diyeceklerdi.

Savaş bitip mütareke imzalanınca İstanbul işgal edildi ve bir direniş başladı. Sabiha-Zekeriya çiftinin İstanbul'daki evleri direniş merkezlerinden biriydi. Burada, *Büyük Mecmua* adında bir dergi çıkarılıyordu. Bu sırada Zekeriya 23, Sabiha 20 yaşındaydı. Derginin başyazılarını Halide Edip yazıyordu. Derginin diğer yazarları ise, M. Zekeriya ile birlikte, Falih Rıfkı, Köprülüzade Fuat, Reşat Nuri, Faruk Nafiz, Ömer Seyfettin gibi günün en üst düzey aydınları ve yazarlarıydı. 1919'da, İzmir'in işgaliyle ilgili sayı İngiliz sansüründen geçmedi ve Mehmet Zekeriya derginin sorumlu müdürü olarak Bekir Ağa Bölüğü denen hapishaneye gönderildi.

Bu durumda Sabiha, derginin sorumlu müdürlüğünü üstüne aldı ve Halide Edip'le beraber çalışmaya başladı. Halide Edip'in, bütün vatandaşları vatanı koruma yeminine çağırdığı Sultanahmet Mitingi'nde o da bulunuyordu. O günden sonra Halide Edip ona bir görev verdi: Kendisiyle direniş hareketinin başında bulunan Esat Paşa arasında habercilik yapacaktı. Artık Anadolu hareketi başlıyordu.

Zekeriya'ya ise Anadolu'ya gizli silah ve adam kaçırma görevi verilmişti. Mustafa Kemal Anadolu'ya çıkmış, İstanbul'da direniş hareketini idare eden bir Meclis kurulmuştu. Sabiha'nın görevi, Halide Edip'ten aldığı yazılı mesajları çarşafının altında gizleyerek Milli Meclis başkanı Esat Paşa'ya götürmek, Esat Paşa'dan aldığı yanıtları da Halide Edip'e iletmekti. Sabiha kocaman bir kurtuluş hareketi içinde kendisine verilen bu görevi çok küçük bulmuştu. Zaten bu mekik dokuma da fazla uzun sürmedi.

Halide Edip'ten, Sabiha-Zekeriya çiftine ikinci bir teklif geldi. On iki Türk gencine Amerika'da okumak üzere bir burs sağlanmıştı ve Halide Edip de, Sabiha ile Zekeriya'yı bu listeye koydurtmuştu. Uzun boylu düşündüler. Tam bir kurtuluş hareketi başlamıştı ve onlar yurdu terk edeceklerdi. Öte yandan her ikisi de eğitimlerini tamamlamış değillerdi. Bu düşük bilgi düzeyinde vatana katkıları sınırlı olacaktı. Yüksek tahsil her ikisinin de idealiydi. Bilgi düzeylerini yükseltmek ve memleket için daha verimli olabilme isteği galip geldi. İki buçuk yaşındaki küçük kızları Sevim'le beraber New York'un yolunu tuttular.

Burada Zekeriya Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik, Sabiha ise New York Sosyal Bilimler Okulu'nda sosyoloji okuyacaktı. O günlerde 1917 Sovyet Devrimi henüz çok tazeydi. Amerikan üniversite çevrelerinde bu devrimin etkileri görülüyordu. Profesörleri Sabiha ile Zekeriya'ya Marx'ın ve Engels'in kitaplarını öneriyorlardı. Özellikle August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm* isimli kitabı Sabiha'nın kafasında şimşekler çaktırmıştı. Oysa bu fikirler Zekeriya için pek de yeni sayılmazdı; O, daha Sorbonne yıllarında sorunun zekât, yani fakire yardım olmadığını, sömürüyü ortadan kaldırmak gerektiğini öğrenmişti. Yani işçi emeğinin karşılığını almalıydı, sadaka değil. Şimdi Amerika'da bu bilincin üzerine Marx ve Engels'in kitapları geliyordu.

Amerika'daki Sabiha-Zekeriya çiftinin kalbi bir taraftan da Anadolu'da atıyor, Kurtuluş hareketi güçlendikçe heyecanları daha da artıyordu. Sabiha Hanım, Amerika'daki Türk işçileri arasında değişik sosyal araştırmalar yapıyor, birçok yerde, özellikle de Detroit'te işçi topluluklarına konferanslar veriyor ve aynı zamanda

Anadolu hareketi için önemli miktarlarda para topluyordu. Topladığı yardımlar o kadar yüksek rakamlara ulaşmıştı ki, sonunda Ankara Çocuk Esirgeme Kurumu (*o zamanki adıyla Himaye-i Etfal*) Başkanı Fuat Bey paraları parayı teslim almak için New York'a gelecekti.

Zekeriya ise, artık Amerikan gazetelerine yazı yazabilecek kadar İngilizceye hâkim duruma gelmişti ve *New York Times* gazetesine yazdığı yazılarda Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nı anlatıyordu. Amerikan kamuoyuna bunun sıradan bir isyan olmadığını ve düzenli bir kurtuluş savaşının söz konusu olduğunu anlatmak gerekiyordu. M. Zekeriya bu gazetede Ocak 1922'de çıkan bir yazısında, Ankara'da yeni kurulan düzende artık padişaha ve hanedana yer olmadığını yazıyordu. Başka bir yazısında ise, Halide Edip'i Türkiye'nin ateşli *Jeanne d'arc*'ı olarak tanıtıyor ve Kurtuluş Savaşı'nın öyküsünü anlatıyordu.

İkinci çocukları Yıldız, 1922 sonlarında New York'ta doğdu. Artık eğitimleri sona eriyor, Türkiye'ye dönüş tarihleri iyice yaklaşıyordu. Bu düşleri 1923'te gerçekleşti. İlk durakları İstanbul'du. Ancak en büyük özlemleri biran evvel Ankara'ya ulaşmak ve yeni kurulan düzende kendilerine düşecek görevleri yerine getirmekti. Ne var ki bu rüya istedikleri gibi gerçekleşmedi. Türkiye'ye döner dönmez Mehmet Zekeriya, soluğu Ankara'da aldı. Çok geçmeden Basın-Yayın Genel Müdürü oldu, ailesini de Ankara'ya getirtti. O günlerde, Ankara çamurlar içerisinde, sefaletin kol gezdiği ilkel bir kentti. Ancak İstanbul'da hâlâ hilafeti destekleyen bir basın vardı. İşte bu yüzden, sokakları çamurlu bu küçük kasabada esmekte olan yeni kuruculuk havası onları mutlu etmeye yetiyordu.

Sabiha Zekeriya, Amerika'da edindiği bilgilere dayanarak, bir "Sosyal İnceleme Projesi" gerçekleştirmek istiyordu. Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Bey'in desteğiyle bu projeyi hazırladı. Ne var ki proje, kurulda beğenildiği halde, Türkiye'nin o günkü koşullarına uygun bulunmadığı gerekçesiyle reddedildi. İşin aslı, Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım, projeye karşı çıkmıştı. Öte yandan, tam bu sırada çıkartılan Takrir-i Sükûn Yasası ile basına sansür getirilmişti. Meşrutiyet döneminden beri demokrasi ve düşünce özgürlüğü için mücadele etmiş olan M. Zekeriya, bu yasanın çıkmasının ardından derin bir şok geçirmiş ve Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden istifa etmişti. Ardından Sabiha-Zekeriya çifti İstanbul'a döndü.

Mehmet Zekeriya'nın İstanbul'da yaptığı ilk iş *Cumhuriyet* gazetesinin kurucuları arasına katılmaktı. Mustafa Kemal'in isteğiyle İstanbul'da çıkarılmasına karar verilen bu gazetenin sahibi Yunus Nadi'ydi ve milletvekili olduğu için Ankara'dan uzun süre ayrılamıyordu. Bu nedenle gazeteyi fiilen çıkarma görevini Mehmet Zekeriya'ya verdi. M. Zekeriya'yı Selanik'te 1911'de çıkarmakta olduğu *Rumeli* gazetesinde çalışmış yetenekli bir gazeteci olarak tanıyordu. Yunus Nadi, Nebizade Hamdi ve Mehmet Zekeriya'dan oluşan bir şirket kuruldu. 7 Mayıs 1924'te çıkan *Cumhuriyet* Gazetesi'nin ilk sayısını fiilen Mehmet Zekeriya çıkardı; ancak şirketteki bazı ayak oyunları yüzünden, bir süre sonra gazeteden ayrılmak zorunda kaldı.

Sabiha Hanım, 1924-1931 yılları arasında eşiyle beraber *Resimli Ay* dergisini çıkardı. Makalelerinde işçi sınıfının haklarını savundu, sosyal ve politik düzeni eleştiren yazılar yazdı. Cevat Şakir'in dergide yayınlanan bir

yazısı yüzünden eşinin Sinop'ta kalebentliğe mahkûm edilmesi üzerine, dergiyi üç yıl tek başına yönetti. 1929 yılında dergide yayınladığı "Savulun Geliyorum" başlıklı yazısı nedeniyle mahkemeye sevk edildi ve "neşriyat yüzünden mahkemeye sevk edilen ilk Türk kadını" oldu.

1927-1928 yılları arasında eşi Mehmet Zekeriya Bey ve Faik Sabri (Duran) Bey ile birlikte *Çocuk Ansiklopedisi*'ni hazırladı. 1932 yılında *Cumhuriyet* gazetesi tarafından çıkarılan *Hayat Ansiklopedisi*'nde çalıştı. *Resimli Ay*'ın 1931 yılında kapatılmasıyla yazı yayınlama olanağından yoksun kaldı ve 1936 yılına kadar çeşitli sosyalist yayınları tercüme edip yayınlamakla meşgul oldu. 1935 yılında *Resimli Her Şey* adlı bir haftalık dergi çıkardı. İlk sayısı 28 Eylül 1935'te çıkan derginin yazı kadrosu Nazım Hikmet ve arkadaşlarından oluşuyordu. Bu derginin kapatılmasının ardından 1936 yılının Mart ayında *Projektör* adlı aylık bir fikir dergisi çıkardı. Ancak, dergi daha ilk sayısında kapatıldı.

Bunun üzerine eşiyle birlikte *Tan* Gazetesi'nde çalışmaya başladı. 1936 yılında İş Bankası'ndan satın alınan gazete, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında faşizm karşıtı görüşleriyle ilgi toplamıştı. Sabiha Sertel'in gazetede yazması birkaç kez yasaklandı ve gazete yönetimi yayına devam edebilmek için İçişleri Bakanı'nın sözlü uyarılarına boyun eğmek zorunda kaldı.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Demokrat Parti ileri gelenlerinin kurmaya çalıştığı İleri Demokrasi Cephesi adlı politik girişimin içinde yer aldı ve bu girişimin yayın organı olan *Görüşler* adlı dergiyi çıkardı. 1 Aralık 1945 günü okura sunulan dergide iki yazısı yer aldı.

Görüşler'in okurla buluşmasından üç gün sonra, 4 Aralık 1945 günü, CHP'nin kışkırttığı binlerce kişi, bazı sol gazetelerle birlikte Tan Matbaası'm da yerle bir etti. Serteller bu saldırılar sırasında linç edilme tehlikesiyle yüz yüze gelmiş olmalarına rağmen, bu olaylardan sorumlu tutularak 3 ay tutuklu kaldılar. Daha sonra beraat etseler de, Tan olayından ve haklarında açılan diğer davalardan dolayı epeyce yıprandıkları için 1950 yılında ülkeyi terk ettiler.

Sabiha Sertel, sürgün yıllarım Paris, Budapeşte, Moskova ve Bakü'de geçirdi. Türkiye Komünist Partisi'nin çalışmalarına katıldı. Budapeşte Radyosu'nun Türkçe yayınlar servisinde ve TKP'nin yayın organı olan *Bizim Radyo*'da çalıştı. Yaşamının son yıllarında Türkiye'ye dönme talebinde bulundu; ancak reddedildi. Sabiha Nazmi'nin Selanik'te başlayıp, İstanbul, New York, Ankara, Paris, Budapeşte, Moskova'da devam eden serüveni, nihayet 2 Eylül 1968 günü Bakü'de noktalanmış oldu. Mezarı Bakü'de, Fahri Hıyabanda olan Sertel'in anılarını topladığı *Roman Gibi* adlı kitabı, ancak ölümünden sonra, 1969 yılında yayınlanabildi. 1998 yılında ise Nilgün Eroğlu Maktav tarafından, *Bir Roman Gibi* adıyla hayatını anlatan bir belgesel yapıldı.

Mahkûm Melahat

Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak iyi bir eğitim gördü. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile tanıştıktan sonra tüm yaşamı değişti. Yalnızca "Boş saatlerini değil, inkılâba bütün ömrünü veren Dr. Hikmet Kıvılcımlı yoldaşa armağan ettiği" ilk kitabından sonra, birçok Marksist eseri Türkçe'ye kazandırdı. Bu çalışmalarının karşılığını ise Donanma Davası'nda aldığı 10 yıllık hapis cezasıyla ödedi. Ancak 'Mahkûm Melahat' asla yolundan dönmedi ve hapisten çıktıktan sonra da Vatan Partisi'nde siyasi faaliyetlerine devam etti. Sonunda beraat etmiş olsa da, bu faaliyetleri yüzünden 2 yıl daha hapis yatmak zorunda kaldı.

Fatma Nudiye Yalçı, 1904 yılında İstanbul'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1930'lu yılların ortalarında, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile tanıştı ve sonraki dönemde, onunla birlikte önce "Marksizm Bibliyoteği"nde, daha sonra da "Kıvılcımlı Kütüphanesi"nde çalıştı.

Sosyete ve Teknik-Tarih Öncesi Din ve Devlet adlı kitap Fatma Nudiye Yalçı imzasıyla 1935 yılında Marksizm Bibliyoteği Serisi'nden yayınlandı. Fatma Nudiye Yalçı bu kitabın önsözüne, "Boş saatlerini değil, inkılâba bütün ömrünü veren Dr. Hikmet Kıvılcımlı yoldaşa armağanımdır" yazarak Kıvılcımlı'ya ithafta bulundu. *Sosyete ve Teknik* isimli bu kitabının, gerici öğrenciler tarafından İstanbul Üniversitesi önünde yakıldığı da söylenir.

Yayın faaliyeti boyunca çeşitli Marksist eserleri Türkçe'ye kazandırdı. Bunlar arasında *Maymunun İnsanlaşması Prosesinde Emeğin Rolü, Engels*, *Klasik Alman Felsefesinin Sonu ve Ludwig Feuerbach, Marx*, *Enternasyonal İşçiler Cemiyetini Açış Hitabesi, Marx* ve *Marksizmin Prensipleri, Engels* de yer almaktadır. Ayrıca *Emekçi Yavrusunun Hikâyeleri, Gölgenin Çocuğu ile Güneşin Çocuğu* gibi çocuk masalları yazmıştır. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yla mücadele birliğinin yanı sıra hayat arkadaşlığı da kuran Fatma Nudiye Yalçı'nın bu evliliği bir süre sonra bitse de yoldaşlıkları hiç bitmedi.

Dönemin Emniyet Müdürlüğü binası olan Sansaryan Han'da bir ay işkence gördükten sonra, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet'le birlikte Donanma Davası'nda yargılanıp 10 yıl hapse mahkûm edildi. Sinop ve Kırşehir cezaevlerinde 1948 yılına kadar yattı. (İşte bu yıllarda kendisine Mahkûm Melahat dendi) Hapisten çıktıktan sonra Vatan Partisi yönetiminde yer aldı. Partide sırasıyla, Haysiyet Divanı ve Edebiyat-Kültür Divanı Başkanlığı'na seçildi. Gösteriler, seçim toplantıları, 1 Mayıs kutlamaları gibi partinin çeşitli faaliyetlerine en ön saflarda katıldı.

Vatan Partisi'nin 1957 yılında düzenlenen seçim toplantıları ve mitinglerinde Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve diğer parti üyesi konuşmacıların yanı sıra, Fatma Nudiye Yalçı da konuşma yaptı. Fatih'te yapılan bir seçim toplantısında gericilerin saldırısıyla boynundan yaralandı. "Ameleden adamları mevki-i iktidara getirmek" iddiasıyla dava açılarak 1958'de kapatılan Vatan Partisi'nin diğer yöneticileriyle birlikte tutuklandı ve sonuçta beraat ettiyse de, iki yıl tutuklu kaldı.

Rahatsızlığı nedeniyle 25 Aralık 1965'te Bulgaristan'a gitti. 1967-69 yılları arasında Leipzig'te TKP'nin yayın organı olan *Bizim Radyo*'da çalıştı; fakat parti yönetimiyle görüş ayrılıkları yaşadığı için Bulgaristan'a geri döndü. Yaşamının geri kalan kısmını Varna'da bir emekliler yurdunda geçiren Fatma Nudiye Yalçı, 23 Temmuz 1969 günü yaşama veda etti.

Fosforlu Cevriye

Nazım Hikmet'in âşık olduğu ilk kadındı. Daha önce Selami İzzet Sedes ve Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ile evlilik yapmıştı; 1940 yılında ise TKP liderlerinden Reşat Fuat Baraner ile evlendi. Yazı dizisi hazırlamak için gittiği Sovyetler Birliği'nden 'kıpkızıl' bir Komünist olarak döndü. TKP'nin yayın organı sayılan "Yeni Edebiyat" dergisini çıkardı. Bu dergi ve eşiyle ilgili davalarla ilgili olarak hakkında birçok defa dava açıldı ve tutuklandı. Yaşamının son döneminde, yeniden edebiyata döndü. Bu dönemde yazdığı romanlar arasında en çok "Fosforlu Cevriye" beğenildi. Ölümünden kısa bir zaman önce "Türkiye Devrimci Kadınlar Derneği"nin kuruluşuna katıldı.

Suat Derviş, 1903 yılında İstanbul Küçükçamlıca'da bir köşkte doğdu. Önce Jön Türkler Teşkilatı'nın, daha sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın üyesi olan babası ile, saraylı olan ve on altı yaşında romanlar yazmaya başlayan annesinin arasında tam bir uyum vardı. Her ikisi de Arapça, Farsça bilen ve diğer bilimlerin özel derslerini

alan çocuklarının Batı kültürüyle de donanımlı hale gelmeleri için ellerinden geleni yaptılar. Burjuva kültürüyle beslenen ve çeşitli sanatların değişik dillerde eğitimini alan Suat Derviş'in gözlemleri ilk dönem romancılığının temel taşlarını oluşturdu.

Evde alınan Fransızca, Almanca, edebiyat, temel bilimler, ve müzik eğitimini 1914'e gelindiğinde Kadıköy Numune Rüştiyesi'nde sürdürdü. I. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde ilk gençlik yıllarını sürmekte olan Suat Derviş, vaktinin büyük kısmını yakın arkadaşı Nazım Hikmet'le geçirmekteydi. İki gencin dostluğu sonraki yıllarda da kopmadı. Nazım Hikmet'in, şiirinde 'başı eğilmez' diye tanımladığı kadına yaptığı küçük bir sürpriz, Suat Derviş'in yaşamını değiştirecekti.

Nazım Hikmet, 1920 yılında, Suat Derviş'in *Hezeyan* adlı şiirini ondan habersiz olarak *Alemdar* gazetesine verdi. Şiir yayınlandı. Suat Derviş'in kısa bir süre önce de müstear isimle, *İleri* gazetesinde bir makalesi yer almıştı; ancak Babıâli'ye girişi, Nazım Hikmet'in yayınlanmasına sebep olduğu işte bu şiirin açtığı yoldan oldu. Suat Derviş böylece coşkusu, yazma ve üretme azmiyle, Babıâli yokuşunun gediklilerinden biri oldu. Yazın yaşamının ilk ürünleri *İleri, Alemdar, Ümid* ve *İkdam* gazetelerinde yer aldı.

Oysa Nazım Hikmet, bu genç kıza, şiirini yayınlatmadan çok önceleri âşık olmuş, 1917 yılında Suat Derviş'e ithaf ettiği *Gölgesi* adlı şiirini yazmıştı. Daha sonra, 6 Haziran 1919 günü ünlü Sultanahmet Mitingi'ne birlikte gitmişler, Halide Edip'in konuşmasını dinlemişlerdi. Burada Nazım Hikmet'in sevgi duyguları daha da pekişmiş, Suat Derviş ise Halide Edip'i "gözlerini açan kadın" olarak tanımlamıştı.

Özel öğrenimleri sonrasında sınava girerek diploma alan iki kız kardeşin (Suat ve ablası Hamiyet), bundan sonra izledikleri yolu Suat Derviş şöyle anlatıyordu: "O zamana kadar özel öğretmenlerden Avrupa müziği öğrendik. Üniversite yerine de Berlin'e Sternisches Konservatorium'a gittik. Ses Bölümü'ne girdik. Buna sebep, ailemizin Kamil Bey'den gelen bir musiki istidadı olması ve bilhassa kız kardeşimin sesinin nadir bulunan bir ses olması idi. Büyüklerimizden gizli, üniversiteye geçtim. Edebiyat fakültesine başladım ama yazılarımın çok genç yaşımda gördüğü rağbet, beni şımarttı galiba, derslere devam etmedim."

Böylece Suat Derviş kaleminin uzun yolculuğu başladı. Almanya'nın ünlü gazete ve dergilerine makale, fıkra ve hikâyeler yazdı. 1931-1932 yıllarında *Tempo* gazetesinde Abdülhamit dönemini içeren *Sultanın Kararları* adlı kitabı tefrika edildi. Birçok Avrupa ülkesinde kitapları yayınlandı. 1932 yılında babasının ölümü üzerine Türkiye'ye döndü. Dahası Hitler'in iktidara gelişiyle Nazi yanlısı bir yayın politikası izleyen Alman gazeteleriyle olan ilişkisi de kesildi.

Türkiye'ye 1932 yılında döndükten sonra *Son Posta, Vatan, Cumhuriyet, Gece Postası* gibi gazetelerde röportaj ve romanları yayınlandı. Derviş, gazeteciliği ve romancılığı uzun yıllar bir arada götürdü. *Kara Kitap, Hiç Biri, Ne Bir Ses Ne Bir Nefes, Buhran Gecesi, Fatma'nın Günahı* ilk sırayı alan romanları oldu.

Derviş'in 1930'lara kadar yazdıkları kendi yaşamından izler taşıyan, toplumsal yaşamı kadın kahramanlar üzerinden anlatan, bireysel acılara ve aşklara yer veren eserler iken, 1930'ların ikinci yarısından sonraki çalışmalarında 'toplumsal gerçekçi' bir çizgiye yaklaşarak,

sınıfsal meselelere, düzenin sorunlarına, adaletsizliklere eğilmeye başladı.

Siyasi görüşlerinde dönüm noktası olarak tanımlanabilecek ilk Sovyetler Birliği gezisi işte bu döneme rastladı. *Tan* Gazetesi için gittiği Sovyetler Birliği'nden 1937 yılında dönüşte yayınladığı röportaj dizisi Derviş'in 'kıpkızıl komünist' olarak damgalanmasına ve gazeteden ayrılmak zorunda kalmasına neden oldu.

Daha önce Selami İzzet Sedes ve Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ile evlilik yapan Suat Derviş, 1940 yılında Reşat Fuat Baraner ile evlendi. Reşat Fuat, İstanbul Üniversitesi'nde okumuş, Türk Talebe Birliği Başkanlığı yapmış ve *Aydınlık* Gazetesi'nde yazılar yazmıştı. Daha sonra kimya öğrenimi için Almanya'ya giden Baraner, orada Spartakist hareketine katılmış, Moskova Lenin Akademisi'nde Marksist kuram ve ekonomi-politik öğrenimi yaptıktan sonra Türkiye'ye dönerek, Türkiye Komünist Partisi içinde yer almıştı.

Baranerlerin ilk ortak eylemi, *Yeni Edebiyat* dergisini çıkarmak oldu. Gerçi derginin künyesinde, sahibi Neriman Hikmet ve çıkaran Suat Derviş olarak belirtilmişse de, gerçekte dergi, TKP'nin legal olarak çıkarttığı bir yayın organıydı. Rasih Nuri İleri, bu olguyu *Yeni Edebiyat-Sosyalist Gerçekçilik* adlı kitaba yazdığı önsözde şöyle anlatıyordu:

> "*Suat, o dönemde Reşat Fuat ağabeyin eşiydi ve sorguda çocuğunu düşürdü. Suat Derviş'in dergideki yazılarının bir kısmı roman eleştirileri, diğer kısmı ise kısa köşe yazılarıdır. Bunların (kitapta) ayrı bir bölümü vardır. Çünkü bunlar Reşat Fuat Baraner'in yönetiminde ve onun katkısı ile yazılan, parti militanlarının eğitimine yönelik didaktik yazılardı. Bunlar kişisel değil, parti yazılarıdır, parti emir ve*

kontrolünde kaleme alınmıştır ve politik sorumlulukları Parti Genel Sekreteri Reşat Fuat Baraner'e aittir."

TKP'nin yayın organı olarak gösterilen *Yeni Edebiyat* dergisinden Askeri Mahkeme'de yargılananlar, kısa bir süre sonra dava zamanında açılmadığı için serbest bırakıldılar. 1944'te yazdığı *Neden Sovyetler Birliği'nin Dostuyum?* adlı incelemesi ise Suat Derviş'in uzun yıllar gazeteci olarak iş bulmakta zorlanmasına neden oldu. Dahası, TKP ile ilgili 1944 tutuklamaları sırasında eşi Reşat Fuat Baraner'i sakladığı ve yasadışı Türkiye Komünist Partisi'ne katıldığı gerekçesiyle yargılanarak bir yıl hapse mahkûm oldu.

Dönemin aydınları komünist avlarından nasiplerini alırken, eşi Reşat Fuat Baraner'in payına düşen de iki ayrı tevkifat sonucunda 1961'e kadar hapis yatmak olacaktı. Kocasıyla birlikte tutuklanan Suat Derviş, kardeşi Ruhi Dervişoğlu'nun eşi Neriman Dervişoğlu'na göre bir süre göz altında tutulur. Çiftin yakın dostu Rasih Nuri İleri'ye göreyse sekiz aylık bir tutuklamanın ardından serbest bırakılır.

TKP'ye yönelik 1951 tevkifatının duruşmaları 1953 yılında başladı. Suat Derviş de aynı yıl Avrupa'ya gitti. Reşat Fuat Baraner'in 'içerideki' yılları, Suat Derviş açısından önce sıkıntılı, sonrasındaysa üretken bir dönem oldu. Sol görüşleri nedeniyle gazeteci olarak iş bulamayan Derviş'in, bu yıllarda en çok ses getiren romanlarından *Fosforlu Cevriye* başta olmak üzere, çok sayıda romanı (*Biz Üç Kardeşiz, Kendine Tapan Kadın, Zeynep İçin, Çılgın Gibi*) gazetelerde tefrika edildi.

Yıldızının asıl parladığı dönem ise ablası Hamiyet'le birlikte bir süre kaldıkları Paris'te, edebiyat çevrelerine

sağlam bir giriş yaptığı dönem oldu ve iki kız kardeş, Fransız Komünist Partisi'yle olan ilişkileri aracılığıyla Fransa'da ilerici sol entelektüel ortama girdiler. Derviş'in imzası *Europe* dergisinde Maksim Gorki, Virginia Woolf ve Aragon gibi isimlerle yan yana yer aldı. Ayrıca Fransızca, Bulgarca ve Rusçaya çevrilen romanları (*Zeynep İçin/Le Prisonnier d'Ankara ve Çılgın Gibi/Les Ombres du Yali*) hakkında övgü dolu yazılar yayınlandı.

TKP'nin 1951 tevkifatını izleyen yargılamalar sonunda 7 yıl, 9 ay ceza alan Reşat Fuat, cezaevinden çıktıktan sonra, önce Karaköy'deki Mimar Han'da, daha da sonra Tünel'de açtığı tercüme bürosunda, Almanca, Rusça ve Fransızcadan çeviriler yaptı. Ancak bürosu sık sık polis baskınına uğradı. Kalp krizi geçirdikten sonra giderek sağlığı bozulan Baraner, 1968 yılının Ağustos ayında yaşamını yitirdi. Kardeşinin acısını paylaşmak için düzenini bozarak Türkiye'ye gelen ablası Hamiyet Hanım da Suat Derviş'in evinde hayata veda etti.

Suat Derviş ise, son on yılını geçirdiği Fransa'dan Türkiye'ye 1963 yılında döndükten sonra yalnızca romanlarının yazımı ve yayınıyla uğraştı. Gerçekçi ve toplumsal edebiyatın yerleşip gelişmesine öncülük eden yazarlardan biri olarak ünlendi.

Gözlerinde yoğun görme kaybı başlayan Suat Derviş'e, Moskova'da 1970 yılında bir ameliyat yapıldı ve gözünün biri tekrar sağlığına kavuşturuldu. Ameliyat sonrası Türkiye'ye dönerken Bulgaristan'a uğrayan Suat Derviş, orada Fahri Erdinç ve İbrahim Tatarlı ile de görüşüp onlara anılarını anlattı. Her iki yazarın hazırladıkları *Gözleri Sargılı Kadın* adlı yazı, 1983 yılında Sofya'da yayınlanan *Ateş Çizgisinde Kadın İsimleri* adlı kitapta yer aldı.

Suat Derviş, memlekete döndükten sonra, aralarında çok sevdiği Neriman Hikmet'in de bulunduğu on yedi arkadaşıyla birlikte 1970 yılında "Türkiye Devrimci Kadınlar Derneği"ni kurdu. 7 Mart 1971 günü ise Dünya Demokratik Kadınlar Gecesi'nde açış konuşmasını yaptı. Ancak diğer gözünün ameliyatı için doktorların gerekli gördüğü zamandan önce, 23 Temmuz 1972 günü İstanbul Tünel'deki Suriye Han'da yaşamını yitirdi.

Eserleri: *Kara Kitap* (1921), *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes* (1923), *Hiçbiri* (1923), *Ahmed Ferdi* (1923), *Behire'nin Talibleri* (1923), *Fatma'nın Günahı* (1924), *Ben mi* (1924), *Buhran Gecesi* (1924), *Gönül Gibi* (1928), *Emine* (1931), *Hiç* (1939), *Çılgın Gibi* (1934), *Fosforlu Cevriye* (1968), *Ankara Mahpusu* (1968, ilk olarak 1957'de Paris'te Fransızca).

Üniversiteleri Bitiremedi Ama...

Türkiye Komünist Partisi'nin 1940'lı yılların başlarında anti-faşist cephe kurma arayışının ürünü olan "Yeni Edebiyat" dergisine imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü oldu. Derginin yayına başlayabilmesi için babasından miras kalan ve hayatta tek serveti olan küçük evini sattı. Suat Derviş'in koruması altında yaşadı ve onun son nefesine kadar en önemli yoldaşı oldu. Daha sonradan Öztekin soyadını aldı ama hiç evlenmedi.

Neriman Hikmet-Öztekin, 22 Aralık 1912 günü İstanbul'da doğan ve annesini küçük yaşlarda kaybeden Neriman Hikmet, ilkokulu Hereke'de, ortaokulu Erenköy Kız Lisesi'nde, liseyi İstanbul İstiklal Lisesi'nde okuduktan sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk, İktisat ve Felsefe bölümlerine belirli sürelerle devam etti; ancak hiçbirini tamamlayamadı.

Çünkü bir biçimde kanına gazetecilik girmişti. Nitekim *Haber, İstiklal, Vatan, Tanin, İkdam, Son Telgraf, Son Saat, Tan, Şehir, Meram* (Konya, 1950), *Ankara Telgraf* gibi çok sayıda gazetede çalıştı ve kimi yazıları

nedeniyle tutuklanıp yargılandı. Gazetecilik mesleğinden 1968'de emekli oldu.

İlk şiir kitabı olan *Konya Yolunda Tahassüsler* 1932'de yayınlandı. Bunu, 1935'te bir başka şiir kitabı, *Tren* izledi. İlk ve tek romanı olan *Köyün Dulları* ise 1944 yılında yayınlandı. *Gazetelerin Yazmadığı, Partilerin Konuşmadığı Hakikatler*, 1948'de okurla buluştu. *Ankara Kabristanında Açan Güller* ise Ankara'nın değişik mezarlıkları üzerine yaptığı bir araştırmaydı.

1975 tarihli *Mevlana: Bilimsel Gerçekçilik Açısından Varoluş Felsefesi* adlı yapıtı, ünlü düşünür Mevlana ve felsefesi üzerine oluşturulan bilimsel bir araştırma özelliği taşır. Ancak Neriman Hikmet'i, Türkiye Komünist Partisi faaliyetlerinde önemli bir kişi yapan olay, hiç kuşkusuz *Yeni Edebiyat* dergisindeki imtiyaz sahipliği ve bu olay vesilesiyle Suat Derviş ile başlayan ve yaşamının sonuna dek süren dostluğuydu.

II. Dünya Savaşı'nın başında, Türkiye'de Komünistler, anti-faşist cephe peşindeydiler. Partinin teşkilat sekreteri Reşat Fuat Baraner'di ve TKP, onun önderliğinde, anti-faşist sanatçı ve aydınların toplanacakları bir yayın platformu oluşturmaya karar verdi. Dergi, Neriman Hikmet'in imtiyaz sahibi olduğu ve Suat Derviş'le birlikte birkaç sayısını çıkardığı *Yeni Edebiyat* olacaktı. Yasalara göre, derginin imtiyaz sahibi üniversite öğrencisi Neriman Hikmet idi; ancak fikirlerin çoğu Suat Derviş'ten gelmekteydi.

Derginin yayına başlayabilmesi için Neriman, babasından miras kalan ve hayatta tek serveti olan küçük evini satmış, Suat ise birikiminin önemli bir kısmını harcamıştı. Dört sayfalık gazete formatında tasarlanan, logosu Abidin Dino'ya ait olan bu yeni yayına, imtiyaz

sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü olarak düşünülen kişi, Neriman Hikmet oldu.

İlk sayısı 5 Ekim 1940 tarihini taşıyan dergi, gazete formatındaydı ve on beş günde bir çıkıyordu. Logosunu Abidin Dino'nun çizdiği *Yeni Edebiyat* dergisine düzenli ya da arada sırada yazı veren aydın ve sanatçılar arasında şu isimler bulunuyordu: Sabiha ve Zekeriya Sertel, Emin Türk Eliçin, Zeki Baştımar, Hasan İzzettin Dinamo, Suphi Taşhan, Suat Taşer, Ruhi Derviş, Reşat Fuat Baraner.

Yeni Edebiyat, 1941 yılı Kasım ayında çıkan 26. sayısının ardından Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı ve dergide yazanlardan Neriman Hikmet Öztekin, Sabiha ve Zekeriya Sertel, Emin Türk Eliçin, Zeki Baştımar, Hasan İzzettin Dinamo, Suphi Taşhan, Suat Taşer, Ruhi Derviş, Reşat Fuat Baraner tutuklandı.

Daha sonra Zeki Baştımar ile Reşat Fuat Baraner serbest bırakılsalar da, diğerlerine komünizm propagandası yapmaktan çeşitli hapis cezaları verildi. Ancak bu cezalar, Basın Kanunu'nun dava açmak için gereken altı günlük zaman aşımına uğradığı için Askeri Temyiz Mahkemesi tarafından iptal edildi ve cezaevindeki yazarlar serbest bırakıldı.

Neriman Hikmet'in kimliğinde, siyasal duruşunda, yazın alanındaki emeğinde ve ömrü boyunca ardından koştuğu gazetecilik serüveninde, gazeteci-yazar Suat Derviş'in önemli payı vardır. 1940-1950'li yıllarda Babıâli'nin adeta bir efsanesi olan Suat Derviş'in de annesinden başka, yaşamı boyunca sevip güvenebileceği tek kadın Neriman Hikmet Öztekin olmuştu.

Bu yüzden, Neriman Hikmet'in Suat Derviş'le geçirdiği yıllar, düşüncelerinde özgün ufukların açıldığı yıl-

lar olmuştur. O çalkantılı yıllarda, Neriman Hikmet'in 'kaybolmasını' istemeyen Suat Derviş, tanıdığı ve sağlam kişiler olarak gördüğü kimi kişilere Neriman Hikmet ile evlenmesi önerisinde bulundu. Hasan İzzettin Dinamo ve Sadun Aren bunlardan sadece ikisiydi. Neriman Hikmet, kimseyle evlenmez ya da evlenemez ama Suat Derviş'i en zor günlerinde bile yalnız bırakmaz ve ona annesi gibi bakan bir kişi olur.

Doğma büyüme İstanbullu, babası da ünlü bir hekim olan, solcu gazeteci-yazar Suat Derviş ile, babası demiryollarında çalışan, solcu gazeteci ve şair Neriman Hikmet gerçekten tuhaf bir ikili oluşturuyorlardı. Neriman Hikmet'in, zaman içinde Suat'a duyduğu hayranlığa büyük bir şefkat eklenecek, yaşlılık günlerinde ise ona neredeyse kızıymış gibi bakacaktı. Ancak o dönem, o da parasız ve işsizdi; hem de Suat'tan daha da işsiz.

Suat Derviş, 12 Ağustos 1968'de eşi Reşat Fuat Baraner'i yitirdi. Kısa sürede bu acıyı bir yana koyarak edebi çalışmalarının yanı sıra siyasi alandaki mücadelesini de sürdürdü. Nitekim Neriman Hikmet ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Türkiye Devrimci Kadınlar Derneği'ni 24 Mayıs 1970 günü kurdu; ancak bir yıl sonra bu derneğin kapatılmasıyla yeniden yazarlığa döndü. Suat Derviş'i 23 Temmuz 1972 günü, yoldaşı Neriman Hikmet'i ise 29 Ekim 1987 günü yitirdik.

Dünya Kültürünün Mirasçısı

New York'ta doğdu. Eğitimini İstanbul'dan sonra Londra ve ABD'de tamamladı. Anne, babasıyla birlikte 1950 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Avrupa'nın değişik şehirlerinde yaşadıktan sonra Nâzım Hikmet'in yardımıyla Bakü'ye yerleşti. Annesi Sabiha Sertel'i 1968 yılında Bakü'de kaybettikten sonra, babası Zekeriya Sertel'le beraber Paris'e göçtü. Bu kadar dolaşmak zorunda kalmasına rağmen, akademisyenliği bırakmadı ve pek çok araştırma yaptı. Sertel aynı zamanda Gazetecilik Vakfı'nı kurdu.

Yıldız Sertel, 1923 yılında New York'ta doğdu. Annesi Sabiha ve babası Zekeriya Sertel, bu dönemde Amerika'da eğitim görüyorlardı. Orta ve lise eğitimini Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde tamamladı. II. Dünya Savaşı sırasında, London School of Economics'te okudu. Savaştan sonra da, ABD'de Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji dalında yüksek lisans yaptı.

Sertel ailesi, 1950 yılında yurtdışına çıktı. Yıldız Sertel ise, değişik Avrupa şehirlerinde yaşadıktan sonra,

Nâzım Hikmet'in yardımıyla Bakü'ye yerleşti. Annesi Sabiha Sertel'i 1968 yılında Bakü'de kaybettikten sonra, babası Zekeriya Sertel'le beraber Paris'e taşındı. 1971-1989 yılları arasında Paris Üniversitesi'nde önce yardımcı öğretmen sonra da doçent olarak Osmanlı-Türk tarihi okuttu.

Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'ne bağlı olarak bir devlet doktorası tezi sundu. 900 sayfalık bu tezin konusu, "Fransa'ya Türk işçi göçü ve ekonomik bunalım" idi. Türkiye'de ve Fransa'da ekonomik krizlerin çerçevesi içerisinde göç konusunu ele alan bu tezin jüri başkanı, dünyaca meşhur ekonomist Samir Amin'di. Yüksek derece alan bu tez, Fransız Sosyal İşler Bakanlığı'nın mali desteğiyle yayınlandı (Paris, 1987): *Kuzey-Güney: Bunalım ve Göç*

Yıldız Sertel, bundan sonra çalıştığı üniversitenin Akdeniz araştırmaları bölümünün başkanı oldu ve Türkiye, İran ve diğer bölge ülkeleriyle ilgili paneller düzenledi; pek çok uluslararası bilimsel toplantıya katıldı. Fransa'da yayınlanan *La pensée, Peuples Mediteranéen* gibi bilimsel dergilerde yazıları çıktı.

Yıldız Sertel, 1988'de emekli oldu ve 1990 yılında Türkiye'ye kesin dönüş yaptı. Emekliliğe ayrıldıktan sonra Paris'te kaldığı iki yıl içersinde, *Ardımdaki Yıllar* başlığıyla anılarını yazdı. Bu kitap, *Milliyet* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap olarak bir-iki baskı yaptı. Bu iki yıl içersinde Fransa'da savunduğu doktora tezinin bir parçası olan, *Türkiye'de dışa dönük ekonomi ve çöküş,* Alan Yayıncılık tarafından 1988'de basıldı.

Annesi Sabiha Sertel'in hayatını yazmak üzere yaptığı araştırmaya yine Paris'teyken başladı ve ilk araştırmasını annesinin doğum yeri olan Selanik'te yaptı. Bu

kitabı Türkiye'ye döndükten sonra tamamladı. Ayrıca babasının yayınlanmamış kitaplarını yayınlatmak işiyle de uğraştı. Bunların başında Zekeriya Sertel'in *Babıâli'de Tanıdıklarım* başlıklı kitabı geliyordu. Bu kitabı *Cumhuriyet* gazetesine teslim etmiş, ancak kitap yayınlanmamıştı. Yıldız Sertel daha sonra kaybolan bu el yazmalarının ancak bir kısmını bulabildi. Kendisinin ve annesinin Nazım Hikmet'ten ve Sabahattin Ali'den anılarıyla kitabı tamamladı. Bu kitabı, 1993 yılında Adam Yayınları, *Sertellerin Anılarında Nazım Hikmet ve Babıâli* adı altında yayınladı.

Yıldız Sertel bundan sonra, *Savaş Rüzgârları, Savaşlar, Küreselleşen Emperyalizm, Bunalım* adlı kitabını hazırladı. Küreselleşmenin emperyalizmin yeni bir biçimi olduğunu, getirdiği bunalımın, silahlanmanın ve kâr hedeflerinin savaşlara yol açtığını anlatan bu kitabı, Belge Yayınları, 1999 yılında bastı. Yıldız Sertel'in yurda döndükten sonra yazdığı diğer kitapları şöyle sıralanabilir: *Babam Zekeriya Sertel, Susmayan Adam,* Cumhuriyet Yayınları, 2002; *ABD ve Serbest Piyasa Ekonomisi Masalı,* Kaynak Yayınları, 2005 ve *Şu Değişen Dünya, Türkiye ve Avrasya*, Bilgi Yayınları, 2006.

Yıldız Sertel 1996'da Sertel Gazetecilik Vakfı'nı kurdu. Bu tarihten sonra Vakıf, Türkiye'nin sosyal, ekonomik, politik sorunlarıyla ilgili kimi faaliyetlerde bulundu. Her yıl, 4 Aralık'ta düzenlenen Sertelleri Anma ve Ödül Törenleri'nde; ulusal bağımsızlık, laiklik, demokrasi ve düşünce özgürlüğü konuları ele alınmaktadır. Yıldız Sertel, İstanbul Göztepe'deki evinde 17 Aralık 2009 günü yaşamını yitirdi

Küskün Bir Kadın

Dindar bir ailenin kızıydı. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra Behice Boran'ın asistanı oldu. Behice Boran, üniversiteden atılınca, o da okuldan soğudu ve doktora yapmak üzere gittiği İstanbul'da Kenan Rıfai'nin sohbetlerine katılıp Rıfai Dergâhı'na girdi. Soldan gelip, küskün bir kadın olarak dine sığındı ve daha sonra Kemalist kökenlerini hatırladı; çalışkanlığı ve üretkenliğiyle hep dikkat çekti.

Fatma Nezihe Araz, 11 Mayıs 1920 günü Konya'da dünyaya geldi. Babası, Ankara milletvekillerinden Rıfat Araz' dı. Araz soyadı, babası Rıfat Bey'e bizzat Mustafa Kemal tarafından verilmişti. Fatma Nezihe, babasının Konya Ziraat Bankası Müdürü olduğu dönemde dünyaya geldi. 1941'de Ankara Kız Lisesi'ni, 1946'da da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi.

Akademik yaşamına üniversiteden mezun olduğu yıl, Behice Boran'm asistanı olarak başladı. Bazı sol ey-

lemlere katıldı ve Behice Boran 1948'de üniversiteden atılınca, o da okuldan ayrıldı. Doktora yapmak üzere İstanbul'a gitti. Ancak akademisyenliğe ilgisini yitirdi ve Kenan Rıfai'nin sohbetlerine katılarak Rıfai Dergâhı'na girdi.

Şiirlerini 1950'de "Benim Dünyam" adlı kitapta yayınlayan Nezihe Araz, gazeteciliğe aynı yıl *Resimli Hayat* dergisinde başladı ve bu mesleği tam 57 yıl sürdürdü. Gazeteciliğe başladığı yıllarda, basın dünyasında bulunan üniversite mezunu çok az sayıda insandan birisiydi. Babıâli'nin çeşitli gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. Röportajları ve araştırmaları yayınlandı. Araz'a, 2003 yılında Burhan Felek Basın Hizmet Ödülü verildi.

Kenan Rıfai'nin 1950'de ölümü üzerine ertesi yıl Samiha Ayverdi, Safiye Erol ve Sofi Huri ile birlikte *Kenan Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı kitabı yazdı. 1953'te *Fatih'in Deruni Tarihi* adlı kitapla Fatih Sultan Mehmet'in hayatını anlattı. 1959 yılında çıkardığı *Anadolu Evliyaları* adlı kitap ise çok ses getirdi. Daha sonra Hazreti Muhammed'in hayatını konu alan *Peygamberler Peygamberi Hazreti Muhammed* (1960), *Peygamberlerin Torunları* (1960), Yunus Emre'nin hayatını konu alan *Dertli Dolap* (1961); Mevlana hakkındaki *Aşk Peygamberi - Mevlana'nın Romanı* (1962) ile *28 Peygamber, Çocuk ve İslam, Gelin Canlar Bir Olalım* (1979) adlı eserleri yazdı.

Meydan-Larousse, Larousse-Gençlik ve Türkiye Ansiklopedisi gibi yayınların yapımcı veya yayıncılığını yaptığı gibi, Anadolu halk törelerini, özellikle kadın giyim ve süs eşyasının özelliklerini ve bunlara ilişkin anekdotları derledi. Anadolu kadınları baş süslemelerinden bir koleksiyon oluşturdu ve Orta Anadolu Yö-

rükleri arasında yaptığı araştırmaları *Kırk Pencereli Konak* adıyla yayınladı. Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın ilişkisini anlatan *Mustafa Kemal'le 1000 Gün* adlı kitabı 1993'te yazdı. Anılarından yola çıkarak yazdığı *Mustafa Kemal'in Ankara'sı* (1994), İsmet İnönü'yü anlattığı *Mustafa Kemal'in Devlet Paşası* ve *Bir Zamanlar O da Çocuktu: Adı Mustafa* Atatürk hayranlığı ile yazdığı eserlerdendir.

Nezihe Araz, Kent Oyuncuları tarafından sergilenen "Hayattan Yapraklar" adlı televizyon dizisini ve yine Kent Oyuncuları'nın sergilediği, "Akıllı Tavşan ve Güçlü Aslan", "Sihirli Fındıklar" adlı müzikli çocuk oyunlarını da yazdı. Araz'ın Devlet Tiyatroları edebi kurullarınca repertuara alınan ve çeşitli tarihlerde oynanan oyunları ise şunlardır:

Bozkır Güzellemesi, Öyle Bir Nevcivan, Alacakaranlık, İmparatorun İki Oğlu, Afife Jale, Cahide, Ballar Balını Buldum. Öyle Bir Nevcivan, 1984 Muhsin Ertuğrul Tiyatro Ödülü'nü, *Afife Jale,* 1987 Kültür Bakanlığı En İyi Tiyatro Yazarı Ödülü ile 1988 İsmet Küntay Tiyatro Ödülü'nü kazandı. 1984'ten sonra televizyonda "Hanımlar Sizin İçin" adlı, kadınlara yönelik kuşak programları hazırladı. *O Kadın, Ekmek Kavgası, İhtiras Fırtınası, Afife Jale* ve *Hanım* adlı senaryoları filme çekildi.

Soldan gelip, küskün bir kadın olarak dine sığınan ve daha sonra tekrar Kemalist kökenlerini hatırlayan Nezihe Araz'ın çalışkanlığı ve üretkenliği hep dikkati çekti. Son günlerini İstanbul'daki Maltepe Huzurevi'nde geçirdi, Alzheimer oldu. Hiç evlenmeyen Nezihe Araz, 26 Temmuz 2009 günü aramızdan ayrıldı.

Denizlerin Şekibe Ablası...

Balkan göçmeni, iyi eğitimli bir ailenin çocuğu olarak Bursa'da yetişti. İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi ve avukat oldu. Türkiye İşçi Partisi'nde çeşitli görevler üstlendi. Eleştirileri nedeniyle TİP'ten uyarı cezası alınca, solun tüm renkleriyle birlikte oldu. Denizlerin Şekibe ablası, Halit Çelenk'in sevgili eşi...

Şekibe Sayar-Çelenk, 1921 yılında Bursa'da doğdu. Selanik'te doğan Baba Hakkı Sayar, Macaristan'da makine mühendisliği eğitimi almıştı ve Macarca, Fransızca, Almanca, Arapça biliyordu. Mübadele sonrası, Selanik'teki mal varlıklarının karşılığı olarak Mehmet Hakkı'ya İstanbul'da küçük bir ev verildi.

Tüm namuslu memurlar gibi geçim sıkıntısı çeken Hakkı Bey, Tokat, Bursa, Malatya'da devlet memurluğu ve son olarak da Samsun'da bir tütün işletmesinde şirket müdürlüğü yaptı. Hakkı Bey'in eşi Zeliha Hanım da Selanikliydi ve çok iyi Fransızca ve Almanca bildiği için Halk Eğitim merkezlerinde dil öğretmenliği yaptı.

Şekibe Sayar, ilk, orta ve lise eğitimini Bursa'da aldı. İlkokulu Namazgâh İlkokulunda, Ortaokulu Bursa Kız Öğretim Okulu'nda, Bursa Kız Lisesi'nde tamamlayarak 1939 yılında mezun oldu. Birlikte mezun olduğu kişiler arasında Afet İnan ve Muazzez İlmiye Çığ da bulunuyordu.

Şekibe Sayar, konservatuarda okumayı arzulasa da, babasının isteğini kıramayarak Hukuk Fakültesi'nde okumak üzere İstanbul'a gitti. Malatya'ya tayin olan babası ona para gönderemedi ama dayısının verdiği 10 lira ve CHP'den aldığı 10 lira bursla hukuk fakültesini bitirdi.

İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencileri arasında Antakya Lise'si mezunu Halit Çelenk de vardı ve okul arkadaşlığı biçiminde başlayan bu birliktelik, okuldan mezun oldukları 1944 yılında evlilik ile sonuçlandı. Bu evlilikten kızları Serpil, Ferda ve onların evliliğinden de dört torun dünyaya gelecektir.

Halit Çelenk'in askerlikten dönmesinden sonra iki avukat, stajlarını Antakya'da yaptılar. Daha sonra Çelenk çifti, Hakkı Sayar'ın memuriyetinde son görev yeri olan Samsun'a yerleşti. Avukatlık yapmayı çok isteyen, fakat o dönemin koşullarında avukatlık yapamayacağını anlayan Şekibe, çaresiz, öğretmenlik için başvurdu. Ancak iktidardaki Demokrat Partili yetkililer buna izin vermedi.

Çelenkler, 1960 yılında göç ettikleri Ankara'da, 1962'den itibaren Türkiye İşçi Partisi'nde çalışmaya başladılar. Şekibe Çelenk, Ankara Merkez İlçe Başkanlığı, Partisinin YSK temsilciliği, Yüksek Onur Kurulu üyeliği gibi görevlerde bulundu. 1964 yılında partinin işsizlik sigortası yasa tasarısı hazırlamak için oluşturduğu komisyonda da çalıştı.

TİP'in 7 Kasım 1963 yerel seçimlerinde radyodan seçim konuşması yaması için belirlediği 15 kişiden biri Şekibe Çelenk'tir ve 15 kişi içindeki tek kadındır.

Türkiye İşçi Partisi'nin 1966 yılında yapılan Malatya Kongresi sonrasında çoğu üye partiden atılırken; Şekibe Çelenk'e de uyarı cezası verilir. Partide çalışma olanakları kısıtlansa da, o devrimci mücadeleden asla kopmadı ve Deniz Gezmişler'den Muzaffer Erdostlar'a kadar, cezaevine düşen tüm devrimcilerin Şekibe Abla'sı oldu.

Subaşında Durmuştu!

Kocasının peşine takılarak gittiği Paris'te Türkiye Komünist Partisi'ne alındı. 1950'li yıllarda Paris'te gördüğü hukuk öğrenimini yarıda bırakarak Budapeşte Radyosu'nun Türkçe Yayınları'nda çalışmak üzere Macaristan'a gitti. Serteller'le ve Nazım Hikmet'le bir süre TKP'nin yayın organı olan Bizim Radyo'da çalıştı. Parti faaliyetleri gereği Cenevre, Prag, Viyana, Varşova, Berlin, Moskova ve Pekin'de bulundu. Merkez Komite üyeliğine kadar yükselmesine rağmen, sonra oradan çıkarıldı. Halen Macaristan'da yaşıyor...

Gün Benderli-Togay, 1929 yılında İstanbul'da doğdu. Öğretmen bir anne ile eğitimci ve hukukçu bir babanın kızıydı. Gün Benderli evlendikten kısa bir süre sonra, varlıklı kayınpederinin desteği sayesinde, kocası Necil Togay ile birlikte eğitimini sürdürmek için Fransa'ya gitti. Kısa süreli ve biraz da hüsranla biten bir macera oldu bu girişim. Yine kısa süreli ikinci bir denemeden sonra, "dönüşsüz" yolculuklarına çıktılar ve 1950 yılın-

da karı koca birlikte Türkiye Komünist Partisi'ne kabul edildiler.

Benderli'nin yaşamında esas yeri, *Budapeşte Radyosu*'nun Türkçe yayınlarındaki görevi aldı. İlk gazetecilik derslerini de bu görevi esnasında Zekeriya Sertel'den aldı. Bu arada, iki de çocuğu oldu. Yurda dönme imkânının kalmadığı zor yıllardı. Bu yıllarda Sertel'lerin yanı sıra Nâzım Hikmet'le de tanıştı. Kısa zamanda politik ilişkilerinin yanı sıra dostlukları da gelişti. TKP'nin çeşitli faaliyetlerinde aktif rol aldığı 1952-63 arasını kapsayan bu dönemde Benderli, Macaristan'ın çalkantılı zamanına da tanık olacaktı.

TKP Merkez Komitesi ile Sabiha Sertel arasında ortaya çıkan bazı sorunlar nedeniyle Yıldız ve Sabiha Sertel Leipzig'den yayın yapan ve Türkiye'de *Bizim Radyo* adıyla bilinen radyo istasyonundan ayrılmak ve SSCB'ye gitmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Gün Benderli ve kocası Necil Togay, *Bizim Radyo*'da görevlendirildiler.

Gün Benderli, Türkiye'ye gidemediği için aile hasreti çekiyordu. Anne ve babasının dolaylı bir adrese gönderdiği bir-iki satırlık mektuplarla hasret giderilemediği için, birkaç defa partiye başvurdu. Madem ailesini görmek için Türkiye'ye gidemiyordu, hiç olmazsa onlar Avrupa'ya getirilemezler miydi? Defalarca yapılan başvurular netice vermiş ve nihayetinde beklenen buluşma Bulgaristan'da sağlanmıştı.

Benderli anne ve babasını, sekiz yıl aradan sonra, ilk kez Eylül 1959'da Sofya'da görebildi. Gerçi anne, önce hamilelikten yeni çıktığı için biraz şişmanca olan kızı Gün'ü tanıyamamış, ancak sağ kulağındaki beni görünce, rahatlamıştı. Gün Benderli, oğlu Can, iki aylık bebeği Gül, annesi, babası ve kız kardeşi, 4 dört boyunca

kaldıkları otel odasından neredeyse hiç dışarı çıkmadan hasret gidermişlerdi.

Anne, girdikleri otel odasında, kızına odada dinleme cihazı olabileceğini işaretlerle anlatmaya çalışınca, Gün Benderli annesine çok kızmıştı. İnandığı dava uğruna, ülkesini ve rahat yaşamını bırakıp buralara kadar gelmiş biriydi ve kendini sekiz yıldır tanımış olmalıydılar. Ancak Benderli çok yanılmıştı. Konuşmalarının TKP yönetiminin talimatıyla teybe alındığını, bu kasetlerin çözümünü yapan arkadaşı, yıllar sonra kendisine itiraf edecekti...

Merkez Komitesi'nin İsmail Bilen, Zeki Baştımar ve Aram Pehlivanyan'dan oluşan üçlü sacayağının, ya da "iç bürosunun" iyice ayyuka çıkan antidemokratik uygulamalarına sessiz kalamadı ve kısa bir süre sonra da bu ekip tarafından "grupçuluk, likidatörlük" gibi suçlarla itham edilip Merkez Komitesi'ndeki görevine son verildi. Ancak partiden atılmadı.

Bu sırada, SSCB'de olan Sertel'ler de Moskova Grubu olarak muhalefetlerini sürdürmekteydiler.

Bizim Radyo'ya büyük bir hevesle talip olan kocası, iki ay gibi kısa bir süre sonra, bu kez de Budapeşte'ye geri dönmek için ısrarcı oldu; ancak ailesine izin çıkmayınca tek başına dönmek zorunda kaldı. Ailesiyle tekrar bir araya gelmek için defalarca girişimde bulunmasına rağmen başarılı olamadı ve evlilikleri boşanmayla son buldu.

Eski kocası Necil Togay'm Budapeşte parti grubunda sürdürdüğü muhalefet de "partiden atılmayla" sonuçlandı.

Halen Macaristan'da yaşamakta olan Gün Benderli' nin anılarını kaleme aldığı *Su Başında Durmuşuz* adlı

kitabı Belge Yayınları tarafından 2003'te yayınlandı. Macaristan'da 2002'de yayınlanan ilk kapsamlı Macarca-Türkçe Sözlük'ü hazırlayan dört kişilik ekipte yer alan Benderli'nin aynı ekiple birlikte hazırladığı Türkçe-Macarca Sözlük ise 2010 yılı başında tamamlandı. Benderli'nin yaptığı çevirileri ise şunlardır: Imre Madách'ın *İnsanın Trajedisi;* Görgy Dragomán'ın *Beyaz Şah*'ı; Dünya Masalları dizisine, *En Güzel Macar Masalları;* Imre Kertész'in *Dosya K*'sı; Krisztián Grescó'nun *Hoş Geldin-Klein Güncesi.*

1951 Tevkifatı Kadınları

NATO'ya üye olmak isteyen Demokrat Parti iktidarı, 1951 yılında başlayan TKP tevkifatında 187 kişiyi gözaltına aldı. Yoğun işkencelerin ardından zindanlara doldurulan bu kişiler aynı zamanda ağır cezalara da çarptırıldı. Günler süren korkunç işkenceli sorgulardan geçirilip tabutluk denilen yerlere atılanlar arasında delirenler de oldu, yaşamını yitiren de...

Dava devam ederken, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri ağırlaştırıldı ve yasaya ölüm cezası da eklendi. "Bizde de komünizm tehlikesi var" diyebilmek için başlatılan bu terör, Cumhuriyet döneminin -o zamana kadarki- en kapsamlı komünist avıydı. Bu sürek avının ardından mükâfat olarak Türkiye, Yunanistan ile birlikte NATO'ya alındı.

TKP'ye yönelik 1951 tevkifatında gözaltına alınıp, tutuklanan ve hapis cezasına çarptıranlar arasında kadınlar da vardı. Onlar da ağır işkence gördüler. Ancak işkencecilerinin hakkını yememek gerekir; çünkü o dönemdeki caniler, 12 Mart ya da 12 Eylül'deki meslektaşları gibi 'edepsiz' değillermiş, falakaya yatırılacak

kadınların bir yerleri görünmesi diye, önce pantolon giydirilirlermiş...

1951 dava dosyasında yer alan kadınlarla, daha sonraki yıllarda ya siyasi ve sosyal faaliyetlerin içinde karşılaştık, ya da siyaseten çok iyi tanınan erkeklerini hiçbir koşulda yalnız bırakmayan eşleri olarak gördük.

Dava sonuçlandığında beraat eden kadınların bile en az bir yıl hapis yattığı cezaevi koşullarının nasıl olduğunu söylemeye bile gerek yok. Bu davada yargılanan 17 kadını dosyadaki sıralamasıyla hatırlayalım:

49. Nuran Bozer **(Akşit)**, Adana'da 1927 yılında doğdu. İstanbul Tıp Fakültesi öğrencisiydi. 5 Aralık 1951'de tutuklandı ve 10 Aralık 1953'te tahliye oldu. Yargılama sonunda 2 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve 8 ay İstanbul'da gözetim altında yaşamasına karar verildi. Yetmiş üç lira harç parası alındı. Tahliye olduktan sonra yeniden tıp fakültesine devam etti ve psikiyatri doktoru oldu. Önce Türkiye İşçi Partisi'nde, sonra da Türkiye Emekçi Partisi'nde yöneticilik yapan Şevki Akşit'le evlendi. Eşinin mücadelesine katkıda bulundu.

50. **Sevinç Tanık (Özgüner)**, Tarsus'ta 1927 yılında doğdu. İstanbul Tıp Fakültesi öğrencisiydi. 15 Aralık 1951'de tutuklandı ve 10 Aralık 1953 günü tahliye oldu. Yargılama sonunda beraat etmesine rağmen evinden alınan kimi kitaplara el konulmasına karar verildi. Sevinç Tanık, hapishaneden çıktıktan sonra Diş Hekimliği Fakültesi'ne girdi ve diş hekimi oldu. (Sevinç Tanık-Özgüner'in trajik yaşam öyküsünü ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak anlatacağız.)

51. **Melahat Türksal,** Antalya'da 1923 yılında doğdu. Ev kadını. Yüksek tahsilli. 16 Şubat 1952 günü tutuklandı ve 10 Aralık 1953 günü tahliye edildi. Yargılama sonunda iki yıl hapis cezasına çarptırıldı ve 8 ay süreyle Ankara'da gözetim altında yaşamasına karar verildi. Yetmiş üç lira harç ödemesi gerekti. Melahat Türksal, Türkiye Gençler Derneği üyesiydi ve Nuran Ertan, Enver Gökçe, Mehmet Kemal ve Şevki Akşit ile birlikte komünizm propagandası yapmak iddiasıyla tutuklanmıştı; ancak üç ay sonra diğer arkadaşlarıyla birlikte beraat etmişti.

52. **Sevim** Tarı (Belli), İstanbul'da 1925 yılında doğdu. Doktor. 27 Ekim 1951 günü tutuklandı ve hakkında ceza verildiğinde halen tutukluydu. Yargılama sonunda 6 yıl hapis cezası, iki yıl Turgutlu'da sürgün ve ömür boyu amme hizmetlerinden men cezası verildi ve 200 lira harç parası alındı. Belge ve broşürlerine el konulsa da, daktilosuyla 33 plak kendisine geri iade edildi. (Mihri Belli ile evlenerek Belli soyadını alacak olan Sevim Tarı'nın yaşam ve mücadele öyküsünü ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak ele alacağız.)

53. **Nuran Ertan,** Bursa'da 1926 yılında doğdu. Yüksek tahsilli, ev kadını. 12 Kasım 1952'de tutuklandı ve 27 Nisan 1954'te tahliye edildi. Yargılama sonunda 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve 1 yıl 8 ay Ankara'da zorunlu ikamet etmesine karar verildi. Yüz seksen iki lira harç cezası ödedi. Nuran Ertan, Türkiye Gençler Derneği üyesiydi ve Melahat Türksal, Enver Gökçe, Mehmet Kemal ve Şevki Akşit ile birlikte komünizm propagan-

dası yapmak iddiasıyla tutuklanmış, fakat arkadaşlarıyla beraber üç ay sonra beraat etmişti. Nuran Ertan'ın daha önce yattığı bu üç aylık hapis süresi, yeni aldığı cezadan düşülmüştü.

54. **Muzaffer Eren**, İstanbul'da 1923 yılında doğdu. Ortaokul mezunu, banka memuru. 21 Ocak 1952 günü tutuklandı ve 24 Kasım 1953'te tahliye oldu. Yargılama sonunda 2 yıl hapis cezası aldı ve 8 ay Kütahya'da zorunlu ikamet etmesine karar verildi. Yetmiş üç lira da harç parası ödedi.

55. Sıdıka Umut (Su), Sivas'ta 1923 yılında doğdu. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde öğrenciydi. 12 Kasım 1952'de tutuklandı ve 27 Nisan 1954 günü tahliye edildi. Yargılama sonucu 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve 20 ay Ankara'da zorunlu ikamet etmesine karar verildi. Yüz seksen iki lira harç parası ödedi. Sıdıka Su, kocası Ruhi Su ile birlikte Türkiye İşçi Partisi'nde çalıştı. Kocasının ölümünden sonra, onun eserlerinin halka daha derli toplu bir biçimde ulaştırılması için harcadığı çabalar her türlü takdirin üzerindedir.

56. **Mübeccel Kıray**, İzmir'de 1923 yılında doğdu. Yüksek tahsilli. Amerikan Haberler Bürosu'nda kültür müşaviriydi. 31 Mart 1952'de tutuklandı ve 24 Kasım 1953 tarihinde tahliye edildi. Yargılama sonunda beraat etti. Evinden alınan belgeler iade edildi. (Ülkemizin yetiştirdiği en önemli sosyologlardan biri olan Mübeccel Kıray'ın yaşam öyküsünü ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı olarak vereceğiz.)

57. Gülören Özdemir, Ayvalık'ta 1930 yılında doğdu. Gözaltına alındığında Hukuk Fakültesi'nde öğrenciydi. 22 Kasım 1951 günü tutuklandı ve 23 Kasım 1953'te tahliye edildi. Yargılama sonunda vicdani kanaatle beraat etti. Ancak evinde bulunan iki kitaba yasak olduğu gerekçesiyle el konuldu.

139. **Zehra Kosova**, Kavala'da 1910 yılında doğdu. Tütün işçisi, dul ve bir çocuklu. İlk mektep mezunu, Kasımpaşa'da oturuyor. 31 Mart 1952'de tutuklanıp 13 Mayıs 1953'te tahliye edildi. Yargılama sonunda delil yetersizliğinden beraat etti. (Zehra Kosova'nın yaşam öyküsü, ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı olarak yer alacak.)

141. Tevhide **Göloğlu**, Kastamonu'da 1923 yılında doğdu. Yüksek tahsilli ve bir çocuğu var. Ev kadını. 8 Ocak 1953'te tutuklanıp 13 Şubat 1953'te tahliye edildi. Yargılama sonunda beraat etti.

168. **Selma Ertekin**, İstanbul'da 1924 yılında doğdu. Evli, bir çocuğu var ve ev kadını. Yüksek tahsilli. 25 Eylül 1953'te tutuklanıp 7 Aralık 1953'te tahliye edildi. Yargılama sonunda 2 yıl hapis cezasına çarptırılıp, 8 ay İstanbul'da gözetim altında tutulmasına karar verildi. Yetmiş üç lira harç parası ödedi.

171. **Naciye Buğay**, 1930 yılında İstanbul'da doğdu. Lise mezunu, ev kadını. Evli, çocuksuz. 25 Eylül 1953'te tutuklanıp 1 Şubat 1954'te tahliye edildi. Yargılama sonunda beraat etti.

172. **Merih Demirkan**, 1919 yılında Samsun'da doğdu. Yüksek tahsilli. Evli, iki çocuklu, bir bankada memur. Vedat Türkali'nin eşi. Demirkan olan soyadını, bu davadan sonra Pirhasan olarak değiştirdi. 25 Eylül 1953'te gözaltına alınıp 25 Şubat 1954'te tahliye edildi. 'Ankara'ya götürdüğü mektubun içeriğini bilmediğinden' yargılama sonunda beraat etti.

173. **Solmaz (Görkmen) Berktay**, 1932 yılında Ayvalık'ta doğdu. Evli, çocuksuz. Gözaltına alındığında Tıp Fakültesi'nde öğrenciydi. 25 Eylül 1953 günü tutuklanıp 1 Şubat 1954 günü tahliye edildi. Yargılama sonunda beraat etti. Evinden alınan kitaplara, yasak olduğu iddiasıyla el konuldu.

174. **Behice Hatko (Boran)**, 1910 yılında Bursa'da doğdu. Evli ve bir çocuklu. Sosyoloji doktoru. Barışseverler Cemiyeti Davası'nda Ankara Garnizon Mahkemesi'nce verilen 15 ay hapis cezası infaz edilmiş durumda. 25 Eylül 1953'te tutuklanıp 1 Şubat 1954'te tahliye edildi. Yargılama sonunda beraat etti ve evinden alınan kitaplar kendisine geri verildi. (Behice Boran'ın ayrıntılı yaşam ve mücadele öyküsü ilerleyen sayfalarda yer alacak.)

180. **Yıldız Baştımar**, Trabzon'da 1923 yılında doğdu. Bekâr, yüksek tahsilli, ev kadını. 2 Eylül 1953'te tutuklanıp 28 Aralık 1953 günü tahliye edildi. Yargılama sonunda beraat etti. Evinden alınan iki kitaba el kondu. Daha sonraki yıllarda Nihat Sargın ile evlendi.

Boşuna Çiğnemedi Dünyayı

Yalıda büyüdü. Solcu gençlerle ilk kez Tıp Fakültesi'nde okurken karşılaştı. Kısa süre sonra da, Türkiye Komünist Partisi'nin lider kadrosuyla tanıştı. TKP'nin 1951 tevkifatı esnasında Mihri Belli ile yazışmaları, bir ömür boyu süren yaşam ve mücadele arkadaşlığına dönüştü. Ulusal Kurtuluş Savaşı ertesinde yeniden yapılanma faaliyetleri çerçevesinde Cezayir'de doktorluk yaptı. 12 Mart öncesi Milli Demokratik Devrim tartışmalarını, 12 Eylül öncesi Türkiye Emekçi Partisi deneyimini, 12 Eylül sonrası ise Özgürlük ve Dayanışma Partisi süreçlerini yaşadı. Şimdi de İşçilerin Sosyalist Partisi (Sosyalist Parti) genel başkanlığını yapıyor.

Sevim Tarı-Belli, 1925 yılında İstanbul'da doğdu. Anne tarafından (Kalkavanzadeler) zengin olan Sevim Tarı, Beylerbeyi'nde bir yalıda büyüdü. Babasının emniyet müdürü olması nedeniyle Zonguldak, Artvin ve Adana gibi Anadolu'nun çeşitli illerini de gezen Belli, ülkesini yakından tanımaya küçük yaşlarda başladı. İkinci Dünya Savaşı döneminde yavaş yavaş bir bilinç sıçraması ya-

şadı; hak, adalet, eşitlik, sömürü konularında daha çok düşünmeye başladı ve kendini kitaplara verdi.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne giren Belli, politikayla daha yakından ilgilenmeye başlayınca "solcu faaliyetlerde" bulunan gençlerle ilişki kurdu. 1946 sonunda bir gün, Cerrahpaşa'nın cerrahi amfisinden çıkarken, kendisine "Sevim Tarı siz misiniz? Müdüriyete kadar gidecekmişiz," denildi. Böylece gözaltıyla ve Sansaryan Han'la ilk kez tanışmış oldu.

Yirmili yaşlarının başında Türkiye Komünist Partisi ile ilişkisi başlayan Belli, uzmanlık eğitimi için Paris'e gitti ve orada da parti faaliyetlerine devam etti. Katıldığı Dünya Gençlik Festivali'nde tanıştığı Nâzım Hikmet'in etkisiyle İstanbul'a gelip çeşitli defalar TKP Teşkilât Sekreteri Zeki Baştımar'la görüştü. Tekrar Paris'e dönmek için Marsilya'ya hareket edecek olan gemiye binmek üzereyken tutuklandı ve ünlü 1951 TKP Tevkifatı'nın sanıkları arasına dahil oldu.

Tutuklu olduğu dönemde, yine aynı davadan içeride yatmakta olan Mihri Belli'yle pusulalar aracılığıyla mesajlaşmaya başladı. Küçük kâğıtlara yazılan bu notlar, bir süre sonra Mihri Belli ile bir yaşam arkadaşlığına dönüştü. İçeri girdikten yaklaşık beş yıl sonra tahliye edilen Sevim Belli, 1957 yılı Şubat ayında, halen Sultanahmet Cezaevi'nde yatmakta olan Mihri Belli ile evlendi. Bu arada, kendisine doktorluk yaptırılmayacağını anlamış, geçimini sağlamak için çeviri yapmaya başlamıştı.

Resmi doktorluk yollarının kapanması, Sevim Belli'nin bu yöndeki arayışlarını yurtdışına kadar genişletti. Kazanılan ulusal kurtuluş savaşı sonrasında, ülkenin yeniden yapılanma faaliyetleri kapsamında, başka ülkelerden gelen doktorlarla birlikte, 1964-66 yılları arasın-

da gönüllü doktor olarak Cezayir'de çalıştı. Bu arada, kocası yurtdışına çıkmadığı için çocuklarıyla birlikte yurda geri döndü. Doktorluk yapmasının önündeki engellerin hâlâ kalkmadığını görünce, tekrar çevirmenliğe başladı. Sol Yayınları için Karl Marx ve Friedrich Engels'ten yaptığı çeviriler hâlâ yeni baskılar yapmaktadır.

Mihri ve Sevim Belli çifti, 1967 yılında arkadaşlarıyla birlikte *Türk Solu* dergisini çıkarmaya başladılar. Emperyalizm karşıtı, kendini solda gören aydınların ve gençlerin bir buluşma noktası hâline gelen *Türk Solu*, kısa zamanda ülkedeki sol hareketin de belirleyicilerinden biri haline geldi. Belli çiftinin deyimiyle adeta "çayhaneye" dönüşen evleri, Deniz Gezmiş'ten, Mahir Çayan'a kadar pek çok gencin katıldığı ve sabahlara kadar süren ateşli siyasi tartışmaların odağı haline gelmişti.

12 Mart'ta bir kez daha içeri alınan Sevim Belli, bu kez sekiz yıla mahküm oldu; ancak 1974 affıyla serbest kaldı. Çıktıktan sonra kurdukları Türkiye Emekçi Partisi ise, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. 12 Eylül darbesi gelince, 1981 sonlarına doğru yurtdışına çıkan eşini takip eden Sevim Belli, 1982'de Fransız pasaportuyla Türkiye'den İsveç'e gitti.

1992 yılında Türkiye'ye döndükten sonra eşiyle birlikte Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Sosyalist Demokrasi Partisi'nde yer alan Sevim Belli, 11 Kasım 2008'de kurulan İşçilerin Sosyalist Partisi (Sosyalist Parti) genel başkanlığına seçildi. Yaşam arkadaşı Mihri Belli'yi ise 16 Ağustos 2011 günü yitirdi.

İşkencede Adını Bile Kabul Etmedi

Devrimcilikle Tıbbiye'de tanıştı. Gençlik derneğinde yöneticilik yaptı. Türkiye Komünist Partisi'nin 1951 davasında, işkenceli sorgulardan en başarılı olarak geçenlerden biriydi. Nitekim iki yıl tutuklu kalsa da, dava sonunda beraat etti. 1960 sonrasında önce Türkiye İşçi Partisi'ne katıldı, sonra Türk Solu ve Demokratik Devrim dergilerinde çalıştı. 12 Eylül öncesinde Türkiye Emekçi Partisi'nde yöneticilik yapan kocası Vecdi Özgüner'e yardımcı oldu. 23 Mayıs 1980 sabahı evlerine giren faşist saldırganlar tarafından acımasızca katledildi. Böylece devlet aklı, 1951'in öcünü 30 yıl sonra almış oldu.

Sevinç Tanık-Özgüner, 1927 yılında Tarsus'ta doğdu. Tıp Fakültesi sınavını 1946 yılında kazanan Sevinç Tanık, üniversitenin ilk yıllarından başlayarak ülke sorunları ile aktif olarak ilgilendi. 1948'de İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'ne katılarak yöneticilik yaptı. Bu dönemde, üniversitenin paralı olmasına karşı başlatılan kampanya, Nazım Hikmet'e özgürlük kampanyası ve

Kore'ye asker gönderilmesine karşı başlatılan kampanyalar nedeniyle sık sık gözaltına alındı. TKP davasında 15 Aralık 1951'de tutuklanıp, 10 Aralık 1953 günü tahliye edildi. Yargılama sonunda beraat etti. Evinden alınan kimi kitaplara el konulmasına karar verildi.

Sevinç Tanık, 1957'de bu defa İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'ne başladı. 1960 Nisan olaylarında üniversiteli gençlerin yanında yerini aldı. 27 Mayıs 1960 sonrası ise, önce Türkiye İşçi Partisi'nde, daha sonra da *Türk Solu* ve *Demokratik Devrim* dergilerinde çalıştı. 1980'li yılların başlangıcında Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi'nde Dr. Erdal Atabek başkanlığındaki yönetimde görev yaptığı sırada, 23 Mayıs 1980 sabahı kaldıkları evlerinde saldırıya uğradı. Eşi Vecdi Özgüner ağır yaralandı. Sevinç Özgüner ise yaşamını yitirdi.

Sevinç Özgüner ile birlikte 1951 davasında yargılanan arkadaşı M. Halim Spatar, o gün yaşananları şöyle anlatıyor: "1980 yılında, sol hareketlerle ilgisi olmuş çok sayıda aydının, yazarların oturduğu Fulya mahallesinde 17 ailenin bulunduğu bir apartmanda oturuyoruz. Bir ara, üst katımızdaki Diş Hekimi Sevinç Özgüner'in Anadol marka arabasının ön lastiklerini tutuşturdular.

Alevleri gören komşular haber verdiler, yangın güç bela söndürüldü. Bir süre sonra Özgünerler'in İstanbul'da bulunmadıkları bir sırada, dairelerinin kapı kilidi kırılarak evleri altüst edildi. Bunun üzerine Vecdi ile Sevinç kızlarını başlarına bir şey gelmesin, dersleri aksamasın diye evden uzaklaştırdılar.

23 Mayıs 1980 günü sabaha karşı 03.10'da üst katımızdan gelen art arda silah sesleriyle uyandık. Çığlığa benzer bir ses, bazı gürültüler, merdivenlerden aşağı

paldır küldür inen ayak sesleri işittik. Sokak kapısı gümleyerek kapandı. Pencereyi açıp baktık; sokak lambasının loş aydınlığında sağdaki yokuştan yukarı doğru koşan üç kişi gördük. Eşim 'Katiller! Gene kimi öldürdünüz!' diye bağırdı; karanlıktan, ya havaya ya da bizim pencereye doğru üç el ateş edildi.

Bütün apartman sakinleri bu gürültü ile uyanmış ama şaşkınlıktan ve korkudan donmuş durumdaydı. Kendimizi toparladık, yukarı kata koştuk; belli ki kapıya yüklenip kilidi kırmışlar, kapı yarı açık, öylece duruyordu. Çıt yoktu, hol kapısını açıp içeri adımımızı atar atmaz, yerde büyük kan birikintisini gördük... Vecdi kanlı pijama pantolonu elinde, yüzü allak bullak; ne yapacağını bilmez bir durumda karşımda öylece duruyordu. Sonunda titrek bir sesle, 'Sevinç'i vurdular, önüme atılıp, siper etti kendini,' dedi.

Sevinç yatak odasında sırtüstü düşmüş yerde yatıyordu... O sırada kapıcımız ve komşularımız da geldiler. Sevinç çok hafif de olsa nefes alıp veriyordu. Bir kurşun yanağından girip dişlerini parçalamış, öbür yanağından çıkmıştı; karnı kan içindeydi. Daha sonra karaciğerinden, göğsünden ve çeşitli yerlerinden vurulduğunu öğrendik.

Bu sırada 13 yaşını süren küçük kızımın gözbebekleri büyümüş bir halde kana bulanmış odanın ortasında bakındığını gördüm. Yanılmıyorsam, Sevinç'in korkunç durumunu görmüştü. Sevinç'i olabildiğince sarsmamaya çalışarak hemen bir çarşafın içinde aşağıya taşıdık. Şimdi kimin arabası hatırlamıyorum; bir otomobille Cerrahpaşa Hastanesi'ne götürüldü ama yolda son nefesini verdi.

Sevinçlere döndük. Telefon çaldı. Fısıltılı tehdit edici bir ses, 'O kaltak geberdi mi, yaşıyor mu? Hepini-

zin defteri dürülecek!' diyordu. Olaydan belki kırk beş, belki bir saat on beş dakika sonra, tam hatırlamıyorum, Birinci ve İkinci Şube polisleri geldiler. (Olay olur olmaz apartmandan haber verilmişti. Emniyet şubeleri o zamanlar Gayrettepe'deydi. Gecenin o saatinde gelmeleri bilemedin on dakika sürerdi!...) Ortalık gazetecilerle, foto muhabirleriyle doluydu."

Özgüner'in öldürülmesi hakkında açılan soruşturmada, daha önceki tehditler ve tanıkların ifadeleri doğrultusunda olayla ilgili beş kişinin adına ulaşıldı: Adnan Kaya, Müfit Sement, Osman Dönmez, Mustafa Fidan ve İsmet Ayhan. Bu kişiler daha sonraki yıllarda başka suçlardan yakalandılar; ancak bu cinayet hakkında sorgulanmadılar...

Dünya Çapında Bir Sosyolog

Ankara Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde devam ettiği akademik kariyerinde zirveye kadar tırmandı. İstanbul Teknik Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nden başka, yurtdışındaki kimi üniversitelerde de çalıştı. Bu kadar başarılı olan bir akademisyenin Türkiye Komünist Partisi'ne üye olmaktan yargılanmasını ve beraat etmeden önce 20 ay tutuklu kalmasını bazıları hatırlamak istemiyor ama bu bizim ayıbımız değil ki!

Mübeccel Belik-Kıray, 1923 yılında İzmir'de doğdu. Girit'ten İzmir'e 1897'de göçen bir ailenin kızıydı. İzmir Lisesi'nden 1940 yılında, Ankara Üniversitesi'nden ise 1944 yılında mezun oldu. Mübeccel Belik, Antropoloji doktorasını 1946 yılında Ankara Üniversitesi'nde yaptı. TKP'nin 1951 tevkifatında tutuklanıp, yargılananlar arasındaydı.

31 Mart 1952 günü tutuklanıp, 24 Kasım 1953 günü tahliye edilen Mübeccel Belik, yargılama sonunda

beraat etti. Cezaevinden çıktıktan sonra evlenen Mübeccel Kıray, 1960'ta doçent, 1966'da da profesör oldu. 1959 yılından 1973 yılına kadar ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü'nün gelişmesine katkıda bulundu.

ODTÜ'den 1973 yılında ayrılarak "Morris Ginsberg Fellow" olarak London School of Economics'e gitti. Dönüşünde önce İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, 1982' den sonra da Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde çalıştı. Bu arada bir yıl, University of Texas in Austin'de ders verdi. 1989 yılında emekli olan Mübeccel Kıray, 7 Kasım 2007 günü İstanbul'da yaşamını yitirdi.

Çalıştığı süre içerisinde Norveç Bergen Üniversitesi, Kahire Amerikan Üniversitesi, ABD Berkley Üniversitesi ve Zürih Teknik Üniversitesi'nde seri konferanslar verdi. ODTÜ Mustafa Parlar Ödülü, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fahri Doktor unvanı ve Aydınlanma Kadınları Ödülü'nü aldı. Kıray, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) şeref üyeliğine 1994 yılında seçildi.

Türkiye'de sosyolojinin üniversitelerde kurumsallaşmasında önemli rol oynayan ve toplumsal değişmeyi ele alma tarzı ile bir ekol oluşturan Mübeccel Kıray'ın en çok referans verilen eserleri *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, *Social Stratification as an Obstacle in Development* ve *Örgütleşemeyen Kent*'tir. "The Family of Migrant Workers, Changing Patterns of Patronage" ile "Survivial Strategies of Expeasants in Cities" başlıklı makaleleri ise en çok alıntı yapılan çalışmalarıdır.

Anıları, *Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım* adlı söyleşi kitabında yayınlanan Kıray, tıp doktoru İbrahim Kı-

ray ile evliydi. Eserleri: *Değişen Toplum Yapısı* (1998), *Ereğli; Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* (1984), *Kentleşme Yazıları Örgütleşemeyen Kent: İzmir* (1998), *Seçme Yazılar* (1999), *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme* (1999) ve *Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (2005).

Gerçek Bir Proleter

Rumeli'den göçüp geldiği Anadolu'nun değişik yerlerinde çalıştı. Ailesine baktı. Türkiye Komünist Partisi ile tanıştıktan sonra ünlü Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) eğitim aldı. Yaşamı boyunca işçilerle birlikte oldu ve sendikal çalışmalarda hep başı çekti. 1940'lı ve 1950'li yıllarda Komünistlere yönelik tutuklamaların değişmez sanıklarından biri oldu. Ancak aylarca hapis yatmak zorunda kalsa da, her zaman beraat etmesini bildi. Tütün işçisi olarak başlayan yaşamı, tekstil işçisi olarak sona erdi.

Zehra Kosova-Durmaz, 1910 yılında Kavala'da doğdu. Lozan Antlaşması'nın ardından 1924 yılında, Yunanistan'la yapılan Mübadele Anlaşması çerçevesinde ailesiyle birlikte Tokat iline göç etti. Üç yıl bu kentte ilkokula devam ettikten sonra, önce Samsun'a, ardından da çalışmak için akrabalarının yaşadığı İstanbul'a gitti. Kendisinin ardından İstanbul'a gelen babası, 10 Kasım 1932 günü veremden ölünce, ailesinin tüm geçim sorumlulu-

ğu onun üstüne kaldı. Tütün işletmelerinde çalıştı. Sık sık işsiz kaldı.

Fabrikalarda çalışırken, tanıştığı işçi arkadaşları vasıtasıyla 1933 yılında Türkiye Komünist Partisi'nden haberdar oldu. Zehra Kosova, 1 Haziran 1934 günü bindiği vapurla önce Hopa'ya gitti, sonra da sınırlar aşarak vardığı Moskova'da, Türkiye'den gönderilen birçok arkadaşıyla birlikte Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) eğitim aldı. Orada kendilerini karşılayan ya da eğitimci olarak derslere giren TKP yöneticilerinden Reşat Fuat Baraner, Zeki Baştımar, Şefik Hüsnü Değmer, İsmail Bilen ve Salih Hacıoğlu ile tanıştı.

Zehra Kosova, 8 Mart 1935'te KUTV'ye eğitim için gelen öğrencilerden İskender Mustafa ile evlendi. İlk çocuğunu partinin uyarısıyla kürtajla aldıran Zehra Kosova, ikinci çocuğunu ise doğurmakta diretti. Zehra Kosova, eğitimleri tamamlanan bir grup öğrenciyle birlikte, 1937 yılı Nisan ayı sonlarında İstanbul'a geri döndü. Partinin yanına almasına izin vermediği Ayten isimli kızını ömrünün sonuna kadar hiç göremedi.

İstanbul'da iki hafta kaldıktan sonra parti tarafından Samsun'a gönderildi. Önce Samsun'da ve sonra da Bafra'da tütün işçileri arasında Türkiye Komünist Partisi'nin örgütlenme çalışmalarını yürüten Zehra Kosova Durmaz, Nisan 1938'de İstanbul'a geri döndü. Fakat Türkiye'ye döndükten sonra doğurduğu kızı Gülten'i 13 Kasım 1938'de henüz yedi aylık bebek iken yitirdi.

Şubat 1939'da annesini yitiren Zehra Kosova'nın üçüncü kızı ise bir yıl sonra -Şubat 1940'ta- doğdu. Çocuğa, ölen ikinci kızın adı olan Gülten adı verildi. Bu arada kocası İskender Mustafa, asker kaçağı olarak yakalanıp 28 Temmuz 1942 günü birliğine, Kilis'e gönderildi.

II. Dünya Savaşı'nın zor şartlarında iş bulmakta iyice zorlanan Zehra Kosova, geçimini sağlayabilmek için köylere gidip takasla eşya bile sattı. Çok sonra çalışmaya başladığı tütün işletmesinde işçi temsilcisi seçilmeyi başaran Zehra Kosova, iki kez gözaltına alındı ve dönemin ünlü işkenceci polisi Parmaksız Hamdi tarafından sorgulandı. Kendisine eşi hakkında sorular soruldu; ancak tutuklanmadı.

İzmir'de sürgünde iken İstanbul'a kaçan Mehmet Bozışık, kocası askerde olan Zehra Kosova'nın evinde kalıyordu. Askerden kocasının gelmek üzere olduğunu söylemesine rağmen, Bozışık odasını boşaltmayı reddedince, 1946 yılı başında eve gelen İskender Mustafa, duruma sinirlenip Zehra Kosova'yı terk etti. Mehmet Bozışık ise bir ay sonra İzmir'e döndü.

1946 yılındaki yasal değişikliklerle, sol partilerin yanı sıra sendikalar da kurulmaya başlandı. Zehra Kosova, aralarında İdris Erdinç ve Sadun Aren'in de bulunduğu bir grup arkadaşıyla birlikte sendikalarla ilgili bir broşür hazırladı. Broşür Neriman Hikmet'in sorumluluğunda basıldı. İstanbul, İzmir ve İzmit'te yoğun olarak dağıtılan broşür hakkında hemen toplatma kararı verildi ve evler basılarak broşürle ilgili herkes gözaltına alınmaya başlandı. Zehra Kosova da gözaltına alınarak, emniyette on üç gün işkence gördü.

Kurucuları arasında bulunduğu İstanbul Tütüncüler Sendikası'nın yönetiminde görev alan Zehra Kosova, Şefik Hüsnü'nün 1946'da kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nde de görev aldı. Yenişehir teşkilatının kurucularından olmasına rağmen, parti kapatıldıktan sonra, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından haklarında dava açılan 42 kişi arasında adı yoktu.

Parti kapatıldıktan sonra, geride kalanlarla birlikte sendikal faaliyetleri gizlice yürütenler arasında Zehra Kosova da vardı. Nitekim 1950 yılına gelindiğinde sendika hatırı sayılır bir üye sayısına ulaşmıştı ve hangi işletmede kimlerin çalışacağına sendika karar veriyordu.

1951 TKP tevkifatında ise 31 Mart 1952 günü tutuklanıp 13 Mayıs 1953 günü tahliye edildi. Emniyette uyutmama işkencesi dışında bir şey yapılmadan, doğruca Harbiye Askeri Cezaevi'ne gönderildi. Orada Muzaffer Eren, Melahat Türksal, Nuran Bozer, Sevinç Tanık, Güleren Görkmen, Mübeccel Kıray ve Sıdıka Umut ile birlikte kaldı.

Bu arada Harbiye Askeri Cezaevi'nden alınarak yeniden Emniyete sorguya götürmeleri protesto etmek için yapılan on üç günlük açlık grevine de katıldı. Yargılama sonunda delil yetersizliğinden beraat eden Zehra Kosova için yeniden iş bulma koşuşturmaları başlamıştı. Komünist olduğu için evini kiraya vermek istemeyenler de oldu; patrona ispiyonlayarak işten atılmasına neden olanlar da...

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın 1954 yılında kurduğu Vatan Partisi'ne, arkadaşı Pomak Hasan ile birlikte üye oldu. Ancak partiye içi pek ısınamamıştı. Bizzat Kıvılcımlı'nın uyarısıyla bazı toplantıları katılsa da, Şubat 1955'te Vatan Partisi'nden ayrıldı. Buna rağmen, 31 Aralık 1957'de gözaltına alındı ve Vatan Partisi davasına dâhil edildi.

Emniyette maruz kaldığı işkenceden sonra üç ay boyunca tedavi görmek zorunda kalan Zehra Kosova, Sultanahmet Cezaevi'nde Kıvılcımlı'nın eski eşi Fatma Nudiye Yalçı ile aynı odada kaldı. Zehra Kosova, 13 Ni-

san 1959 günü, birkaç arkadaşıyla birlikte tahliye oldu ve yargılama sonunda da beraat etti.

Zehra Kosova Durmaz, 1950'li yıllarla birlikte tütüncülüğün giderek kaybolmaya yüz tutması üzerine tekstil-dokuma sektöründe çalışmaya başladı. Sigortalı, sendikalı çalışma mücadelesinde öne çıkan Zehra Kosova, SSK'dan 28 Temmuz 1970 günü emekli oldu. 1995 yılının 8 Mart'ında DİSK'in Kadın Emek Ödülü'ne değer görülen Zehra Kosova, 18 Ağustos 2001 günü yaşamını yitirdi. Bize de emanet olarak kızı Gülten ve dört torununu bıraktı...

İlk Kadın Genel Başkan

İyi bir eğitim aldı. Arkadaşlarıyla birlikte Yurt ve Dünya, Adımlar dergisinin çıkardı. Siyasi görüşleri nedeniyle Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden atıldı. Kore Savaşı'na asker gönderilmesine karşı çıkan Barışseverler Cemiyeti'nin kurucularından biriydi. Davet üzerine katıldığı Türkiye İşçi Partisi'nde genel başkanlığa kadar yükseldi. 12 Eylül döneminde yurtdışına çıkmak zorunda kaldı. Türk vatandaşlığından 1981 yılında çıkarıldı. Türkiye Komünist Partisi ve TİP'in birleşme kararı aldığını duyurduktan iki gün sonra öldü.

Behice Boran-Hatko, 1910 yılında Bursa'da doğdu. Ailesi 1890'larda Bursa'ya göç etmiş, Kazan Tatarlarındandı. Tahıl ticareti yapan Sadık Bey ile Mahire Hanım'ın kızı olarak doğan Behice, üç kardeşin en küçüğüydü. Boran, ilkokula Bursa'da başladı. Kurtuluş Savaşı döneminde Yunanlılar Bursa'ya girince, ailesiyle İstanbul'a göç etti. Babası okuryazar, aydın bir adamdı. Çocuklarının yabancı dil eğitimine çok önem veriyordu. Bu sebepten

Fransız okuluna yazdırıldı. Bu okul kapatılınca Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji'nde okumaya başladı. 1927'de orta, 1931'de lise kısmını birincilikle bitirdi.

Behice Boran, Manisa Orta Mektebi İngilizce öğretmenliğine atandı. Amerikan Michigan Üniversitesi, ona burs verme teklifinde bulundu. Kendini bu üniversiteye öneren kişi, Amerikan Kız Koleji'ndeki tarih öğretmeniydi. ABD'deki Michigan Üniversitesi'nde sosyoloji doktorasını tamamladıktan sonra 1939 yılında Türkiye'ye döndü ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF) sosyoloji bölümüne doçent olarak atandı.

Arkadaşlarıyla birlikte 1941 yılında *Yurt ve Dünya*, 1943'te *Adımlar* dergilerini çıkardı. 1946'da Nevzat Hatko ile evlenen Boran, 1948 yılında, ülke çapında başlatılan solcu avı esnasında -siyasi görüşleri nedeniyle- üniversiteden uzaklaştırıldı.

Kurucusu ve başkanı olduğu Barışseverler Cemiyeti'nin, 1950 yılında Menderes hükümetinin Kore'ye asker gönderme kararma karşı çıkan bir telgrafı Meclise göndermesi ve aynı konuyla ilgili bildiri dağıtması nedeniyle tutuklandı. On beş ay hapis cezasına çarptırıldı. Boran, 1953'de -bu kez Türkiye Komünist Partisi üyesi olduğu iddiasıyla- tekrar tutuklandı, 1954'de tahliye edildiği bu davanın sonunda beraat etti.

Türkiye İşçi Partisi (TİP), 1961 yılında 12 sendikacı tarafından kurulduğunda kurucular arasında hiç kadın yoktu. 1962 yılında partiye davet edilen aydınlar arasında -iki kadın- Behice Boran ve Adnan Cemgil'in eşi Nazife Cemgil de bulunuyordu. Türkiye İşçi Partisi'ne 1962'de üye olan ve Merkez Yürütme Kurulu'na seçilen Boran, 1965 seçimlerinde de Urfa'dan milletvekili seçildi.

Birkaç dönem Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'yi temsil eden Behice Boran, parti içinde başlayan MDD savunucularına ve TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın "güler yüzlü sosyalizm" kuramına karşı çıkarak Sadun Aren ile birlikte tavır aldı ve partinin 1970 yılındaki kurultayında genel başkan seçildi.

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından genel başkanı olduğu parti kapatıldı ve Behice Boran tutuklandı. Sıkıyönetim mahkemeleri tarafından15 yıl hapis cezasına çarptırılan Boran, ancak 1974 yılında ilan edilen genel aftan yararlanarak serbest kalabildi. 1975'te tekrar kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin genel başkanı seçildi. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından kısa süre ev hapsinde tutulan Boran daha sonra yurtdışına çıktı.

1981'de vatandaşlıktan çıkarıldı. Yurtdışında iken TKP ile TİP'in birleşme kararı aldıklarını duyurdu ve iki gün sonra da yaşamını kaybetti. Cenazesi Türkiye'ye getirilen Behice Boran'ın naaşı eski bir milletvekili olduğu için TBMM'de ve ardından İstanbul'da düzenlenen törenlerin ardından 18 Ekim 1987 günü İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Ziraat Mühendisi de Oldu Senatör de...

İngilizce, Fransızca, Almanca ve Latince öğrendi. Türkiye'nin ilk kadın ziraat mühendislerinden biri olmasına rağmen, o dönemde bir işe girmesi oldukça zor oldu. Bir süre Londra ve Kanada'da öğrenim gördü. "Nasıl olsa seçilemem" diyerek, Türkiye İşçi Partisi'nin senatör adayı olmayı kabul etti. Ancak sürpriz bir şekilde kazandığı senatörlüğünü sağcı ve erkek anlayışının nobranlığı altında 9 yıl sürdürmek zorunda kaldı. Son yıllarında Sosyalist Birlik Partisi, Birleşik Sosyalist Parti ile Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nde kurucu ve yönetici olarak yer aldı.

Fatma Hikmet İşmen, 1918 yılında -Osmanlı İmparatorluğu henüz Balkanlar'da iken- Yanya'da doğdu. İlkokuldan sonra tavsiye üzerine önce Arnavutköy Kız Koleji'ne başlayan Fatma Hikmet, daha sonra İstanbul Kız Lisesi'nin fark sınavlarını vererek kaydını bu okula yaptırdı. Liseyi 1933 yılında bitiren Fatma Hikmet, aynı yıl Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne girdi.

İngilizce, Fransızca, Almanca ve Latince öğrenen Fatma Hikmet, 1937 yılında Ziraat Mühendisi olarak mezun oldu. Böylelikle de Türkiye'nin ilk kadın ziraat mühendislerinden birisi unvanını aldı. Dört yıllık uğraştan sonra Ankara Zirai Mücadele Enstitüsü'nde görev aldı ve iki yıl sonra, 1945 yılında, İstanbul Zirai Mücadele Enstitüsü'ne tayin oldu. Ardından, öğrenimine Londra ve Kanada'da devam ederek doktorasını tamamladı.

Adnan Cemgil'in teşvikiyle 1964 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) etkinliklerine katılmaya başladı. 1966 yılında partiden senatör adayı olması istendi ve bu teklifi fazla düşünmeden kabul etti. Oysa gönlü politikada değildi. Teklifi, "nasıl olsa seçilemem" diyerek kabul etmişti. Ancak sonuç hem kendisi hem de çevresi için tam anlamıyla bir sürpriz oldu. Radyodan senatör seçildiğini duyunca çok şaşırdı. Artık dönülmez bir yolun başındaydı.

Senato'da yer aldığı dokuz yıl boyunca kırktan fazla soru önergesi vermesine rağmen, hiçbirine yanıt alamadı. Soru önergelerine yasa gereği 15 gün içerisinde yanıt verilmesi gerektiği halde, bu kural adeta sosyalist kadın senatör için rafa kaldırılmıştı(!)

Senato kürsüsünde yaptığı konuşmalarda, anti-demokratik uygulamalar, eğitim, tarım ve hayvancılıkla ilgili görüşlerini dile getirdi. Konuşma metinlerinin ılımlı diline rağmen, çoğunluğu teşkil eden Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partililer buna bile tahammül edememişler, ağır hakaretlerle O'nu kürsüden indirmeye çalışmışlardır.

Senato'da yaptığı ilk konuşma Alevi-Sünni ayrımı üzerineydi. Adalet Partisi'ni Alevi-Sünni ayırımını kö-

rüklemekle suçlayan İşmen, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uygulamalarını eleştirmişti. "Yurttaşları din ve mezhep ayrılıkları bakımından birbirine düşürmek hem iç, hem de dış sömürgecilerin işine gelmektedir," diyen İşmen'in bu sözleri AP'lileri çileden çıkarmış, sözleri protestolarla kesilmişti. İlerleyen günlerde Fatma Hikmet İşmen'e yönelik bu tür protestolar artık hemen hemen tüm konuşmalarında rutin hale getirilmişti.

Türkiye İşçi Partisi'nin 1971 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından, parlamentodaki tek sosyalist temsilci olmanın getirdiği ağır yük İşmen'i bir hayli üzdü ve yordu. Parlamenter olarak görevini 1975 yılında tamamladığı zaman, dokuz yıllık hikâyesini kâğıda döktü ve deneyimlerini *Parlamentoda 9 yıl: TİP Senatörü olarak 1966-1975 dönemi parlamento çalışmaları* isimli bir kitap olarak yayınladı.

Sonradan İşmen soyadını almış olsa da hiç evlenmedi. 1990'lı yıllarda Sosyalist Birlik Partisi, Birleşik Sosyalist Parti ve Özgürlük ve Dayanışma Partisi kurucusu ve Parti Meclisi üyesi olarak faaliyet yürüten Fatma Hikmet İşmen, 9 Mayıs 2006 günü yaşamını yitirdi.

Vatansız Gazeteci

İddialı ve bol ödüllü bir gazeteci; 1960'lı yılların efsanevi Ant dergisi ve Ant yayınlarının temel taşlarından biri. Eşiyle birlikte yazdıkları ve yayınladıkları yazılardan dolayı haklarında 50'den fazla dava açıldı. 300 yılı aşkın hapis cezası talebiyle tehdit edildiklerinden 1971 askeri darbesi ardından Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldılar. Avrupa'da diğer muhalif sürgünlerle birlikte darbecilere karşı çeşitli kampanyalar yürüttüler. 1974 yılından bu yana Brüksel'de bulunan ve çeşitli dillerde Türkiye üzerine yazılar yayınlayan Info-Türk Ajansı'nı ve çok uluslu göçmen eğitim merkezi olarak görev yapan Güneş Atölyeleri'ni yönetiyorlar.

İnci Tuğsavul-Özgüden, 1940 yılında Ankara'da doğdu. Gazeteciliğe, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenimini sürdürürken, 1961 yılında *Hür Vatan* gazetesi ve *Kim* dergisinde başladı. Daha sonra *Hareket* (1962-63) ve *Akşam* (1963-66) gazetelerinde çalıştı. 1962'de Ankara Gazeteciler Sendikası, 1963'te de İstan-

bul Gazeteciler Cemiyeti tarafından "Yılın Gazetecisi" ödülüne layık görüldü.

İnci Tuğsavul, *Akşam* gazetesindeki mesai arkadaşı Doğan Özgüden ile 1965 yılında evlendi. Artık Özgüden'lerin mücadele dolu kaderleri ortak hale gelmişti. Nitekim *Akşam* gazetesinden ayrılmak zorunda kaldıklarında, Yaşar Kemal'in önerisi ve Fethi Naci'nin de destek vermesiyle, 1967'den sonra sosyalist haftalık dergi *Ant*'ı ve Ant Yayınları'nı kurarak 1971'de sıkıyönetim tarafından kapatılıncaya kadar yönettiler. Yazdıkları ve yayınladıkları yazılardan dolayı haklarında 50'den fazla dava açıldı. 300 yılı aşkın hapis cezası talebiyle tehdit edildiklerinden, 1971 askeri darbesinin ardından Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldılar.

Avrupa'da diğer muhalif sürgünlerle birlikte Demokratik Direniş Hareketi'ni kurarak Cunta rejimine karşı kampanya yürüttüler. 1974 yılından bu yana çeşitli dillerde Türkiye üzerine yayın yapan Brüksel'de bulunan Info-Türk Ajansı'nı ve çok uluslu göçmen eğitim merkezi olarak faaliyet yürüten Güneş Atölyeleri'ni yöneten Özgüdenler, 1980'den sonra, askeri cuntaya karşı mücadele yürütmek üzere Avrupa'da kurulan Demokrasi İçin Birlik (DIB)'in genel başkanlığı ve yayın yönetmenliği görevlerini üstlendiler.

Cunta'ya karşı yürüttükleri muhalefetten dolayı 200'e yakın rejim karşıtıyla birlikte 1982 yılında Türk vatandaşlığından çıkarıldılar. Bu karar, on yıl sonra iptal edildiyse de, Dışişleri Bakanlığı kendilerine, Türkiye'ye döndükleri takdirde daha önce Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bildirilen ağır suçlamalardan dolayı tutuklanmayacakları ve yargılanmayacakları konusunda herhangi bir yazılı güvence vermeyi reddetti.

Ankara Gazeteciler Cemiyeti ve Ankara Gazeteciler Sendikası'nın eski üyesi olan İnci Özgüden halen Belçika'da Uluslararası Basın Cemiyeti'nin (API) üyesi. İstanbul'da 1965 yılında yayınlanmış *Müzik Rehberi* ve Brüksel'de 1991'de yayınlanmış *Türk Kadını* isimli iki eseri bulunan İnci Özgüden, gazeteciliğe Brüksel'de devam ediyor.

Hayalini Gerçekleştirdi

Gençliğinden itibaren kadın derneklerine katıldı. Kimilerinde de başkanlık yaptı. Kadınların parlamentoda eşit olarak temsil edilmesini istedi. Kadın partisi çalışmalarını 1953 yılında başlattı ve 1957 yılında tüm kadın derneklerini bir kadın partisi fikrini tartışmak üzere toplantıya çağırdı. Bu çabalarını 1960'lı yıllarda da sürdürdü. Kendisinin de kurucuları arasına katıldığı Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi, 17 Kasım 1972 günü kurulduğunda, neredeyse tüm yaşamı boyunca hayal ettiği şeyi gerçekleştirmiş oldu.

Mediha Süleyman-Gezgin, 1890 yılında Bağdat'ta dünyaya geldi. Şıpka kahramanı olarak tanınan babası Süleyman Hüsnü Paşa'nın sürgünde vefatından sonra İstanbul'a geldi. Mediha Süleyman-Gezgin, İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'ni (Günümüzdeki Güzel Sanatlar Akademisi'nin kız bölümü) 1914 yılında bitirdikten sonra, Çamlıca, Kandilli ve İstanbul Kız liselerinde resim ve müzik öğretmenliği yaptı.

Mediha Süleyman, Asri Kadın Cemiyeti'nin üyesi oldu, Müslüman Kadınlar Birliği ve Birinci Kadınlar Birliği'nin başkanlığını yaptı, Kadın Haklarını Koruma Derneği'ni kurdu. Kadınların parlamentoda eşit olarak temsil edilmesini isteyen Mediha Gezgin, kadın partisi çalışmalarını 1953 yılında başlatmış ve 1957 yılında tüm kadın derneklerini bir kadın partisi fikrini tartışmak üzere toplantıya çağırmıştı.

Dernekler bu fikre sıcak bakmadılar. Ancak Mediha Gezgin işin peşini bırakmadı. Kadın avukatlar tarafından, 1960 yılında bir parti tüzüğü hazırlandı ama yasal statü elde edilemedi. Bu girişim, 1962 yılında bir kez daha denendi ama yine sonuca ulaşmadı. Bu yıllarda, Kadın Hakları Koruma Derneği'nin başkanlığını yapan Mediha Gezgin'in neredeyse çeyrek yüzyıllık düşü, 1972 yılında, kendisinin de kurucuları arasında bulunduğu kadın partisi kurulduğunda gerçekleşecekti.

Melike Baykurt'un (Işıklar) genel başkanlığında, Mediha Gezgin, Münibe Ekşioğlu, Şükriye Erker, Muhattar Serimer, Necla Orer, Fahriye Ünen, Jale Alsan, Jale Yasan, Gülseren Ay, İhsan Kiper, Saime Alpdoğan, Nurhayat Korkut, Ayla Cerrahoğlu, Mübeccel Göktuna, Özden Süek Cinman, Nermin Dönmez ve Yurdanur Özdemir tarafından 17 Kasım 1972'de kurulan Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi, 12 Eylül Cuntası tarafından kapatılan 18 parti arasında bulunuyordu.

Kadınlar partisinde Münibe Ekşioğlu ve Mübeccel Göktuna da genel başkanlık yaptı. Kurulma fikri 1950'lere dayanan ve genel merkezi İstanbul'da olan bu parti, Ankara ve İzmir'de örgütlenme çalışmalarını tamamladıysa da 1973 yılında yapılan seçimlere katılmak için gerekli olan 15 ilde örgütlenmeyi gerçekleştiremedi. Aynı durum 1977'de de devam etti.

Senatör Seçilemedi Ama...

1960'lı yıllarda katıldığı kadın mücadelesindeki amaçlarını, 1970'li yılların ortasında kurulan İlerici Kadınlar Derneği'nin genel başkanlığına seçilmesiyle gerçekleştirme şansını yakaladı. İlerici Kadınlar Derneği'nin yayınladığı derginin tirajı 30 bine kadar yükseldi. 1979 yılında yapılan ara seçimlere, İstanbul'dan bağımsız senatör adayı olarak girdi. Aldığı 22 bin oy seçilmesine yetmedi; ancak oyu, Türkiye İşçi Partisi'nin ülke genelinde aldığı toplam oydan bile fazlaydı.

Bakiye Beria Onger, 1921 yılında Çanakkale'de doğdu. İstanbul'da 1965 yılı Nisan ayında kurulan Türkiye İleri Kadınlar Derneği'nin kurucuları arasında Beria Onger de vardı. Bakiye Beria Onger, Hayrünnisa Candan, Türkan Çavuşoğlu, Güzin Güner ve Mevhibe Demiroy tarafından kurulan derneğin amacı, Türk kadınını bağımsızlık, özgürlük ve insanlık haklarını kullanmakta bilinçlendirmek; özellikle çalışan kadınların sorunlarına eğilmek olarak açıklanmıştı. Ancak dernek o yıllarda beklenen ilgiyi görmemişti.

Beria Onger, 1960'lı yıllarda yayıncı eşi Fahir Onger'in teşvikiyle *Akşam* gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Bu yazılar, daha sonra iki kitap olarak yayınlandı. Bu yazılar özellikle, anayasa ve anayasanın Türk kadınlarına getirdiklerine ilişkin yazılardı. Yazıların özü Kemalist olmakla birlikte, satır aralarında sosyalist tınılar da barındırıyordu. İlerici Kadınlar Derneği'ni kurmak üzere bir araya gelen kadınlar, daha geniş çevreleri kapsamak gayesiyle, kendi aralarında en bağımsız ve en yaşlı kişi olarak genel başkanlığa onu uygun gördüler.

Derneğin kurucuları 12 kişiydi: Beria Onger (avukat), Nursel Üstün (inşaat yüksek mühendisi), Vahide Yılmaz (montör), Fatma Günel (montör), Zuhal Meriç (öğretmen), Şeyda Talu (Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu, ev kadını), Zülal Kılıç (Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunu, memur), Dora Küçükyalçın (doktor), Gönül Dinçer-Taylan (elektrik yüksek mühendisi), Saadet Sözal (overlokçu), Hamiyet Akkaya (memur), Güner Dilsizoğlu (montör).

İlerici Kadınlar Derneği, 3 Haziran 1975 günü kuruldu. Türkiye Komünist Partisi çevresindeki kadınlar tarafından kurulmuş olsa da, ilk döneminde başka çevrelerin katılımına da açıktı. İKD özellikle işçi, köylü ve dar gelirli kadınların sorunlarına çözümler aradı. İKD' nin yayın organı olan *Kadınların Sesi* gazetesi, Ağustos 1975'te yayınlanmaya başladı ve Ağustos 1980'e dek 61 sayı yayınlandı. B. Beria Onger'in sahipliğini ve Zuhal Meriç, Dora Küçükyalçın ve Berin Uyar'ın sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yaptığı *Kadınların Sesi* gazetenin baskı sayısı 30 binlere kadar yükseldi.

Kadın Dayanışması adlı dergi, İlerici Kadınlar Derneği'nden ayrılan bir grup kadın tarafından 14 Temmuz

1977'de yayınlanmaya başladı. Dergiyi çıkartan TSİP kökenli grup, 1979'da Bursa'da Demokratik Kadın Birliği (DKB) adlı bir dernek kurdu. Genel merkezi Ankara olan derneğin, 21 şubesi, bini aşkın üyesi vardı. 12 Eylül 1980'de kapatıldı.

Bakiye Beria Onger, 1979 yılında yapılan ara seçimlere, bağımsız senatör adayı olarak girdi. İstanbul'un Kâğıthane ve Gültepe gibi işçi semtlerinde uzun soluklu propaganda çalışmaları ve binlerce insanın katıldığı mitingler yapıldı. Senatör seçilmeyi başaramasa da, seçimlerde 22 bin oy alan Beria Onger, 1974 yılında yeniden kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin ülke genelinde aldığı toplam oydan daha fazlasını almıştı.

Ancak bunu başarabilmek için çok yoğun çalışıldı. Nitekim üç hafta boyunca, çeşitli emekçi semtlerinde, günde ortalama on, toplamda ise 210 kahve ve kapalı salon toplantısı yapıldı. Bunların kimileri, semt halkından 500-1000 kişinin katılımıyla gerçekleştirildi. Pek çok yerde, teyp bandından sürekli sesli yayın yapıldı. Ayrıca kampanya boyunca, çeşitli semtlerde 10 açık hava mitingi düzenlendi. Mitinglerden Şişli ve Sultanahmet'te yapılanlar ise TSİP ve Devrimci Demokratlarla eylem birliği mitingleri şeklinde gerçekleştirildi.

İlerici Kadınlar Derneği'nin faaliyetleri İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca 28 Nisan 1979'da durduruldu. Ancak İKD'li kadınların faaliyetleri sanki dernek kapatılmamışçasına devam etti. Nitekim 12 Eylül darbesi ardından, Mayıs 1981'de yapılan bir operasyonla birçok İKD üyesi tutuklandı. Mayıs 1983'de başlatılan yeni tutuklama dalgasıyla birlikte açılan dava, 1987'de takipsizlik kararıyla sona erdi. Bu arada, aralarında Beria Onger'in de bulunduğu kimi İKD yöneticileri çalışmalarını Avrupa'da sürdürdüler.

İKD Dış Bürosu 1982 yılında Kopenhag'da kuruldu. 1987'ye dek faaliyet gösteren büro, aylık bir bülten ile çeşitli broşürler yayınladı; Türkiye'de baskıya uğrayan kadınlarla dayanışma kampanyaları düzenledi ve 1985' te Amsterdam'da "Avrupa Türkiyeli Göçmen Kadınlar Konferansı" düzenledi.

Haziran 1988'de Almanya'nın Essen şehrinde toplanan 40 civarındaki İKD üyesi, derneğin yeniden açılması konusunda ortak bir görüş oluşturamadı. Sanat, edebiyat eleştirmeni ve Fahir Onger Yayınları'mn sahibi olan eşi Fahir Onger'i 1971 yılında kanserden kaybeden Bakiye Beria Onger, halen Danimarka'da mülteci olarak yaşamaktadır.

Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'ndaydı...

Alman anne ve Türk babanın belki biraz şımarık kızıydı. Ama devletin kendisine yaşattıklarıyla en sevilen toplumsal gerçekçi yazarlarımızdan biri oldu. Sadece 40 yıl süren yaşamına üç ayrı koca ve üç çocuk sığdırdı. Yaşamı dolu dolu yaşamasını bildi. Kanser yüzünden erken gelmekte olan ölümü metanetle karşıladı. Son romanını tamamlamak için hastalığından biraz izin istedi ama olmadı...

Sevgi Yenen-Soysal, 30 Eylül 1936 günü İstanbul'da doğdu. Annesi Anneliese Rupp, Mithat Yenen ile evlendikten sonra Aliye adını almış ve böylece Aliye Yenen olmuştu. Aliye-Mithat Yenen çiftinin üçüncü çocuğu olan Sevgi, Ankara'daki bürokrat kızlarının yetiştirildiği tek kız lisesinde, dersleri bozuk, aklı bozuk, deli-bozuk bir kız öğrenci oldu. Ankara Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde arkeoloji okumaya başladı.

Üniversitede tanıştığı Özdemir Nutku ile hemen evlenmek istedi; ancak bu genç yaşında evlenmesine ailesi

izin vermeyince, intihar etmeye kalkıştı. Bunun üzerine ailesi Özdemir Nutku ile evlenmesine izin verdi. Birlikte Almanya'ya gittiler. Göttingen Üniversitesi'nde arkeoloji ve tiyatro dersleri izlediler. 1958'de Türkiye'ye döndüler ve Korkut adını verdikleri bir oğulları oldu.

1960 ile 1961 yıllarında Ankara'da Alman Kültür Merkezi İrtibat Bürosu'nda ve Ankara Radyosu'nda çalıştı. Bu dönemde, toplum karşısında bireyin tedirginliğini öne çıkaran "yeni gerçeklik" akımından izler taşıyan öykü ve yazıları *Dost, Yelken, Ataç, Yeditepe* ve *Değişim* dergilerinde yayınlandı.

1961 yılında Ankara Meydan Sahnesi'nde Haldun Dormen tarafından yönetilen *Zafer Madalyası* adlı oyundaki tek kadın rolünü oynadı. İlk öykü kitabı *Tutkulu Perçem*, 1962 yılında yayınlandı; ancak pek beğenilmedi. *Zafer Madalyası* oyununda tanıştığı Başar Sabuncu ile 1965'te evlendi. Aynı yıl TRT'de program uzmanı olarak çalışmaya başladı. 1965-1969 yılları arasında *Papirüs* ve *Yeni Dergi*'de öyküleri yayınlandı. Bu arada, tezini vererek arkeoloji diplomasını aldı.

TRT'de program denetçiliğinin yanı sıra Venüs Kadınları adlı bir de program hazırlayan Soysal, kadın sorunlarını ironik bir üslupla irdelemeye çalıştı. Aynı zamanda TRT binasının en üst katında bulunan odasındaki küçük daktiloda yeni kitabı *Tante Rosa*'yı yazdı. Fakat dönemin edebiyat çevreleri ilk görüşte bağırlarına basmadılar *Tante Rosa*'yı. Kimdi bu kendilerine hiç benzemeyen kadın? Ama *Tante Rosa*, edebiyatta yeni bir kadın tipini ve yeni bir kadın yazarı müjdeliyordu.

Soysal'ın 1970'de yazdığı yeni kitabı *Yürümek*, aynı yıl TRT Başarı Ödülü'ne, 12 Mart sonrasında ise müstehcenlikten toplatılma cezasına layık görüldü. Kısa bir

süre tutuklu kalan Soysal, bu nedenle TRT'den de ayrılmak zorunda kaldı. Ardından, anayasa profesörü Mümtaz Soysal'la, Soysal'ın komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklu kaldığı Mamak Cezaevi'nde evlendi.

Siyasal nedenlerle tekrar tutuklanan ve sekiz ay Yıldırım Bölge'de, iki buçuk ay da sürgüne gönderildiği Adana'da kalan Soysal, cezaevinde yazdığı *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* adlı romanıyla 1974 yılında Orhan Kemal Roman Ödülü'nü kazandı. Kızları Defne Aralık 1973'te, Funda ise Mart 1975'te doğdu.

Adana'da sürgünde yaşamak zorunda bırakılan bir kadının başından geçen olayları anlattığı ve 12 Mart'ı eleştirdiği romanı *Şafak,* 1975'te yayınlandı. Bu dönemde Anka Haber Ajansı ve Sosyalist Kültür Derneği'nin kuruluşunda rol aldı. Politika gazetesinde tefrika edilen cezaevi anıları, Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu başlığıyla kitaplaştırıldı.

12 Mart deneyimleriyle beraber Sevgi Soysal yazınında, ikinci dönem olarak adlandırılan toplumsallık dönemi başladı. Tutukluluğu ve sürgün hayatı sona eren Sevgi Soysal'ın yaşantısı gözle görülür bir şekilde değişti ve 1973'ten itibaren kadınların örgütlediği hemen her eylemde bazen gösterici, bazen de konuşmacı olarak yer almaya başladı. Çünkü 12 Mart, en çok kadınların canını acıtmıştı. Dolayısıyla Soysal bu konuda kendisini "taraf" olarak görüyordu.

Birçok eleştirmen tarafından en yetkin romanı olarak adlandırılan *Şafak*'ın edebiyat çevrelerinde el üstünde tutulmasının nedeni, Sevgi Soysal'ın bu romanla bireyselliği aşıp sorunlara toplumsal açıdan yaklaşabilmiş, yanı sıra, birey-toplum diyalektiğini derinlikli bir şekilde yansıtabilmiş olmasıdır.

Sevgi Soysal, hayatı boyunca vazgeçmediği alaycılığını hastalığı boyunca da sürdürmek istedi. Kanser nedeniyle giden memesinin ardından "tasalanmayın, ben de hep bir fazlası vardır," dedi; ancak hastalık şaka kaldırmıyordu. Son kitabı, *Hoş Geldin Ölüm*'e ölümü beklerken başladı ve birazcık izin istedi hastalığından. Fakat sadece ilk 60 sayfasını yazabildi. "Hoş Geldin Ölüm"ü tamamlayamadan aramızdan ayrıldığında takvimler, 22 Kasım 1976'yı gösteriyordu.

Alyoşa'ya Elveda Diyen Kadın

Genç nesil onu roman yazarı olarak tanır ama o Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ve Türkiye Komünist Partisi'nde çalışmış az sayıdaki sosyalist kadından biridir. 12 Mart'ta tutuklanmış, 12 Eylül'de de sürgüne gitmek zorunda kalmıştır. 12 Eylül öncesinin tutkulu sosyalisti, reel sosyalizmin çözülüşünden sonra Sovyet rejiminin en ateşli eleştirmenlerinden biri oldu.

Oya Baydar-Engin, 1940 yılında İstanbul'da doğdu. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde okudu. Lise öğrencisi iken Fransız yazar Françoise Sagan'dan etkilenerek kaleme aldığı *Allah Çocukları Unuttu* adlı gençlik romanı, hem *Hürriyet* gazetesinde 1958 yılında tefrika edildi, hem de 1961 yılında kitap olarak yayınlandı. *Savaş Çağı Umut Çağı* romanı ise 1964 yılında basıldı. Lise yıllarında başladığı roman yazmaya siyasi faaliyetleri nedeniyle uzun bir süre ara vermiş olsa da, şimdilerde edebiyata hızlı bir dönüş yaptı.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü 1964 yılında bitiren Baydar, aynı bölüme asistan olarak girdi. *Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu* konulu doktora tezinin Üniversite Profesörler Kurulu tarafından iki kez reddedilmesi üzerine, öğrenciler olayı protesto için üniversiteyi işgal ettiler. Bu olay, Türkiye'deki ilk üniversite işgali eylemi oldu. Oya Baydar, daha sonra Ankara Hacettepe Üniversitesi'nde asistanlık yaptı.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) üyeliği ve sosyalist kimliği nedeniyle 12 Mart darbesi döneminde tutuklanıp üniversiteden ihraç edildi. Kurucuları arasında bulunduğu Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nden (TSİP) 1976 yılında ayrıldı ve Türkiye Komünist Partisi'nin legal yayın çalışmalarına katıldı. 1972-1974 yılları arasında *Yeni Ortam*, 1976-1979 yılları arasında da *Politika* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Eşi Aydın Engin ve Yusuf Ziya Bahadınlı ile birlikte *İlke* dergisini kurdu. Bu yıllarda, sosyalist yazar, araştırmacı ve eylem kadını olarak tanındı.

12 Eylül Cuntası sırasında eşi Aydın Engin ile birlikte yurtdışına çıkmak zorunda kalan Oya Baydar, 12 yıl boyunca Almanya'da sürgünde yaşadı. Bu yıllarda, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nde, Moskova'da bulundu. Berlin Duvarı'nın yıkılışını ve sosyalist sistemin çöküşünü bizzat içinde yaşayarak izledi. Daha sonra "Hepimiz o duvarın altında kaldık," diyecek ve hikâyeci Sait Faik'in "Yazmasam çıldıracaktım" deyişini sık sık tekrarlayacaktı.

Edebiyata dönüşü, 1990'ların başında, bu çöküşün psikolojik ağırlığıyla baş edebilmek için yazmaya başladığı hikâyelerle oldu. Sürgün ve çöküş dönemi hikâye-

lerini topladığı *Elveda Alyoşa* kitabı, 1991'de yayınlandı ve Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı.

1992'de Türkiye'ye geri dönen Baydar, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı'nın ortak yayınları olan *İstanbul Ansiklopedisi*'nde redaktör ve *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*'nde genel yayın yönetmeni olarak çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra ardı ardına yayınladığı öykü ve romanları ile çok sayıda ödül kazandı ve sevilen bir yazar oldu.

Elveda Alyoşa ile 1991 Sait Faik Hikâye Armağanı, Kedi Mektupları ile 1993 Yunus Nadi Roman Ödülü, *Sıcak Külleri Kaldı* ile 2001 Orhan Kemal Roman Ödülü, Erguvan Kapısı ile 2004 Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü ve *Hiçbir Yere Dönüş* ile 2011 Akdeniz Kültür Ödülü'nü kazanan Oya Baydar'ın diğer eserleri şunlardır: *Kayıp Söz* (2007), *Madrid'te Ölmek* (2007), *Çöplüğün Generali* (2009), *Bir Dönem İki Kadın* -Melek Ulugay ile birlikte- (2011).

Cesaret Ana

Dünyanın 50 cesur kadını arasında sayıldı, Uluslararası Yayıncılar Birliği'nin "Yayın Özgürlüğü Ödülü"ne layık görüldü. Kanser tedavisi için hastaneye yattığı gün dahi savcılık tarafından ifadesi alınmak için çağrılmıştı. Kurucusu olduğu Belge Yayınları, sol literatüre pek çok eser kazandırırken, başlattığı yeni sesler dizisi ile cezaevindeki cevherleri keşfetti. En faal üyelerinden biri olduğu İnsan Hakları Derneği'nce her yıl onuruna Düşünce Özgürlüğü ödülleri veriliyor...

Ayşenur Sarısözen-Zarakolu, 9 Mayıs 1946 günü Antakya'da doğdu. İskenderun yolundaki evlerinin önünden Kore'ye asker gönderen ailelerin gözyaşlarına tanıklık ettiğinde, henüz küçücük bir kız çocuğuydu. 1957 yılında Kıbrıs mitingleri yapılırken kışladan başlayarak şehir merkezine doğru yürüyüşe geçen insanların, üstündeki kartonda 'Kızıl Papaz Makaryos' yazan eşeği kazma saplarıyla döverek öldürdüklerinde, ırkçı vahşetin neler yapabileceğine ilk kez tanık olmuştu.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini, 1982 Anayasası'nın mimarı olacak Doç. Orhan Aldıkaçtı ile Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerine ilişkin giriştiği bir tartışma nedeniyle terk etti. Söz konusu maddelere karşı hazırlanan bir yazıyı okumuş ve ortalık birbirine girmişti. Bu onun ilk politik eylemiydi.

Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünü bitiren Ayşenur Sarısözen, hocası Prof. Dr. Nurettin Ş. Kösemihal'in ölümü üzerine doktora çalışmasını yarıda bıraktı. Öğrencilik yıllarında Yol-İş Sendikası'nda, TİP Gençlik Kolları'nda çalıştı; Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) kurucuları arasında yer aldı. Varlık Yayınları'nın yanı sıra kütüphane yönetmenliği, ansiklopedi çalışmaları, *Demokrat* gazetesinde Türkiye işçi sınıfı tarihine ilişkin sözlü tarih çalışması yaptı.

Ragıp Zarakolu ile evlenen Ayşenur Zarakolu, eşiyle birlikte 1977 yılında Belge Yayınları'nı kurdu. 1980'li yıllarda Cem-May Dağıtım'ın yöneticiliğini yürüttü. 1986'da kuruluşundan itibaren İnsan Hakları Derneği'nde çalışmalar yaptı. 1982 yılında Türkiye solunun tarihine ilişkin yayınlanan bir kitabından dolayı askeri rejim tarafından, 1984 yılında da muhalif kitapların dağıtımını yaptığı gerekçesiyle sivil rejim tarafından tutuklandı.

Belge Yayınları'nın "Yeni Sesler" Dizisi, Ayşe Nur Zarakolu tarafından, yayınevinin 10. yıldönümü olan 1987 yılında Ersin Ergün'ün *Bir Avuç Şiir* adlı kitabıyla, cezaevindeki yazarların sesini dışarıya iletme ve onlarla dayanışma amacı ile başlatıldı. 1987-1991 yılları arasında, Belge'nin kardeş yayınevi olan Alan Yayıncılık, 1980 öncesi ve sonrasının ortamını ve ruh halini içeriden, dışarıdan veya sürgünden yansıtan 50'den fazla kitap ya-

yınladı. Bu dizide şiir, öykü, roman, röportaj gibi ürünlere yer verildi.

Yargılamaların genellikle beraat veya takipsizlikle sonuçlanmasına rağmen, Ayşenur, tabu sayılan konularda yaptığı yayınlar nedeniyle 1990-1998 yılları arasında hakkında açılan 33 davadan yargılanıp iki kez 5'er ay hapis yattı. 3 Aralık 1994'te *Özgür Ülke*'nin Eminönü'ndeki üç bürosu aynı anda bombalandığında, gazete bürosunun alt katında faaliyet gösteren Belge Yayınevi de tahrip oldu.

Aynı zamanda DEP ve HADEP parti meclislerinde de görev yapan Zarakolu, ömrünün büyük bölümünü DGM'lerde düşüncelerini savunmakla geçirdi. Hatta kanser tedavisi için hastaneye yattığı gün dahi *Pontus Kültürü* adlı kitabı nedeniyle savcılık tarafından ifadeye çağrıldı. Bir aydın kadın olarak "Kadının içinde yer almadığı hiçbir kitlesel hareket başarılı sayılamaz; aynı şekilde, kadının katılımının sağlanması da başarının işareti sayılır düşüncesi onun yaşam ilkelerinden biri oldu.

Yaşamı boyunca kadınların yanı başında olan Ayşenur, Anadolu'nun zengin ve aydınlık yüzüydü. Kadın kapsayıcılığının nadir temsilcilerinden biri olarak, çok sade yaşadı. İki çocuk annesi Ayşenur Zarakolu, 28 Ocak 2002 günü aramızdan ayrıldı.

Zarakolu'nun Yunan Edebiyatı'ndan otuzu aşkın çeviriyle Türk-Yunan dostluğuna yaptığı katkı nedeniyle yöneticisi olduğu yayınevine, Yunanistan'daki Abdi İpekçi Komitesi tarafından özel ödül verildi. 1995'de Türkiye Yayıncılar Birliği'nin, 1996'da Human Rights Watch/ Hellman-Hammett'in, 1997'de Amerikan PEN'inin, 1998' de ise Dünya Yayıncılar Birliği'nin "Düşünce, Yazma, Yayınlama Özgürlüğü" ödüllerini aldı.

Bu ödüllerin yanı sıra, 2001 yılında, İtalya'daki Padova Kent yönetimi "Dürüstlük Ödülü"nü alan Zarakolu, 2001 yılında Frankfurt Kitap Fuarı'nda "Uluslararası Yayıncılar Birliği Yayın Özgürlüğü Ödülü"ne layık görülmesine rağmen, süresi biten pasaportunu İstanbul Emniyeti'nden geri alamadığı için ödül törenine gidemedi. Batı'nın seçkin organlarının yürüttüğü bir anket sonucunda "Dünyanın 50 cesur kadını" arasında sayılan Zarakolu adına, İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi tarafından da kendisine her yıl Düşünce Özgürlüğü ödülleri verilmektedir.

Diyarbakır'daki Kayapınar Belediyesi, Huzurevleri Diclekent Bulvarı'nda yaptığı yeni parka "Ayşenur Zarakolu" adını verdi; ancak bu karar, Diyarbakır Valiliği tarafından -adı anılan kişi, kendi kitaplarında ve yayınladığı kitaplarda bölücü fikirleri ve terörist propagandayı destekledi- iddiasıyla iptal edildi. Sonradan Parkorman olarak değiştirilmesine rağmen, parkın halk arasındaki adı, Ayşenur Zarakolu Parkı olarak anılmaya devam etmektedir.

Kadının Adı Yoktu

İş yaşamına pedagog olarak başladı ama bu ortamı sevmedi ve 12 Mart sonrasının yeni politik ortamında gazeteciliğe yöneldi. Reklâm ajanslarında metin yazarlığı yaptı. Gelişim Yayınları bünyesinde bulunan çok sayıda dergiyi yönetip Milliyet ve Cumhuriyet'teki köşe yazıları yazdı. 1987 yılında yayınlanan romanı, bir yılda 40 baskı yapınca, devlet aklının tepkisini çekti ve Başbakanlık Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu tarafından sakıncalı bulunarak satışı yasaklandı. "Kadının Adı Yok" isimli bu roman daha sonra aklandı ve ünü ülke sınırlarını bile aştı.

Duygu Asena, 19 Nisan 1946 günü İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Kadıköy Özel Kız Koleji'nde tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Pedagoji bölümünden mezun oldu. İş yaşamına pedagog olarak atılan Asena, bir süre Haseki Hastanesi Çocuk Kliniği ile İstanbul Üniversitesi Çocuklarevi'nde çalıştı.

Gazetedeki ilk yazısı, 1972 yılında *Hürriyet* gazetesinin Kelebek ekinde yayınlandı. Kısa bir dönem *Ay-*

rıntılı Haber Gazetesi'nde muhabirlik yaptıktan sonra 1976-78 yılları arasında Man Ajans'ta metin yazarlığı görevinde bulundu. 1978 yılında Genel Yayın Yönetmeni olarak girdiği Gelişim Yayınları'nda, Kadınca, *Onyedi*, *Ev Kadını*, *Bella*, *Kim* ve *Negatif* gibi dergileri yönetti.

Milliyet gazetesinde başladığı köşe yazarlığını *Cumhuriyet* ve *Yarın*'da sürdüren Asena, 1992'den 1997 yılına kadar da TRT-2 televizyon kanalında aralıksız olarak tam beş yıl "Ondan Sonra" isimli programı hazırlayıp sundu. Duygu Asena ayrıca Umut Yarıda Kaldı, Yarın Cumartesi, Bay E adlı üç filmde de rol aldı.

Gazeteciliğinin yanı sıra yazarlığa da devam eden Duygu Asena'nın 1987 yılında yayınlanan ilk kitabı *Kadının Adı Yok* bir yıl içinde 40 baskı yaparak satış rekoru, daha sonra da filme çekilerek gişe rekoru kırdı. Kırkıncı baskının satışları sürerken, Başbakanlık Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu tarafından sakıncalı bulunarak satışı yasaklanan kitap, Asena'nın açtığı dava sonucunda aklandı ve yeni baskıları yapıldı. Birçok dile de çevrilen *Kadının Adı Yok,* Yunanistan'da "best-seller" oldu.

Yazılarında ve kitaplarında değindiği temalar nedeniyle feminist yazar olarak nitelenen Duygu Asena, beyin tümörü nedeniyle tedavi görmekte olduğu hastanede 30 Temmuz 2006 günü aramızdan ayrıldı. Uluslararası yazarlar örgütü PEN'in Türkiye şubesi tarafından, her yıl bir kadın yazara Duygu Asena Ödülü verilmektedir.

Asena'nın eserleri şunlardır: *Paramparça*-2004, *Aşk Gidiyorum Demez*-2003, *Aslında Özgürsün*-2001, *Aynada Aşk Vardı*-1997, *Değişen Bir Şey Yok*-1994, *Kahramanlar Hep Erkek*-1992, *Aslında Aşk da Yok*-1989, *Kadının Adı Yok*-1987.

Devrimci Yaşamını Ailesinden Devraldı

Öğretmen babası gibi sık sık sürgün yaşadı ama emek mücadelesinden hiç ayrılmadı. Birçok cezaevi gördü, içeride ve dışarıda hep direniş saflarında oldu. Üyesi olduğu TÖB-DER'de Yurtsever Devrimci Öğretmen grubu içinde çalıştı. EMEP kurulduktan sonra üye olduğu partide, Ankara İl Başkanlığı'na ve daha sonra Ankara İl Disiplin Kurulu üyeliğine seçildi. İnsan Hakları Derneği'ndeki MYK üyeliği görevi sırasında, Akın Birdal'a yönelik silahlı saldırının tanığı oldu. Daha yaşanası bir dünya için mücadele etmeye devam eden Meral Bekar, çalışmalarını çeşitli devrimci kuruluşlarda sürdürüyor.

Meral Emiralioğlu-Bekar, 22 Eylül 1952 günü Bingöl Genç'te doğdu. Yüksek Köy Enstitüsü mezunu ve öğretmen olan babası Mehmet Emiralioğlu, 1956 yılında Ankara'ya tayin olunca ailecek Ankara'ya göçtüler. Altı kişi iki gözlü küçücük bir evde barınıyorlardı. Öğretmenler Bankası'nda çalışan anne, öğlen tatilinde bile eve koşar, çocuklarının karnını doyurur, çamaşırını ütüsü-

nü vs. yapar tekrar işine giderdi. Bunca işinin arasında dışarıdan liseyi de bitiren anne, mantolar da dahil her şeyi küçük el makinesinde kendisi dikerdi.

Baba ise zamanının büyük bölümünü öğretmen örgütlülüğü ve mücadelesine ayırıyordu. Önce Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nda, sonra da Türkiye Öğretmenler Sendikası'nda görev aldı. Çocuklar, yüzünü çok az görebildikler babalarına kimi zaman şakayla, kimi zaman da sitemle, "Federasyon babası" diye hitap ediyorlardı. Öğretmenliğinin yanı sıra *Devrimlere Bekçi* adlı bir de gazete çıkaran baba, yazıları nedeniyle Demokrat Parti hükümetince Çorum'a sürülünce, gazetenin işlerini yüklenmek de annenin üzerine kalmıştı.

Öğrenimine 1959 yılında Necatibey İlkokulu'na başlayan Emiralioğlu, 1964 yılında da TRT Ankara Radyosu Çocuk Saati sınavını kazandı ve Okul Radyosu programlarında görev almaya başladı. Sabahçı olan Meral, okuldan çıkar çıkmaz doğruca Radyoevine gider, akşama kadar çalışır, hava kararınca da tek başına evine dönerdi. Çalışkan bir öğrenci olarak ortaokul ve liseyi Anafartalar Lisesi'nde okuyan Meral Emiralioğlu, 1970 yılında girdiği üniversite sınavlarında DTCF Tiyatro Bölümü'nü kazandı. Aynı zamanda TRT Ankara Televizyonu'nda yabancı filmlere Türkçe seslendirme yapmaya başladı.

12 Mart darbecileri tarafından idam edilen Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'a karşı beslediği hayranlık nedeniyle, o da çevresindeki pek çok arkadaşı gibi, THKO'ya sempati duydu. Marksist Leninist kitapların yasaklı olduğu o dönemde, ilk örgütlü görevi, Lenin'in *Ne Yapmalı* adlı kitabını, pek çok kişinin okuya-

bilmesini sağlamak üzere, mumlu kâğıda daktilo ederek çoğaltmak olmuştu.

1972 yılında, çalışma arkadaşlarıyla birlikte, radyodaki hizmetlerinin sigortalılığa sayılması talebiyle Çalışma Bakanlığı'na başvurdu. Sigortalılık haklarını kazanmalarına rağmen, Radyoevi yönetimi hak arayanların başını çektiği için, görev vermeyerek onu cezalandırdı. Böylece okul radyosuyla ilişkisi kesilmiş oldu ama sigortası o tarihte başlatıldığı için, bu girişimi yıllar sonra daha genç yaşta emekli olmasında işe yaradı.

Fakülteden 1974 yılında mezun oldu, 1975'de de üniversiteden arkadaşı Tayfun Bekar ile evlendi. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı'nda eğitim uzman yardımcısı kadrosuna atandı ve eski Türk Ocağı binasındaki Halk Eğitim Merkezi'nde göreve başladı. Burada diksiyon kursları vermesinin yanı sıra, el yazması kitapların bile yerlerde toz toprak içinde olduğu darmadağın bir kütüphanenin düzenlenmesinde çalıştı. Hemen sonra da Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü'ne tayin edildi.

Bir yandan 1976 yılında doğan kızları Cihan İnan ile ilgilenen Meral Bekar, bir yandan da üye olduğu TÖB-DER'de Yurtsever Devrimci Öğretmen grubu içinde çalışıyordu. Bu arada eşi Tayfun da askerliğini bitirmiş, girdiği sınavı kazanarak, 2004 yılında prodüktör kadrosuyla emekli olacağı TRT'de göreve başlamıştı.

İşyerinde gerçekleştirilen 16 Mart 1978 katliamını protesto için 1 saatlik iş bırakma eylemini örgütleyenlerden biri olduğu gerekçesiyle Keçiören Lisesi'ne sürülen Meral Bekar, duvarlarında koca koca harflerle "Keçiören Lisesi Bozkurtların Kalesi" yazılı olan okula adeta katledilsin diye yollanmıştı.

Kocasının babadan kalma ruhsatlı silahı beline takarak evin önünden dolmuşa bindirdiği Meral Bekar'ı okulun önünde de müdürün koruma polisi karşılıyordu. Evleri apartmanın giriş katındaydı ve kurşunlanmasından korkuyorlardı. Nitekim annesinin evi silahla taranmış, arabalarının altına da bomba konmuştu. Bu yüzden kızları Cihan'ı koruyabilmek için, yatağının etrafına, içini yün yastık ve yorganlarla doldurdukları dolaplar koyup, siper oluşturmuşlardı.

Meral Bekar, 26 Aralık 1979'da, Maraş katliamının birinci yılında, üyesi olduğu TÖB-DER ve diğer demokratik kitle örgütlerinin birlikte aldıkları karar gereği, katliamı protesto için bir günlük iş bırakma eylemine katılmış, bu nedenle de Esenevler Lisesi'ne sürülmüştü. Aslında bu kez ucuz kurtulmuştu; çünkü eylem sonunda 24 öğretmen arkadaşı açığa alınacaktı.

14 Ocak 1980'de "açığa alınan öğretmenlerimizi istiyoruz" talebiyle okulu işgal eden öğrenciler en üst kata kadar barikat kurmuşlardı. Sıkıyönetim dönemiydi ve okul yüzlerce polis ve asker tarafından kuşatılmıştı. Meral Bekar çocuklara ulaştıklarında orada olursa, onlara fazla eziyet etmezler düşüncesiyle ortalıkta dolaşırken polis ve askerlerce, kabanı yırtılacak kadar tartaklanıp idare odalarından birine kapatıldı.

Kapatıldığı odadan kurtulduktan sonra tüm barikatları aşıp çocuklara ulaşmış, fakat direniş kırıldıktan sonra 53 öğrenci ile birlikte gözaltına alınmıştı. Önce tıklım tıkış okulun spor salonuna konulmuş; sonra da Bahçelievler'deki Merkez Komutanlığı'na götürülmüştü. Burada başka okullardan getirilmiş, kendisi gibi yüzü gözü kan içinde yüzden fazla kadın öğretmen ile kız öğrenci vardı.

Ailelerle görüşmeleri yasaktı ve buz gibi bir spor salonunda yere serilmiş sünger yataklarda yatıyorlardı. Birkaç gün sonra öğrencilerden biri bir kağıt getirip, "Ailelerimizle görüşmek istiyoruz diye bir dilekçe vereceğiz, siz de imzalar mısınız," diye kendisine uzatınca, hiç düşünmeden imzaladı. Dilekçenin idareye verilmesinden bir gün sonra da, elebaşı olduğu gerekçesiyle tek başına Mamak Askeri Cezaevi'ne sürüldü.

Mahkemeye ancak 6 ay sonra çıkabildi. Dava, görevli memura mukavemet, devlet malına zarar vermek vb. iddialarla açılmıştı. 17 Eylül 1980 de, yani 12 Eylül askeri darbesinin 5. gününde tahliye oldu. 9 ay tutuklu kaldığı halde, dava sonuçlandığında ona ancak 2 ay ceza verebilmişlerdi.

Kaçak yaşadığı 45 günden sonra, TÖB-DER'e bir deklarasyon metni verme hazırlığı içindeyken, 8 Kasım 1980'de buluştuğu Yurtsever Devrimci Öğretmen çevresinden 5 arkadaşıyla birlikte yakalandı. Önce Ankara Emniyet Müdürlüğü'ndeki DAL'da, daha sonra da 2. Şube'de sorgulandı. İşkenceyle geçen 20 günlük sorgunun ardından tekrar Mamak Cezaevi'ne atıldı. Ancak bu kez, Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP) davasından yargılanacaktı.

Cezaevine tekrar gelişinden 13 gün sonra, 13 Aralık 1980'de genç arkadaşı, yoldaşı Erdal Eren onun da kaldığı A Blok'tan götürülerek idam edildi. Meral Bekar'ın 3.5 yıl süren tutukluluk yaşamı, direniş gösteren birçok arkadaşı gibi, askeri kurallara uymadığı için aldığı cezalarla, cezaevi idaresinin açtığı davalarla ve vahşice uygulanan sistematik işkenceler altında geçti.

Yaşadıklarına dair anılarını, Ertuğrul Mavioğlu'nun *Asılmayıp Beslenenler,* Kadın Yazarlar Derneği'nin *Ta-*

nıklıklarla 12 Eylül ve Mamak'ta yatan 46 kadınla kolektif olarak hazırladıkları *Kaktüsler Susuz da Yaşar* kitaplarında anlattı.

1983 Nisan'ında tahliye olmasına rağmen, "Yaşasın 1 Mayıs - Halkın Kurtuluşu" imzalı afiş yapıştırmaktan 1979'da aldığı 1,5 aylık cezanın kalan 9 gününü yatmak üzere Ulucanlar Cezaevi'ne sevk edildi.

Annesi Cihan'ın bakımı için vaktinden önce emekli olmuştu. Kendisi hapisten yeni çıkmıştı ve işsizdi, kocası Tayfun'un maaşı yetmiyor, bazı günler işe gidebilmek için biriken süt şişelerini satmak zorunda kalıyordu.

1985 yılında cezası kesinleşti. TDKP'ye üyelikten 6 yıl 8 ay hapis ve ömür boyu kamu hizmetlerinden men cezası aldı. Film seslendirmesi yaptığı özel bir seslendirme stüdyosundan evine dönerken kendisini bekleyen polisler tarafından gözaltına alınıp, kalan 7 aylık cezasını yatmak üzere önce Ankara Emniyeti nezarethanesine, oradan Ulucanlar Cezaevi'ne, sonra da Yozgat Cezaevi'ne götürüldü.

Meral Bekar'ın cezaevi hayatı, 1986'da bitti. 1990' dan sonra da, özel televizyonlar için seslendirmeler yaptı. Bu arada, Seslendirme Sanatçıları Derneği'ni (Ses-Der) kurdular ve daha iyi çalışma koşulları, daha iyi ücret talebiyle bir boykot örgütlediler. Boykot, patronun oyunlarıyla kırıldı ve her ay neredeyse 100 film seslendiren Bekar, bu nedenle oradan da aforoz edildi.

1996 yılında Emek Partisi (EMEP) kurulunca, Meral Bekar, önce üye, sonra İl Yönetim Kurulu üyesi, 1998-1999 döneminde de Ankara İl Başkanı oldu. 1997' de İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi MYK üyeliğine seçildi. İki yıl süren bu görevi sırasında, Akın Birdal'a yönelik silahlı saldırının tanığı oldu.

1999 yılında geçirdiği ciddi bir rahatsızlıkla mücadelesi 10 yıl kadar sürdü. Bu süreçte, üç dönem EMEP Ankara İl Disiplin Kurulu üyeliği yaptı ve Devrimci 78'liler Derneği'nin de kurucu üyelerinden biri oldu. Hem seslendirme faaliyetlerine, hem de işçi ve emekçi örgütlerinin düzenlediği kitle eylemlerine katılmaya devam etti.

İş, evlilik, çocuk, seslendirme ve devrimci faaliyet hep birlikte yürüdü. Bunların hepsini birden yapabilmek çok zor olsa da, bunu başardı. Fakat konservatuarı bitirip tiyatro oyuncusu olan kızı Cihan'a, bunca yıldır bu zorlu koşulları yaşamak durumunda kalan eşi Tayfun'a ve kızlarını annesinin yokluğunda koruyup kollayıp yetiştiren kendi anne ve babasına çok şey borçlu olduğunu asla unutmuyor. Bir de, hastalık da dahil olmak üzere yaşamındaki bütün büyük zorlukları aşmasında ona rehberlik eden Diyalektik ve Tarihi Materyalizm ile Marksizm-Leninizm'e...

Başka bir dünyanın gerekli ve mümkün olduğuna dair inancı; yaşanası bir dünya kurma çabası ve bütün halkların kardeşçe yaşayacakları Bağımsız ve Demokratik Türkiye mücadelesine, Emek Partisi'nde örgütlü katkısı halen devam ediyor.

Yaşamak Direnmektir

Arkadaşı yanında infaz edilirken, o yaralı olarak kurtuldu ama ondan sonraki yaşamında artık yürüyemeyecekti. Ona rağmen idamla yargılandı, tutuklu hasta olarak iki yıl kaldığı GATA'dan 1974 affıyla çıkabildi. Daha sonraki yıllarında devrimci mücadeleden hiç kopmadı; annesinin önerisiyle yazmaya başladı. Biz onu, Emeğin Bayrağı dergisi ve Atılım gazetesindeki Işık Kutlu imzalı yazılarıyla tanıyorduk. Yazıları nedeniyle hakkında 300 kadar dava açıldı ama öldüğü 16 Temmuz 2009 gününe dek kalemi elinden düşmedi.

Kutsiye Bozoklar, 1953 yılında Mersin'de doğdu. Köy Enstitüsü kökenli bir öğretmenin ikiz çocuklarından biriydi. Devrimci düşünceyle tanışması, erken yaşta kaybettiği babasıyla oldu. Kutsiye, dönemin tüm genç devrimcileri gibi, Türkiye İşçi Partisi'nde bir süre çalıştıktan sonra, orayı eleştirerek *Aydınlık* dergisi çevresine katıldı. Kutsiye Bozoklar, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ne girdi.

Gizli gençlik örgütü DGB'den ve illegal *Şafak* dergisinden kopanların arasında o da vardı. Artık İbrahim Kaypakkaya'nın önderliğinde yeni bir örgütle yola devam edeceklerdi. Bu yeni devrimci çalışma da çok geçmeden, 12 Mart'ın saldırısına uğradı. Meral Yakar ve Ali Haydar Yıldız öldürüldü, İbrahim Kaypakkaya ise yakalanıp işkence tezgâhlarında katledildi. Onların yerlerini doldurmak, çalışmaları yeniden düzenlemek daha genç olanlara düşüyordu.

Kutsiye Bozoklar ile Ahmet Muharrem bu çalışmaları örgütlemek amacıyla 19 Mart 1973 günü genç yoldaşlarıyla görüşmek üzere Şehremini, Kızılelma Caddesi, Kaşgarlı Mahmut Sokak'taki bir apartmanın bodrum katında buluştular. Kurulan pusuya karşı kahramanca direnseler de, Ahmet Muharrem hemen oracıkta "bitişik atış" denilen yöntemle kafasına sıkılan tek kurşunla infaz edildi, Kutsiye de bir daha yürüyemeyecek şekilde yaralandı.

Yoğun işkenceler Kutsiye'nin ağır yaralı olarak kaldırıldığı hastanede de sürdü. İşkence ve işkencecilere karşı sarsılmaz bir direniş gösterdi. İşkenceciler ona ölümün daha iyi bir seçenek olacağını anlatmaya, hatta teşvik etmeye çalıştılar. Kutsiye ise onlara inat, yaşama sımsıkı sarılıp, "Yaşamak direnmektir" sloganını haklı çıkardı.

Sonraki iki yılı Ankara GATA'da tutuklu hasta olarak geçirdi. İdam cezası istemiyle gıyabında yargılanmasına rağmen 1974 affıyla tahliye oldu. 12 Mart sonrasında da devrimci mücadeleden kopmayan Kutsiye Bozoklar yeni atılım yıllarını, devrime olan sarsılmaz inancıyla okuyarak, düşünsel birikime önem vererek geçirdi.

O yıllarda, kızının arkasında "sessiz ve kaya gibi sağlam duran annesi", bir gün ona "Kızım bunca okuyorsun, artık yazmalısın; söz uçar, yazı kalır," dedi. Annesinin bilgeliğine sonuna kadar güvenen Kutsiye, o günden sonra aralıksız olarak yazmaya başladı.

Kutsiye, yaşadıklarını ve tecrübelerini içerde ya da dışarıda her isteyene "bereket sofrası gibi" sundu; umutsuza umut, düşsüzleşene düş, yolunu şaşırana yol gösterdi. İhanet, pişmanlık ya da aldatmak onun insanlık bahçesine hiç uğramadı. Kutsiye Bozoklar'ın ilk eseri *Kavga Düştü Payıma* isimli şiir kitabındaki her şiir, her dize, işte bu sessiz ve sitemsiz emeği anlatıyordu.

Onlarca 12 Eylül tutsağının zindan hayatını onun mektupları aydınlatmış, yüreklerine onun cesaret yüklü satırları umut taşımıştı. Sadece düz yazılarıyla değil, şiirleriyle de ışık taşımıştı içerdekilere.

1988 yılının başında yayın hayatına başlayan *Emeğin Bayrağı* dergisinde köşe yazıları yazıyordu Kutsiye. Kavganın, sevdanın ve ille de sosyalizmin sesi ve sözü olarak her ay şiir tadında yazılar yazmaktaydı oraya. Adı artık Işık Kutlu olmuştu Kutsiye'nin. Köşelerine verdiği isimler ise onun dünyaya bakışını özetlemeye yetiyor da artıyordu bile: Ortakça, Kolektif...

Emeğin Bayrağı'nda beş yıl; ardından da yeni yayına başlayan *Atılım*'da yazdı. Ağır hasta olduğu dönemler hariç, 21 yıl boyunca hiç aksatmadan devam etti köşe yazılarına. Devlet aklı da, görevini aksatmadı elbette; Kutsiye, yazılarından ötürü 300'den fazla davada yargılandı. Sun, Varyos ve Ceylan yayınlarından çıkan kitapları, daha çok işte bu köşe yazılarından oluşan seçkilerdir.

Yaşama Dair adlı düzyazı kitabı (üç baskı, 1992, 1994, 2003 Ceylan Yayınları), 12 Eylül karanlığına karşı doğan direniş edebiyatının tarihçesi gibidir. *Umuda Yazılı Sözler* (1998 Ceylan), faturası sosyalizme kesilen büyük çöküşün altında kalanları eleştirdiği yazılardan oluşmaktadır.

Hep Aynı İnatla kitabı; 1990'ların kuşağına neo-liberalizmin değil sosyalizmin ve kavganın yanında olmayı öğütleyen yazılardan bir seçkidir. *Sanat ve Mücadele* (1999 Ceylan), partisiz aydınlarla örgütsüz sanat anlayışını eleştirip, örgütlü sanat ve partili aydın anlayışını savunduğu yazılarını kapsar.

Türkiye Bu Tadı Seviyor mu? (2000 Ceylan), Susurluk skandalıyla ortalığa saçılan devlet ve kirli savaş medyacılığının eleştirisinin yapıldığı yazılardan oluşur. *Hayatı Ellerinden Tutmak* (2002 Ceylan); tembellik hakkından aşka kadar, hayata dair duruşları sorgulayan, bilinç ve iradenin rolünü işleyip, ideolojinin yaşamdaki yanılsamalarına dokunan yazılardan oluşan bir seçkidir. *Emperyalist Küreselleşme ve Yalanlar* (2004 Ceylan); ise Yeni Dünya Düzeni'nin ve emperyalist küreselleşmecilerin gerçek yüzlerini araştırıp açıklığa kavuşturan yazılarının toplamıdır. Bozoklar aynı zamanda, *Sanat ve Hayat* dergisinin Yayın Kurulunda yer alıyor ve Yayın Komisyonu Başkanlığı'nı yürütüyordu.

Kutsiye Bozoklar, 16 Temmuz 2009 günü aramızdan ayrıldı. Ankara Karşıyaka'daki mezarının başında 16 Temmuz 2010 günü kendisini anan arkadaşları hakkında dava açıldı.

İdeali Uğruna Elinde Silahla Öldü

Nusaybin'li bir Kürt kızıydı. Ailesi ona en kıymetli anlamına gelen "Delal" lakabını takmıştı. Daha sonraları ise, arkadaşları ona "Sabo" diyeceklerdi. Okumak için geldiği İstanbul'da yaşamı tamamen değişti. İYÖKD'de çalıştı, DKD'yi kurdu. Devrimci Sol ile illegal alana çekildi. 12 Eylül'de büyük darbeler yiyen örgütün faaliyetlerini sürdürebilmesi için canını dişine takıp çalıştı. 17 Nisan 1992 günü çatışarak öldüğünde, arkadaşlarının Sabo'su henüz 39 yaşındaydı...

Sabahat Ecemiş-**Karataş**, 1953 yılında Nusaybin'de doğdu. Ailenin en küçük çocuğuydu. Her ne kadar nüfus kâğıdına ismi Sabahat diye yazılsa da, aile içinde kendisine Kürtçe'de en kıymetli anlamına gelen Delal derlerdi.

Çocukluğu önce Nusaybin'de, daha sonra da Diyarbakır'da geçen Sabahat Ecemiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü kazanınca, 1970 yılında İstanbul'a geldi. Öldürüldüğü 1992 yılına kadar kaldığı İstanbul'un yaşamını şekillendiren şehir olacağını, her halde o günlerde tahmin edemezdi.

Kaldığı öğrenci yurdunda katıldığı eğitim çalışmalarında THKP-C'yi tanımaya başladı. İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği (İYÖKD) 1973 yılının Kasım ayında kurulduğunda ve belli bir güce erişip kitlelere açılma kararı aldığında, çalışmalara katılanlar arasında Sabahat da vardı.

Sabahat, bir yandan gençlik içinde faaliyet yürütürken, bir yandan da işçi örgütlenmesi için bir fabrikada çalışıyordu. Mücadelenin yeniden yükselmesinden korkan patronlar, işe aldıkları insanların bilinçli olmamasına özellikle dikkat ediyorlardı. Bu nedenle Sabahat, işe girebilmek için "ilkokul üçten terkim" demek zorunda kalmıştı. Oysa İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirmişti.

Kadınların örgütlenmesinin önemini daha o yıllarda kavrayan Sabahat, bir grup arkadaşıyla birlikte Devrimci Kadın Derneği'ni (DKD) kurdu. Yönetim kurulunda da yer aldığı bu dernek aracılığıyla gecekondularda ve fabrikalarda emekçi kadınların örgütlenmesi çalışmalarını yürüttü.

Mütevazı bir sıra neferi olan Sabahat'in giyimi bile farklıydı. Kürt olduğu halinden ve davranışlarından belli olan Sabo, beline dek inen saçlarıyla meşhurdu. Her zaman giydiği bol kadife pantolonu ve alelade gömleğiyle özentilerden çok uzaktı. Onu bu haliyle görenler ve derneğe gelen emekçi kadınlarla konuşmalarına tanık olanlar, üniversite mezunu biri olabileceğine pek ihtimal vermezler, öğrenince de genellikle şaşırırlardı.

Sabahat, 1977 yılının Ağustos ayında Dursun Karataş ile evlendi. 1978 yılında Devrimci Yol yönetimiyle anlaşamayan Dursun Karataş ile arkadaşları Devrimci Sol isimli bir örgütlenmeye gitme kararı aldılar. Dev-

rimci Sol'un oluşumuyla birlikte Sabahat Karataş da yeraltı örgütlenmesine geçip bu alanda görevler üstlendi.

12 Eylül 1980 sabahı Türkiye darbe marşlarıyla uyandı. Devrimciler için zorlu günler başlamıştı ve cuntanın art arda gerçekleştirdiği operasyonlardan korunmak güçtü. Nitekim 12 Eylül'den kısa bir süre sonra Devrimci Sol lideri Dursun Karataş da yakalandı. Operasyon aynı zamanda önemli kayıplara yol açtı. Çok geçmeden, Karataş'ın ardından oluşturulan Merkez Komite'nin siyasi sorumlusu Niyazi Aydın da yakalandı.

Tüm bunlar yetmiyormuş gibi, örgüt 1983 yılı başlarında yapılan bir operasyon nedeniyle ağır bir darbe daha aldı. Pek çok kişi yakalanmış, pek çok olanak da kaybedilmişti. Sabahat, o operasyondan kıl payı kurtulan az sayıda insandan biriydi ve 1983 başlarında Devrimci Sol merkez komitesine seçilmişti.

Tüm olanaksızlıklara karşın mücadelenin sürmesi gerektiği konusunda en ufak bir kuşkusu yoktu. Bu inancı, bıkmadan usanmadan çevresindekilere de aşıladı. Bazı günler saatlerce polisle kovalamaca oynadı; bazı günler örgüt arşivini ve dokümanları doldurduğu poşetiyle geceyi geçirecek bir yer aradı; bazı günler ise beline silahı takıp riskli bir randevuya gitti.

17 Nisan 1992 günü İstanbul Göztepe'de kaldıkları ev polis tarafından sarıldı. Saatler süren çatışma sonunda, Sabahat Karataş ve iki Dev-Sol üyesi katledildi. Operasyonun başında bulunan İbrahim Şahin, Ayhan Çarkın ve Ziya Bandırmalıoğlu gibi ünlü özel harekâtçı polisler, daha sonra yaptıkları itiraflarda, Sabahat Karataş ve arkadaşlarını sağ olarak yakalayabileceklerini; ancak bunu tercih etmediklerini itiraf ettiler.

Üç Darbeden de Nasibini Aldı

Yaklaşık kırk yıldır devrimci mücadelenin içinde. Hem 12 Mart, hem de 12 Eylül darbesinden nasibini aldı. Özellikle kocasının öldürüldüğü 12 Eylüllü yıllar onun için çok zor geçti. 28 Şubat sürecine denk gelen cezaevi günleri için, "post-modern darbe bile beni hatırladı" diye espri yapıyor ve mücadelesine ESP'de devam ediyor. Ama onu daha çok kurucusu olduğu Nazım Hikmet Marksist Bilimler Akademisi ve yazdığı kitaplarla tanıyoruz.

Mukaddes Erdoğdu-Çelik, 1954 yılında Erzurum-Şenkaya'da doğdu. Subay olan babasının işi nedeniyle ilkokulu değişik okullarda okudu. Ortaokul ve liseyi Çamlıca Kız Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Eğitim Enstitüsü Matematik Bölümü ikinci sınıf öğrencisiyken, 13 Nisan 1973 yılında gözaltına alınıp tutuklandı.

Mukaddes Erdoğdu, bir yıl sonra hapisten çıkmasına rağmen okuldan atıldı. 1970'li yılların toplumsal mücadeleleri içinde yer aldı. Bu arada, okuldan tanıştığı Yozgatlı Yörük bir aileden gelen İrfan Çelik ile evlendi.

12 Eylül'ün hemen öncesinde, 25 Haziran 1980 günü tekrar gözaltına alınıp tutuklandı ve Selimiye Askeri Tutukevi'ne konuldu.

Burada bir yıl kaldıktan sonra Metris Askeri Cezaevi'ne gönderildi. Eşi İrfan Çelik ise Davutpaşa Cezaevi'nde, yani baskı ve işkencenin en katmerli olduğu yerdeydi. Davutpaşa Cezaevi Müdürü acımasız bir işkenceci olarak tanınıyordu ve bir mektubunda eşi İrfan Çelik, "Başıma her an her şey gelebilir," diye yazmıştı.

Mukaddes Çelik, 12 Eylül gününü de şöyle anlatıyor: "Sabah 04.00'ten sonra Hasan Mutlucan'ın türkülerini duymuş nöbetçilerimiz, ama darbe olduğunu anlamamışlar. O sabah yoklamaya, iki cezaevi müdürü, subaylar ve çok sayıda asker geldi. Şaşırdık. Cezaevi müdürü, dağ gibi bir yüzbaşıydı. 'Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu. Artık siz de askersiniz. Askerlere de bize de komutanım diyeceksiniz' dedi.'"

İrfan Çelik, ikinci sorgusunun ardından bitkin bir halde, boşaltılan 5 numaralı koğuşa bırakılmıştı. Daha sonra aynı koğuşa konulan Hüseyin Karakuş'un anlattığına göre, İrfan işkenceden bitkinmiş. O'nun üzerinde, sürekli olarak silahlarının mekanizmalarını açıp kapatarak, her an vurulacakmış korkusu yaratmışlar ve "Karını da sorguya aldık," demişler. İrfan arkadaşlarına 14 Eylül'de yeniden sorgulanacaklarını söylemiş.

Nöbetleşe uyumaya karar vermişler. Karakuş, bir ara uyanıp bakmış, yatağında oturuyormuş. Ama sabahleyin asılı bulmuşlar. Bingöllü iki asker, komutanların gece o koğuşa girdiğini söylemişlerse de, geçekte ne olduğuna dair hiçbir belgeye, ya da bilgiye ulaşılamamış.

İrfan Çelik'in dosyası Adli Tıp'a gönderilmiş, fakat rapor ancak 2,5 yıl sonra çıkabilmiş. Mukaddes Erdoğdu

Çelik ise, "işkence izlerinin eski olduğu, boynu kırılarak öldüğü ve üçüncü şahıslara ait kusur olmadığı" ve "kovuşturmaya gerek olmadığı" tespiti üzerine büyük şaşkınlık yaşamış.

"Onun ölümünün ardından hakkımdaki iddiaların tümü düştü, 1983'te tahliye oldum," diyen Mukaddes Çelik, 2009 yılında "12 Eylülcüler yargılansın kampanyası" kapsamında savcılığa başvurduysa da isteği reddedildi. Yargıtay'dan da aynı yanıtı alınca, 20 Temmuz 2010'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurdu.

Gazeteciliğe 1989'da başlayan Mukaddes Çelik, *Emeğin Bayrağı* ve *Atılım* gazetelerinde yayın yönetmenliği yaptı. 1997 yılı, 28 Şubat sürecinde tekrar tutuklandı ve bir yıla yakın hapis yattı. Hapishane sonrası Ceylan Yayınları'nda yayın yönetmenliği görevine başlayan Mukaddes Erdoğdu Çelik, çok sayıda kitabın editörlüğünü üstlendiği gibi, gazete yazarlığı ve eğitim uzmanlığı da yaptı. 2004 yılında yeniden gazeteciliğe döndü ve 2008 yazına kadar *Sömürüsüz Bir Dünya İçin Dayanışma* gazetesinde çalıştı.

Bu tarihten sonra Nazım Hikmet Marksist Bilimler Akademisi'nin kuruluş çalışmalarında yer aldı. Akademinin koordinatörlerinden, tarih ve kadın kürsüsü eğitmenlerindendir. Her üç kuşağın devrimci kadınlarını da inceleyip *Demir Parmaklıklar Ortak Düşler* (Ceylan Yayınları, 2005) adlı bir kitap yazdı.

12 Eylül cuntasının katlettiği eşi İrfan Çelik'le ilgili yazdığı *Bizim Çakır* adlı bir de biyografi-anlatı kitabı vardır. *Demircioğlu Önce Ben Olmalıyım* (Varyos Yayınları, 2008) kitabının genişletilmiş ikinci baskısını yazıp yayına hazırlayan Mukaddes Erdoğdu Çelik, halen

Ceylan - Akademi yayın yönetmenidir ve Ezilenlerin Sosyalist Partisi, Merkez Yönetim Kurulu üyesidir.

Sosyalist kadın hareketleri ve barış mücadelelerinde aktif olarak yer alan Mukaddes Erdoğdu Çelik, aynı zamanda Kongre Girişimi çalışmalarına da katılmaktadır. İki yeni kitap çalışması ile uğraştığı için, aralıklarla olsa da *Atılım* gazetesine köşe yazıları yazmaya devam etmektedir.

Erkekler Dünyasında Bir Kadın

Toplumun en örgütlü kesimlerinden birisi siyasi partiler ise, diğeri de sendikalar olmalı. Siyasi parti yönetimlerinde kadınların sayısı az, sendika yönetimlerinde ise çok daha azdır. Oysa O, Türk-İş'e bağlı bir sendikanın önemli bir şubesinde yıllardır başkanlık yapmakta ve 420 delegeli TÜRK-İŞ Genel Kurulu'na tek kadın delege olarak katılmış olmanın "mutluluğu"nu taşımaktadır. Siyasette ise CHP Genel Başkan Yardımcılığı'na kadar yükselmişse de, şimdilerde siyasetten çok, sendikacılıkla ve yazmakla uğraşmaktadır.

Yaşar Atik-Seyman, 17 Mart 1954 günü Erzincan'da doğdu. Ankara Eğitim Enstitüsü'nü ve Bankacılık Enstitüsü'nü bitirdi. İş yaşamına İş Bankası'nda başladı ve 1976' dan 1987'ye kadar bu sektörde çalıştı. Aynı dönemde sendikacılık da yapan Seyman, 1983 yılında Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası'nın (BASİSEN) Ankara ve İç Anadolu Şube Sekreteri seçildi.

Sekreteri olduğu şubenin 1989 yılındaki 2. Olağan Genel Kurulu'nda başkanlığa seçilen Yaşar Seyman, aynı

yıl 420 delege ile toplanan Türk-iş'in 15. Genel Kurulu'nun tek kadın delegesi oldu ve 16. Genel Kurul öncesi Türk-İş'in Eğitim Komisyonu'na başkan olarak seçildi.

1991 yılında Kanada'nın Ottowa kentinde toplanan ICFTU'nun 5. Dünya Kadın Kurultayı'na Türk-İş delegesi olarak katılan Yaşar Seyman, 1996'da Türk-İş yönetimince, kadınları sendikal işleve özendirici olması ve sendikal dünyaya katkılarından dolayı ödüllendirildi.

1977 yılında Mehmet Seyman ile evlenen Yaşar Atik'in siyasetle ilgisi aslında, sendikal yaşamından çok daha önce başlamıştı. Ankara Altındağ'daki öğrencilik yıllarında önce Dev-Genç, sonra da Dev-Yol'a yakınlık duyan Seyman, daha sonra CHP gençlik kollarına kaydoldu. 12 Eylül 1980 darbesi sırasında Ankara İl Gençlik Kolları'nda yöneticiydi.

12 Eylül döneminde kendisi hapse düşmedi; ama bu furyadan ailesi de payını aldı. Nitekim babasını, ağabeyini ve kardeşini Mamak Askeri Cezaevi'nde ziyaret etmek durumunda kaldı. Seyman, 1998 yılında CHP Parti Meclisi'ne seçildi. 1999-2000 yılları arasında ise on yedi ay boyunca CHP Genel Başkan Yardımcılığı görevinde bulundu. Fakat Kürt Sorunu ile ilgili çalışmaları nedeniyle, CHP Genel Başkanı Altan Öymen ve bazı arkadaşlarıyla birlikte andıçlanan ilk siyasi kadın oldu. SHP'de kurucu üye ve genel sekreter yardımcılığı da yapan Seyman, 1993 yılında eşinden boşanmasına rağmen hâlâ eşinin soyadını taşımaktadır. Oğlu Fırat Seyman ile gelini Gül Ayça'nın mutluluğunu paylaşan Seyman, 2006 yılından itibaren hiçbir siyasi partinin üyesi değildir ve aktif siyasetten uzak durarak yalnızca sendikacılık yapıp yazı yazmaktadır.

Hüznün Coşkusu Altındağ ile 1986 Akademi Kitabevi araştırma inceleme ödülünü aldı. Aynı kitap 1993'te oyunlaştırıldı ve Devlet Tiyatroları'nda sahnelendi. Ankara, Bursa ve Antalya'da sergilenen oyun, 2005'te bu kez de müzikal olarak, Van Devlet Tiyatrosu'nda oynandı. 1993 yılında Sanat Kurumu'nca övgüye değer yazar ödülünü, 1995 yılında da Kültür Bakanlığı Özel Ödülü'nü aldı.

Sabah gazetesince Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü nedeniyle seçilen "Aydınlanmanın 75 Kadını"ndan biri oldu. 2007'de ise Çağdaş Gazeteciler Derneği makale dalında ödülüyle, 17 milyon üyeli Global Unıon (UNI) tarafından verilen "Avrupa'nın Başarılı Kadın Sendikacısı Ödülü"nü aldı.

İlk yazısı *Hürriyet Gösteri* dergisinde yer alan Seyman'ın, *Milliyet, Cumhuriyet, Bizim Gazete*'de de yazıları yayınlandı. 2006 yılından beri kurucularından biri olduğu *BirGün* gazetesinde köşe yazıları yazan Seyman, aynı zamanda yöneticisi olduğu sendika ya da kendi adına katıldığı eylemlerde polisin kitleleri dağıtmak için kullandığı tazyikli su ve biber gazından payını almaya devam ediyor.

Yazarlar Sendikası, Edebiyatçılar Derneği, Dil Derneği ve PEN üyeliklerinin yanı sıra, Avrupalı Sanatçılar Derneği - SANDER - başkanlığı da yapan Yaşar Seyman'ın başlıca eserleri şunlardır: *Hüznün Coşkusu Altındağ* (1986), *Umut Gün Işığında* (öykü, 1990), *Kadın ve Sendika* (1992), *Yüksek Sesle Düşünmenin Tam Sırasıdır* (1997), *Söz Sözü Açtı mı?* (söyleşi, Hasan Harmancı ile, 1998), *Asmin* (2000), *Umut Gün Işığında* (2000), *Fındık Çiçek Açınca* (2002), *Kadının Türküsü* (2004).

Metin yazarlığını yaptığı ve 25 ülkeden kadın sanatçının oynadığı Türkçe-Almanca müzikal eseri *Kadının Türküsü*, 3 Nisan 2004'te Almanya'nın Oberhausen kentinde 12 bin kişi tarafından izlendi.

İki Ayrı Partide Genel Başkan Oldu

Gazetecilik okulunu bitirip, çeşitli dergilerde yazılar yazmaya başladığında, bu meslekte bir gün günlük bir gazetenin genel yayın yönetmenliğine kadar yükseleceğini ne kadar istemiş ya da hedeflemiştir, bilemiyoruz ama iki ayrı sol partide en üst makama kadar yükselmesi, kendisini bile şaşırtmış olmalı. Ancak ülkemizdeki kadın hareketinin belli başlı isimlerinden biri olarak, geldiği her yeri hakkıyla doldurmasını bildi.

Filiz Sesli-Koçali, 22 Ocak 1958'de İstanbul'da doğdu. Çamlıca Kız Lisesi'ni ve İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basın Yayın Yüksek Okulu'nu bitirdi. *Kadınca, Kim* dergilerinde; *Radikal* gazetesinde ve BİA'da çalıştı. *Söz, Yeniden Özgür Gündem, Sosyalist Demokrasi, Günlük, Özgür Gündem* gazetelerinde ve birçok dergide yazılar yazdı. *Kaktüs* dergisinin yayın kurulunda bulundu ve *Pazartesi* dergisinin kurucuları arasında yer aldı, aynı zamanda bu derginin yazı işleri müdürlüğünü de yaptı.

Siyasi yaşama, 1976'da öğrenci hareketine katılarak başladı. O dönemde yükselen işçi hareketine katılmak amacıyla öğrenimine ara vererek, Altın Yıldız ve Arıkol fabrikalarında işçi olarak çalıştı. 12 Eylül döneminden sonra insan hakları hareketi içinde yer aldı ve İHD İstanbul Şubesi'nde yöneticilik yaptı. "Arkadaşıma dokunma" ve "Cumartesi Anneleri" kampanyalarında aktif olarak çalıştı. Bu yüzden, annelerle birlikte pek çok defa gözaltına alındı. 1987'den itibaren katıldığı kadın hareketinde "Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası" ve "Cinsel Tacize Karşı Kampanya" gibi kampanyalarda yer aldı.

Eşinden boşanmasına rağmen mahkeme kararıyla onun soyadını taşımaya devam eden Filiz Koçali, sosyalist hareketin birliği sürecinde de bulundu. Kuruçeşme BTDK tartışmalarına katıldı. Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin (ÖDP) kuruluşunda yer alarak bu partinin Parti Meclisi ve İl Yönetim Kurulu üyeliklerinde bulundu. Filiz Koçali, Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nden ayrılanlarca örgütlenen Sosyalist Demokrasi Partisi'nin kurucuları arasında yer alarak, sırasıyla parti meclisi üyeliği ve genel başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu.

SDP'nin ilk genel başkanı Akın Birdal'ın Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu İkinci Başkanlığına seçilmesi nedeniyle Genel Başkanlık görevinden ayrılması üzerine, tüzük gereğince olağanüstü toplanan kongrenin ardından 23 Mayıs 2004 günü SDP Genel Başkanlığı'na seçildi.

Sosyalist Demokrasi Partisi, özgür basın geleneğinin karşılaştığı devlet baskısına karşı dayanışma amacıyla kendi gazetesini ve yazarlarını göreve çağırdıktan sonra,

Yaşamda Demokrasi ve *Toplumsal Demokrasi* gazetelerine katkıda bulundu. Dayanışmaya gönderilen isimler arasında partinin genel başkanı Filiz Koçali de vardı.

Koçali'nin *Günlük* gazetesinde 19 Ocak 2009'da eş genel yayın yönetmenliği görevini üstlenmesi nedeniyle genel başkanlıktan ayrılması üzerine, 20 Haziran 2009 günü toplanan Sosyalist Demokrasi Partisi 2. Olağanüstü Kongresi, SDP Genel Başkanlığına Rıdvan Turan'ı seçti. Ayhan Bilgen ile birlikte *Günlük* gazetesinin Genel Yayın Yönetmenliğini yaptığı dönemde, PKK yetkilisi Murat Karayılan'la yaptığı röportaj nedeniyle, gazetenin Haber Müdürü Ramazan Pekgöz ve Yazı işleri Müdürü Ziya Çiçekci ile birlikte yargılandı.

Gazetenin 7, 8 ve 9 Ağustos 2009 tarihlerinde çıkan "Hasan Cemal'in istediğini yaptık", "Yaşar Kemal'e harfiyen katılıyorum" ve "Devlet bir adım atsın biz iki adım atarız" başlıklı röportaj kesitlerinde "örgüt propagandası" yapıldığı iddia edildi. Ancak yapılan yargılama sonunda Koçali, Pekgöz ve Çiçekci İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde beraat ettiler.

Koçali, Barış ve Demokrasi Partisi Parti Meclisi üyesi iken, genel seçimlere katılabilmek için parti yönetiminden istifaların ardından, Hamit Geylani ile birlikte bu partinin eş genel başkanlığını yaptı. Filiz Koçali, şu sıralarda BDP'de Basın-Yayın'dan Sorumlu Genel Başkan yardımcılığı görevinde bulunmaktadır. Koçali'nin kendi boyundan büyük oğlu, annesiyle gurur duysa da, bazı günler, çamaşır ve yemek işlerine önem veren 'klasik' bir anneyi özleyip özlemediğini pek bilemiyoruz.

Yazdığı Tek Kitapla PEN Onur Üyesi Oldu

12 Eylül döneminde pek çok kez gözaltına alındı ve yoğun işkencelerden geçirildi. Defalarca verilen hapis cezalarının toplamı birbirine karıştı. Yapılan itirazlar üzerine yaklaşık 6 yıl fazladan hapis yattığı ortaya çıktı. Hücrelerle ilgili yazdığı kitap nedeniyle yeniden hapse atıldı. Yurtiçinde ve dünyada yükselen tepkiler üzerine tahliye edildi...

Nevin Berktaş, 1958 yılında Adana'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra Eğitim Enstitüsü'ne girdi. 12 Eylül öncesi birçok kez gözaltına alındı. İlk kez örgüt üyesi olduğu iddiasıyla 4 Şubat 1981 günü tutuklanıp Temmuz ayında tahliye edildi. İkinci kez 25 Şubat 1983'te İstanbul'da tutuklanan Nevin Berktaş, 15 Mayıs 1986'da sonuçlanan bu davada örgüte üye olmaktan 18 yıl 4 ay hapse mahkûm edildi Adana Sıkıyönetim Mahkemesi, Nevin Berktaş'ın iki ayrı örgüte birden üye olduğunu iddia ediyordu. Metris'ten sonra Adana, Ermenek ve Amasya cezaevlerinde kaldı.

TCK'da 1991 yılında yapılan düzenlemelerden yararlanarak aynı yıl cezaevinden çıkan Nevin Berktaş, önce 1992 yılında İstanbul'da gözaltına alındı ve Sağmalcılar Cezaevi'nde beş ay tutuklu kaldı. Ardından da 1994 yılının Aralık ayında Adana'da gözaltına alınıp yoğun işkencelerden geçirildi. Gözaltında bulunduğu uzun çabaların sonucunda kabullenildi. 1995 yılında sona eren bu davada 6 yıl 8 ay hapis cezası aldı ve infazı yakıldığı için toplam cezası 12,5 yıla çıkartıldı. Üzerinde bulunan silah nedeniyle 1998 yılında ayrıca 3 yıl daha hapis cezası aldı. Adana, Konya, Sakarya ve Gebze cezaevlerinde kaldı.

Berktaş'm daha önce aldığı cezaların toplanmasında yapılan hatalar, 1991 yılında yürürlüğe giren yeni infaz yasasından yararlandırılmaması üzerine yaptığı itirazlar nedeniyle yeniden incelendi ve altı yıla yakın bir süredir fazladan yatmakta olduğu ortaya çıktı. Daha önceki hesaplamalara göre tespit edilen cezasının dolmasına 6 ay kala tahliye edilen Berktaş, fazladan yatırılan ceza için tazminat davası açtı.

Uzun yıllar boyunca hapis yatmak zorunda bırakılan Nevin Berktaş'ı kamuoyu aslında yazdığı kitap sayesinde tanıdı. *İnancın Sınandığı Zor Mekânlar: Hücreler* kitabı Nisan 2000'de Yediveren Yayınları tarafından yayınlandı. Zaten bu dönemde ülkedeki hapishane koşulları her geçen gün daha da kötüleşiyordu. Nevin Berktaş, bu kitabı yazdığı sırada, Gebze Cezaevi'nde bulunuyordu ve bu dönem, devletin hücre tipi hapishanelere hazırlanıp bunun propagandasını fütursuzca yaptığı bir dönemdi. Bu yüzden, *Hücreler* kitabı sıradan bir anı kitabı olarak değil, biraz da mücadelenin ihtiyaçları temelinde doğup şekillenen bir kitap oldu.

Nevin Berktaş kitabını, tarihimizdeki askeri yaptırımlara karşı direniş deneyimleriyle, dünyadaki hücre tipi saldırılara karşı ortaya çıkan direnişleri hatırlatmak ve yeni saldırılara karşı da direneceklerini ilan etmek için yazdı. Zamanlaması itibarıyla kitabın 19 Aralık Katliamı öncesine denk gelmesi de tesadüf değildi. Yıllar sonra bugün açığa çıktığı gibi tutsakları öldürmeye gelmişlerdi. Devrimcilerin o zaman söylediği şeyleri "hayata dönüş" kisvesi altında gizlemeye çalışan devlet, şimdi adına "tufan" vb. isimler takılan belgeleri gizleme gereği dahi duymadan açıklıyor.

Kitap piyasaya çıktıktan 7 gün sonra hemen toplatıldı. Yazarı, yayınevi sahibi ve kitaba yazılarıyla katkıda bulunanlar hakkında peş peşe davalar açıldı. DGM Savcıları, kitapta üç farklı örgüte yardım-yataklık yapıldığını iddia edip, "Kürt halkının özgürlük mücadelesi" gibi cümleleri "bölücülük" olarak gösterdiler. Buna rağmen Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davaların önemli bir kısmı, beraat ya da para cezaları ile sonuçlandı.

Fakat, İstanbul 6 Nolu DGM'de "yasadışı örgüte yardım-yataklık etmek" suçlamasıyla açılan dava 7 Kasım 2001 tarihinde Nevin Berktaş'ın aleyhine sonuçlandı ve 3 yıl 16 ay 15 gün hapis cezasına çarptırıldı. O sırada halen cezaevinde bulunduğu için bu ceza yatmakta olduğu cezaya eklendi. Ancak söz konusu TCK maddesinde değişikliğe gidildiği gerekçesiyle verilen cezanın düzeltilmesi istenince, dava 29 Haziran 2007'de 14. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yeniden görülmeye başlandı. Bu arada, Berktaş, Şubat 2007'de cezaevinden tahliye edildi.

Dava sonucunda Terörle Mücadele Kanunu'nun ilgili maddesine göre Nevin Berktaş'a 10 ay hapis ve 461 lira para ceza verildi ve 3 Kasım 2010'da yeniden tutuk-

landı. Hem kitap yazmış olması nedeniyle tutuklanması, hem de zaten daha önceden fazladan hapis yatırılması yüzünden Nevin Berktaş için çeşitli kampanyalar başlatıldı. Kampanyalar o kadar geniş kitlelere ulaşmıştı ki, mesele bir anda uluslararası bir boyut kazandı. Nevin Berktaş'ın konulduğu Bakırköy L Tipi Kadın Cezaevi'nin önü de dâhil olmak üzere çeşitli sokak gösterileri düzenlenip imza stantları açıldı ve durum kitlelere başarıyla teşhir edildi.

Bu faaliyetlere, Düşünceye Özgürlük Girişimi, PEN Türkiye Temsilciliği, sendikalar, aydınlar ve sanatçılar etkin olarak katıldı. BDP Milletvekili Akın Birdal, Meclis'e soru önergesi verdi ve annesi Makbule Berktaş'la basın açıklaması yapıp Nevin Berktaş'ın ziyaretine gitti. Kitap, Avrupa dâhil dünyanın birçok ülkesinde gündeme oturunca, hapishanede ziyaretine gelen heyetler ve milletvekilleri oldu. Kitaba gelen talep iyice yoğunlaşınca, Belge ve Yediveren yayınevleri tarafından *Hücreler: Dava Dosyası* şeklinde tekrar basıldı ve geniş bir okur kesimine ulaştırıldı.

Bu arada, Bakırköy Cezaevi'nde tutulan Nevin Berktaş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde açtığı davayı kazandı ve 15 Şubat 2011 günü Türkiye, yazarı mahkûm ederek ifade özgürlüğü hakkını hukuka aykırı şekilde engellediği gerekçesiyle yazara ve yayıncısı Elif Çamyar'a 15'er bin *Euro* tazminat ödemeye mahkûm edildi.

Devlet, harcanan bu yoğun emek ve dayanışma sayesinde, 7,5 aylık hükmü olmasına rağmen Nevin Berktaş'ı serbest bırakmak zorunda kaldı. Avukatlarının bütün çabasına rağmen lehine çıkan yeni yasalardan bile yararlandırılmayan Berktaş haksız olarak 23 yıla yakın hapishanelerde tutulmuştu.

Türkiye PEN Kulübü'nün 2011 PEN Duygu Asena Ödülü, 6 Mart 2011 günü "kişilikli ve güler yüzlü mücadelesi" nedeniyle Nevin Berktaş'a verildi. Ödül gerekçesi ve hassasiyeti ise kamuoyuna şöyle duyuruldu: "Türkiye PEN Kulübü'nün 2011 PEN Duygu Asena Ödülü'nü kazanan Nevin Berktaş böylece PEN Onur Üyesi olmuş, Dünya Yazarlar Birliği Türkiye Merkezi"ne güç katmıştır. Birlikte güzel şeyler yapacağımıza eminiz. 23 yıllık hapis hayatı, en az 23 yüzyıl ışık saçsın!"

Bakırköy Kadın Cezaevi'nden 16 Nisan 2011 günü tahliye edilen Nevin Berktaş, devrimci mücadelesine kaldığı yerden, *Devrimci Proleter Duruş* dergisinde yazdığı yazılarla devam ediyor...

İkinci Kuşak Feminist, Birinci Kuşak Devrimci

Türkiye İşçi Partili bir anne-babanın kızı, ama kendisi Devrimci Yol kökenli. Ancak kamuoyu onu solcu ya da devrimci olarak değil, feminist olarak tanıdı. Gazeteciliğe 1979 yılında Demokrat'ta başladı ama sık sık atıldığı birçok gazete ve dergide çalıştı. Ancak bunlar arasında herhalde en çok Pazartesi dergisini hatırlayacağız. 2005 yılında gazetecilik, kadınlar ve barışla ilgili faaliyetleri ve dünyanın farklı bölgelerinde yürüttükleri barış mücadelesi nedeniyle toplu olarak Nobel'e aday gösterilen bin kadından oluşan 'Nobel İçin Bin Kadın' arasında yer aldı...

Ayşe Düzkan, 1959 yılında İstanbul'da doğdu. Babası İzmir'e Sakız adasından göçmüş bir ailedendi. Annesinin anneannesi ise Selanik'te tütünde çalışırken âşık olduğu Osmanlı zabitiyle evlenerek İstanbul'a yerleşmiş ve sonra din değiştirmiş bir Fransız'dı. Annesi genç kızlığında birçok edebiyatçıyla görüşür, yakın arkadaşı Leyla Erbil'le kız kıza içmeye gidermiş. Anne ve babası

Türkiye İşçi Partisi'nin Şişli İlçesi üyesiydiler ve Mihri Belli ile birlikte partiden ayrılanların arasında yer aldılar.

Ayşe Düzkan küçük yaşlarda "Biz sosyalistiz ve herkesten farklıyız," diye düşünürdü; evlenmek gibi hedefleri yoktu. Astronot olmayı hayal ederdi. Annesi terzi, babası da bir fabrikada muhasebe müdürüydü. 12 Mart öncesi İngiliz Kız Ortaokulu'na gitti, ilkokulda çok parlak olan dersleri burada berbat oldu. Hazırlık sınıfında okurken babası gözaltına alındı, Denizlerin idamı, Ulaşların öldürülmesi ve Kızıldere evlerinde büyük yas yarattı. Bu ortamda okulla hiçbir zaman iyi bir bağ kuramadı.

Ayşe, ilk kez mitinge 12 Mart sonrasında, henüz 14 yaşındayken İzmir'de gitti. Babası emekli olduktan sonra, emekli ikramiyesiyle birkaç eski TİP'li arkadaşının sahibi olduğu bir melâmin fabrikasına ortak olmuştu. Hapisten çıkan gençleri işe aldıkları bu minik fabrika, ateşli siyasi tartışmaların yapıldığı bir arenaya dönmüştü. Ayşe onların etkisiyle klasikleri okumaya başladı. Liseye geçer geçmez de Dev-Lis'e girdi. Ayşe Düzkan'ın gittiği yıllarda burası belli bir fraksiyonun etkisi altında olmayan, siyasi tartışmaların yapıldığı, insanı okumaya teşvik eden ve en önemlisi kızların önünün açık olduğu bir ortamdı. Siyasi şekillenmesinde Dev-Lis'in büyük etkisi oldu.

Lise son sınıftayken 16 Mart saldırısı yaşandı. Bunun üzerine hukuk fakültesine girmeye karar verdi. Sınavı kazandı ama liseyi bitirince Devrimci Yol'a katıldı ve okulla pek bir ilgisi kalmadı. Devrimci Sağlık-İş Sendikası'nda çalışmaya ve mahalle çalışmalarına katılmaya başladı. *Demokrat* gazetesi çıkınca, orada işçi-sendika

muhabiri oldu. İstanbul'da onlarca grev vardı, onları ziyaret ediyor ve haber topluyordu. Sınıfın önemini anlama konusunda belki Devrimci Sağlık-İş Sendikası değil ama bu deneyim ona çok şey kattı.

1980 darbesi yaklaşırken Devrimci Yol'dan ayrıldı. Darbeden hemen sonra da şimdi çok pişman olduğu bir evlilik yaptı. Oysa o zamana kadar kadın olmanın kaderinden kaçabileceğini ve kaçtığını düşünmüştü. Evlenince duvara çarpmış gibi oldu. Tam o sıralarda eline Marilyn French'in iki romanı geçti. Bu feminist yazarı okuyunca kafasının içinde farklı kıvılcımlar çaktı. O dönemde YAZKO'nun çıkardığı *Somut* dergisinde üzerinde "femina" olan bir sayfa vardı ve burada feministler yazıyordu. Okudukları onu pek tatmin etmese bile, yine de çok ilgisini çekiyordu. Fakat darbe koşulları bunları düşünmesine izin vermiyordu.

Kocasıyla gözaltına alındılar ve hapse atıldılar. Kısa bir süre sonra da tahliye olup birlikte yurtdışına çıktılar. Fakat Ayşe orada fazla kalmadı ve geri döndü. O bahar, bir grup kadın arkadaşıyla birlikte yeni kurulduğunu duydukları Kadın Çevresi'nin bürosunu ziyaret ettiler. Ondan sonra her şey çok hızlı gelişti. Sibel Özbudun *Niçin Feminizm Değil* başlıklı bir broşür yazmıştı. Handan Koç'la birlikte *Yeni Gündem*'e bu broşürü eleştiren bir yazı yazdılar ve burada kendilerinden 'feminist' olarak söz ettiler.

Onlar, Kadın Çevresi'nin ikinci kuşağıydılar. İlk kuşak onlardan on yaş kadar büyük, daha çok da akademi kökenli kadınlardan oluşuyordu. Ayşelerin kuşağından olanlar ise siyasi pratikler içinden gelmiş, kitle hareketi, hapis ve işkence görmüş militan kadınlardı. Bu iki kesimin bir araya gelişi olumlu bir bileşim oluşturmuştu.

Kadın Çevresi sadece kitap yayınlamıyor, aynı zamanda Kitap Kulübü adı altında düzenli toplantılar da yapıyordu.

Şirin Tekeli, BM'nin 1985 yılında Nairobi'de yapılan kadın konferansında kararlaştırılan "Kadınlara Yönelik Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi"ni Türkiye'nin de imzalaması için bir kampanya başlatmayı önerdi. Kampanya feminist hareketin ilk eylemiydi ve başarılı oldu.

O yıllarda Ayşe Düzkan gibi sosyalizmden gelen kadınların sosyalist feminist olması gerektiği fikri egemendi. Ayşe okumaya çok düşkündü. İngilizce bilmesinden de yararlanarak yayınevinin kütüphanesindeki tüm kitapları sırayla okumaya başladı. Böylece kendisinin sosyalist ve feminist olduğuna karar verdi. Kısa bir süre sonra Stella Ovadia sayesinde Christine Delphy okudu ve kendisini radikal feminist olarak tanımlamaya başladı.

1986 sonlarında feminist gruplar arasında ayrışmalar başladı. Kendilerini sosyalist feminist olarak tanımlamayan bir grup kadın, tartışmalarını bir manifestoya dönüştürmeyi düşündüler ve ardından bir dergi yayınlamaya karar verdiler. Bu çabanın bir sonucu olarak da *Feminist* dergisini çıkardılar.

1987 yılında Mustafa Durmuş isimli bir yargıcın sarf ettiği "Kadının sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etmeyeceksin" sözü büyük tepki toplamış, arka arkaya geniş toplantılar yapılmaya başlamıştı. Ayşe Düzkan'ın bir miting yapma önerisi kabul gördü. O mitingde hayatında ilk kez bir kalabalık karşısında kürsüden konuştu. Birkaç ay sonra kızı dünyaya geldi. Ardından pek çok kampanyada çalıştı ve 1995 yılında *Pazartesi* dergisini çıkartan ekipte yer aldı.

Aynı yıl Pekin'deki kadın konferansına katıldı. Konferansa *Women's International League for Peace and Freedom*'ın örgütlediği trenle gitti. Orada kadın barış hareketiyle ilgili tartışmaları izledi ve bunları *Pazartesi* dergisinde paylaştı. Bu yazılar birçok konunun gündeme gelmesine yol açtı. O yılın sonbaharında hayatında ilk kez Diyarbakır'a gitti ve Demokrasi Kurultayı'nda konuştu. Ondan sonra da bölgeyle bağı hiç kopmadı.

Kuruluşunda ÖDP'ye katıldı; ancak II. Kongre'den sonra oradan ayrıldı. O aralar, *Radikal*'de yazmaya başladı. Abdullah Öcalan Roma'dayken yazdığı yazı üzerine gazetedeki köşesi kaldırıldı. Onun peşinden yazmaya başladığı *Milliyet*'ten de erkeklerle dalga geçen bir yazı yüzünden atıldı. *2000'de Yeni Gündem*'de, daha sonra da *Özgür Politika* gazetesinde yazmaya başladı. 2005 yılında dünyanın çeşitli yerlerinden Nobel'e aday gösterilen bin kadının arasına girdi.

Kendisini hiçbir zaman insan hakları aktivisti olarak görmese de, 2000'li yılların başlarından beri F Tipi cezaevi koşullarına karşı sürdürülen direniş ve ölüm oruçlarıyla hep ilgilendi. Behiç Aşçı'nın ölüm orucunun ileri safhalarında onunla yaptığı röportajları bir kitapta topladı. Şimdilerde ise, Filistin İçin İsrail'e Boykot grubunda çalışıyor.

Gazeteci, Radyo Yöneticisi Ama...

Hollanda'da yaşarken, ülkesine dönerek, gazetecilik yapmaya başladı. Ülkemizde kurulan ilk özel radyolardan biri olan Özgür Radyo Genel Yayın Koordinatörü oldu. Bilgisayarda herkesin yazabileceği ve çıkışını alabileceği beş sayfalık bir yazıyı onun yazdığı -ama kriminal incelemeye gönderilmesi istemi nedense kabul edilmeyen- ve bu yüzden MLKP'nin yöneticisi olduğu iddiasıyla 2006 yılında beri tutuklu olarak yargılanıyor.

Füsun Erdoğan-Çiçek, 1960 yılında Erzincan'da doğdu. Anadoluhisarı Spor Akademisi ve Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nde okuyan Erdoğan, 12 Eylül öncesinde -1979 yılı sonbaharında- Arşiv Küpür Ajansı'nda (AKA) çalıştı. AKA, günlük gazeteler ve süreli yayınlar için haber bülteni çıkarıyordu.

1982 yılının baharında Hollanda'ya yerleşen Füsun Erdoğan, dil öğreniminin ardından Rotterdam Erasmus Üniversitesi siyaset bilimlerinde başladığı eğitimini bir süre sonra yarıda bıraktı. 1989'da oğluyla birlikte Tür-

kiye'ye dönen Erdoğan, 1994 yılına kadar Varyos Yayıncılık'tan EB Kadın Servisi çalışanı olarak *Yeni Kadın* dergisinin çıkarılmasında yer aldı.

Emeğin Bayrağı, Emekçi Kadınlar Bülteni, 1994-1996 arasında *Atılım* gazetesinin eski eki *Sosyalist Kadın* dergilerinde çalıştı ve 1995'te yayına başlayan *Özgür Radyo*'nun kurucuları arasında yer aldı. Gözaltına alındığı 8 Eylül 2006 tarihine kadar da *Özgür Radyo*'nun Genel Yayın Koordinatörlüğü'nü yaptı.

Füsun Erdoğan aynı dönemde, Bianet Yürütme Kurulu ve Bia2 Proje Danışma Kurulu'nda da yer alıyordu. Cezaevinde bulunduğu süre içerisinde de, 2008 yılında yeniden yayın hayatına başlayan *Sosyalist Kadın* dergisinin yayın kurulunda yer aldı. 2009 yazında yayın kurulundan istifa etti. 2011 Şubat'ından beri de www.bianet.org'da haftalık "Görülmüştür" damgalı yazılar yazıyor.

Füsun Erdoğan, 8 Eylül 2006'da gözaltına alındı, 12 Eylül 2006'da da tutuklandı. Füsun Erdoğan'ın oğlu Aktaş, bu dönemde Kocaeli Müzik toplulukları bölümünde klasik gitar öğrenciydi. Oradan gitar hocasının isteğiyle Kocaeli Konservatuarı'na geçiş yaptı. Annesinin tutuklanması onu hayli etkilemişti. Hollanda'daki konservatuarları ve eğitimi görünce hocasının da teşvikiyle burada okumaya karar verdi. Çok zor bir sınav olmasına rağmen ilk beşe girdi ve Hollanda Kraliyet Konservatuarı'na kaydoldu.

Dışarıdayken çalıştığı gazetelerden tanıştığı İbrahim Çiçek ile cezaevinde evlenen Füsun Erdoğan, halen MLKP yöneticisi olduğu iddiasıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istemiyle yargılanmakta olduğu Kandıra 2 nolu T Tipi Cezaevi'nde bulunuyor. Gelin, tutuklanma gerekçesini kendisinden dinleyelim:

"8 Eylül 2006'da İzmir'de gözaltına alındım. İstanbul'a getirildim. 12 Eylül'de de tutuklandım. 14 ay sonra dâhil edildiğim iddianamede MLKP adlı yasadışı örgütün Merkez Komite üyesi olduğum iddiasıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile yargılanıyorum. Dosyada bu iddiaya dair bir veri-kanıt söz konusu değil. Sadece örgüte dair olduğu belirtilen bir evde, ele geçirildiği söylenen 40 sayfalık bilgisayar çıktısının 5 sayfalık bölümünü benim hazırladığım iddiası iddianamede yer alıyor.

Bu beş sayfalık bilgisayar çıktısının bana ait olduğunun 'kanıtı' da çıktının altına ad ve soyadımın yazılmış olması. Sahi, bir de 3-4 satırlık bir bölümün altına 'Parti Üye', diğer geri kalanının altına da 'Parti Komite' yazılmış. Yani her ikisinde de 'Merkez Komite' ibaresi yok. Çıktıların birinin (3-4 satır olanının) içinde bazı rakamlar var. Ve bu çıktı benim MLKP örgütünün mali sorumlusu olduğum iddiasına kanıt olarak sunulmuş ki, bu konuda 2009 Şubat'ında bir operasyon daha yapıldı.

Radyonun muhasebecisi, eski sekreteri, çalışanı, şirket ortağım, radyonun temizlik işlerinde bir ay geçici çalışmış teknik elemanlardan birinin annesi -okuma-yazması olmadığı halde, polis kadını yardımcım olarak lanse etmişti- ve yeğenim gözaltına alındı. Bazıları tutuklandı ve ilk duruşmaya kadar tutuklu kaldılar. Odağına beni koydukları bu davada zaten yargılandığım için ayrıca dava açmadılar. Bu kişiler, 2010 yılında beraat ettiler...

Polis de, mahkeme heyeti de benim Özgür Radyo'nun kurucusu ve yöneticisi olduğumu biliyor. Zira bu, resmi kurumlar nezdinde de -örneğin RTÜK ve Basın Masası'nda- kayıtlıdır. İddia olarak Özgür Radyo illegal MLKP örgütüne aittir. Sen de oranın yöneticisi olduğuna göre, MLKP'nin de yöneticisisin, deniliyor. Elbette bunu bu şekilde, dümdüz ifade etmiyorlar..."

Hakkındaki iddiaları böyle özetleyen Füsun Erdoğan, birlikte yargılandığı dosyada sanık olarak yargılanan ko-

cası İbrahim Çiçek'in de aralarında bulunduğu Ali Hıdır Polat, Ziya Ulusoy ve Uğur Kayacı'nın 17 Mayıs 2011 günü tahliye edilmelerine karşın, kendisi-yargıçları sürekli değişen davada- halen cezaevinde bulunuyor.

İlk Kürt Kadın Milletvekili

'Mehdi Abi'siyle evlendirildiğinde, henüz 14 yaşındaydı. Belediye başkanı seçilen kocası, 12 Eylül'de hapse atıldı. 14 yıl boyunca görüşçüsü olduğu kocasının peşinden koştuğu yıllar, onun için bir nevi okul oldu. O'nun nezdinde, Kürt kadınlar kendilerini sadece siyasette değil, aynı zamanda mecliste de gördüler. Ancak bunun bedeli, yıllarca özgürlüğünden mahrum bırakılmak olacaktı.

Leyla Zana, 1961 yılında Diyarbakır yakınlarındaki Bahçeköy adlı küçük bir mezrada dünyaya geldi. Beş kız kardeşin ikincisiydi. Babası, Malabadi'de, Devlet Su İşleri'nde çalışıyordu. Leyla Zana, sadece bir yıla yakın okula gidebildi. Daha sonra okuldan alındı ve henüz 14 yaşındayken, babasının teyze oğlu olan Mehdi Zana ile evlendirildi.

Evlendikten bir yıl sonra Diyarbakır'a taşındılar. Ronay adında bir oğlu olan, okuma-yazma bilmeyen bir gelindi artık. Ertesi yıl, eşi Mehdi Zana bağımsız aday olarak katıldığı seçimlerde, Diyarbakır Belediye Başkanı

seçildi. 12 Eylül faşist darbesinden sonra da tutuklandı. O sıralarda ilk oğulları Ronay, 5 yaşında, kardeşi Rûken ise anasının karnındaydı.

Böylece Leyla Zana'nın da hapishane önlerinde geçen hayatı başlamış oldu. Tam on dört yıl boyunca ziyaret için kapılarını aşındırdığı Diyarbakır, Afyon, Aydın ve Akşehir cezaevlerinde Türkçeyi öğrendi. Cezaevi kapılarında kendi gibi olanlarla tanıştı ve politik bir kimlik edinmeye başladı. Kadın ve Kürt olarak doğmanın bedellerinin ne kadar ağır olduğunu fark etti.

Haftalık gazetemiz *Yeni Ülke*'nin Genel Yayın Yönetmeni olarak Diyarbakır büromuz ile başım dertteydi. Bürodaki muhabirler -belki de zorlu bir sürecin stresiyle- pek geçinemiyorlardı. Artık kim önerdiyse, Leyla Zana'yı büroya "Halkla İlişkiler Müdürü" gibisinden bir sıfatla aldık. Aslında amacımız, geçimsiz muhabir arkadaşlara 'ablalık' yaparak, sorunları çözmesiydi.

Bu görev, hem bizim, hem de Leyla Zana için yararlı oldu. Büromuzdaki kavgalar azalırken; SHP listelerinde seçime giren HEP, Diyarbakır'dan kimi aday göstersem diye arayışa girdiğinde, bedel ödemiş Belediye Başkanı Mehdi Zana'nın eşi, *Yeni Ülke* gazetesinin Diyarbakır bürosu yöneticisi Leyla Zana'yı hatırlamakta gecikmedim. Kadınlardan büyük bir destek gören Leyla Zana, meclise Diyarbakır milletvekili olarak girmeyi başardı.

Meclise girmeyi başaran HEP milletvekillerinin sayısı yirmiyi geçemediği için kendi gruplarını kuramadılar ama grup gibi davranmaya çalıştılar. Meclisin açılışındaki yemin töreninde iki kişinin Kürtçe bir şeyler söylemesinde anlaştılar. Ancak bu işi üstlenen kişiler, korkup bunu yapmaktan imtina edince, iş Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin üstüne kaldı.

TBMM'nin 19. Yasama Dönemi, 6 Kasım 1991 günü açıldı. Açılış günü yapılan yemin töreninde, Leyla Zana, yasa gereği okuması gereken yemini Türkçe olarak söyledikten sonra,

"Ez vê sondê li ser navê gelê kurd ü tirk dixwîm" yani "Bu yemini Türk ve Kürt halklarının kardeşliği adına ediyorum," dedi. Milletvekilleri hiçbir şey anlamasalar da, meclis karıştı.

O günden sonra, yıllarca eleştirilen ve Leyla Zana'yla kimi milletvekili arkadaşlarını hapishaneye götüren süreç başlamış oldu. Ne denildiği umurlarında değildi, mecliste Kürtçe birkaç kelime söz söylemeyi, kişiliklerine hakaret olarak algılıyordu kimileri. Aynı kişiler, ABD başkanı, kendilerine mecliste hitap ettiğinde ise, huşu ile dinleyeceklerdi.

Kürt milletvekilleri, HEP'in kapatılması üzerine kurulan DEP'e geçtiler. Leyla Zana'nın milletvekili dokunulmazlığı, ABD'de yaptığı bir konuşma yüzünden, 3 Mart 1994'te, mecliste yapılan oylamayla kaldırıldı. Aynı gün, bulunan başka gerekçelerle dokunulmazlığı kaldırılanlar arasında, Orhan Doğan, Hatip Dicle, Ahmet Türk, Sırrı Sakık ve Mahmut Alınak da vardı.

Leyla Zana, 5 Mart günü dokunulmazlıkları kaldırılmış olan diğer beş milletvekiliyle birlikte gözaltına alındı. DEP'li arkadaşları Hatip Dicle, Selim Sadak ve Orhan Doğan ile birlikte 17 Mart 1994 günü tutuklanarak cezaevine gönderildi. Yapılan duruşmaların ardından, yasadışı örgüt üyesi olduğu iddiasıyla 8 Aralık 1994 günü 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Hapishane yılları boyunca uluslararası barış kuruluşları ve insan hakları derneklerinden ilgi ve destek gördü. Dahası, birçok ulusal ve uluslararası ödüle layık

bulundu. 1995 yılında layık görüldüğü Sakharov Ödülü'nü, hapisten çıktıktan sonra, Brüksel'de Avrupa Parlamentosu'nda 14 Ekim 2005 günü yapılan bir törenle aldı.

Avrupa Birliği süreciyle birlikte yoğunlaşan çabalar sonucunda ve AİHM kararı doğrultusunda yeniden yargılanan Zana ve arkadaşları, 10 yıl önce verilen 15'er yıllık hapis cezaları olduğu gibi onaylanarak cezaevinde kaldılar. Ancak ikinci kez Yargıtay'a giden davanın akıbetinin uzayabileceğini dikkate alan mahkeme, Zana ve arkadaşlarına tahliye kararı verdi ve 8 Haziran 2004'te Ankara Merkez Kapalı Ceza ve Tutukevi'nden serbest bırakıldılar.

Cezaevinden çıktıktan sonra, Demokratik Toplum Partisi'nin kuruluş çalışmalarına katılsa da, uzun bir süre siyasetten uzak kalmayı yeğledi. BDP'nin de içinde bulunduğu Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku'nun Diyarbakır adaylarından biri olarak katıldığı 2011 genel seçimlerinde yeniden milletvekili seçilen Leyla Zana, gelecekten umutlu görünüyor.

Gazetecilikten Parti Eş Başkanlığına

Sağ-sol, Alevi-Sünni çelişkilerinin yoğun olarak yaşandığı Elazığ'da doğdu. Yüksek öğrenimini yaptığı Diyarbakır'da hapse düştü. Özgür Basın geleneğinin gazetelerinde Adana Büro Temsilciliği, yazı işleri müdürlüğü, genel yayın koordinatörlüğü ve editörlük gibi çeşitli konumlarda çalıştı. 2003 yılından itibaren Diyarbakır Bağlar Belediyesi'nde sosyal projeler danışmanlığı yaptı. 2007 seçimlerinde Diyarbakır, 2011 seçimlerinde ise Siirt milletvekili seçildi. Şu anda, BDP'nin eş başkanlığı görevinde bulunuyor.

Gültan Özer-Kışanak, 15 Haziran 1961 günü Elazığ'da doğdu. İlk ve ortaokuldan sonra gittiği Elazığ Öğretmen Lisesi'nden mezun olduktan sonra, 1978'de Diyarbakır Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü'ne girdi. Burada, iki yıl okuyan Özer, 12 Eylül darbesinden iki ay önce gözaltına alınıp tutuklandı. O yıllar Diyarbakır Cezaevi'ndeki vahşetin en yoğun olduğu yıllardı.

Gültan Özer, bu arada, Kemal Pir ile tanışma fırsatı da buldu. Kemal Pir'ler, Özer'den 10-12 gün önce yaka-

landıkları için gözaltında birlikte kalmışlardı. Gözaltı sürecinde Kemal Pir'e nasıl işkence yapıldığına, onun nasıl direniş sergilediğine tanık oldu. Temmuz 1980'de cezaevine giren Gültan Özer, cezaevinden ancak Temmuz 1982'de çıkabildi.

Tahliye olduktan sonra girdiği üniversite sınavlarında Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nü yüksek bir puanla kazandı. Gazeteciliği, sözünü söyleyebileceği ve mücadeleye devam edebileceği bir alan olarak görmüştü. Fakat mezun olduktan sonra üç aylık staj için çalıştığı *Güneş* gazetesinde tanık olduklarının ardından tam bir hayal kırıklığı yaşadı.

Ege Üniversitesi'nde 16 Mart 1990 günü yapılan Halepçe katliamını protesto gösterisinde gözaltına alınarak tutuklandı ve dört ay İzmir Buca Cezaevi'nde kaldı. Aynı yıl Zülküf Kışanak ile evlendi.

Yeni Ülke gazetesinde Genel Yayın Yönetmenliği görevimin ilk haftaları olmalı, bizim yönetici arkadaşlardan biri, "Gazetecilik mezunu bir arkadaş var, işe alalım mı?" diye sordu. Ben yerimden hoplamış olmalıyım. Bırakın gazetecilik okumuşları, Türkçe haber yazmasını bilmeyen arkadaşlardan muhabir yaratmaya çalıştığımız bir dönemdi. Hemen çağırdık ve Gültan gazetede işe başladı. Pek çok sayfadaki yazıların, haber formuna sokulmasını üstlendi.

Daha sonra *Özgür Gündem* gazetesinin kuruluş çalışmalarına katıldı. Ardından da gazetenin Adana Bürosu temsilciliğini üstlendi. Bir süre sonra tekrar İstanbul'a döndü ve bombalanan *Özgür Ülke* gazetesinin yayın koordinatörlüğünü yaptı.

Bu arada, kadın mücadelesi de geliştiği için ihtiyaç haline gelen gazetenin kadın ekinin hazırlanmasına da

katkıda bulunmaya başladı. Kadın hareketinin çalışmalarına katılmaya başlayan Kışanak, bir süre sonra gazetelerdeki işlerini bırakıp, tamamen kadın çalışmalarına yoğunlaştı.

Gültan Kışanak, 2002 yılında Demokratik Özgür Kadın Hareketi kurucu meclisinde yer aldı. Özgür Basın Geleneği'ndeki gazetelerde birlikte çalıştığı gazeteci arkadaşı Yurdusev Özsökmenler, Diyarbakır Bağlar Belediye Başkanı seçilince, 2004 yılından itibaren Diyarbakır Bağlar Belediyesi'nde sosyal projeler danışmanı olarak çalıştı. Kardelen Kadın Evi ve Bağlar Kadın Kooperatifi'nin kuruluş çalışmalarını yürüttü.

Demokratik Toplum Partisi'nin desteklediği bağımsız adaylardan biri olarak katıldığı 2007 genel seçimlerini kazanan Gültan Kışanak, Diyarbakır milletvekili oldu.

DTP, 11 Aralık 2009'da kapatılınca, siyaset yasağı alan Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk dışındaki DTP milletvekilleri Barış ve Demokrasi Partisi'ne üye oldular. BDP, İstanbul Bağımsız milletvekili Ufuk Uras'ın da katılımıyla 25 Aralık 2009'da mecliste grup kurdu. BDP' nin 1 Şubat 2010 günü yapılan olağanüstü kongresinde Gültan Kışanak, Selahattin Demirtaş ile birlikte partinin eş başkanlığına seçildi.

12 Haziran 2011'de yapılan parlamento seçimlerine bağımsız aday olarak girebilmek için seçim öncesinde Barış ve Demokrasi Partisi'nden istifa eden Gültan Kışanak, Siirt'ten milletvekili seçilerek yeniden parlamentoya gelmeye hak kazanırken, BDP'nin 4 Eylül 2011 günü yapılan 2. Olağan Kongresi'nde -Selahattin Demirtaş ile birlikte- yeniden eş başkanlığa seçildi.

Bu arada, Gültan Kışanak'ın kızıyla başı dertte! Ne zaman ev işlerinde kızından yardım istese, "Hele sen önden gir, yap da, ben de senden bir şeyler öğreneyim!" diyerek, feminist annesine taş atmayı ihmal etmiyor.

Türkiye'nin İlk Kadın Yayın Yönetmeni

Kadınların özgür basın geleneğine kendi renklerini katması onunla başladı. Yeni Ülke ve Özgür Gündem ile başlayan gazetelerde yöneticilik yapan kadınların arasından daha sonraki yıllarda milletvekili, belediye başkanı ve parti eş başkanı olanlar çıktı. Türkiye'deki legal siyasi alanda kalamayıp kırsala gitmek zorunda kalması, acı bir durumdu ama Kürtler arasındaki kardeş kavgasında yaşamını yitirmesi bu acıyı ikiye katlayan bir olay olacaktı.

Gurbetelli Ersöz, 1965 yılında Elazığ'ın Palu ilçesinde doğdu. Çukurova Üniversitesi Kimya Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Adana'da siyasetle, devrimcilikle tanışması *Hedef* dergisi çevresinin etkisiyle oldu. 1989 yılında tutuklanıp cezaevine düştüğünde, *Hedef* dergisini düzenli olarak gönderdiğimiz isimlerden biriydi.

Ancak biz İstanbul'dakiler Çukurova'daki çalışmaları pek bilmediğimiz için Gurbetelli'nin neden tutuklandığını bilmiyorum. Ancak bize ismi bildirilmiş olmalı

ki 1993 yılında cezaevinden çıkana kadar Gurbetelli Ersöz'e dergi gönderdik. Dahası bu dört yıl boyunca, iki ya da üç ayrı cezaevinde kaldı ve adresi değiştiğinde hep haberimiz oldu.

Ancak kendisine dergi göndermekle birlikte mektuplaşıyor olmadığımız için olsa gerek, *Özgür Gündem*'e geldiğinde, "Aaa, bu bizim Gurbetelli" gibisinden bir durum yaşamadım. İlk Özgür Gündem gazetesini bir takım idari ve siyasi sıkıntılarımız olduğu için kendimiz kapatmıştık.

Özgür Gündem, 26 Nisan 1993 günü yeniden yayına başladığında gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Gurbetelli Ersöz ve yardımcısı ise Ferda Çetin'di. Demek, bizim *Hedef* 'okuru' meğerse kendi doğal siyasi mecrasını cezaevinde bulmuştu. *Yeni Ülke* gazetesinden beri, gazete yönetimine alışkın Ferda Çetin'in ve yazı işlerindeki daha deneyimli bizlerin yardımıyla, Gurbetelli, gazetenin yönetimine çok çabuk ısındı.

Aslında günlük bir gazetede, hem de devletin onca saldırısına rağmen çıkarılması çok zor bir gazetede tarih yazdığının pek farkında değildi. Oysa Türkiye'nin ilk kadın genel yayın yönetmeniydi. Yayınla ya da gazetenin yönetimiyle ilgili toplantılarımızda, sorunları çok iyi dinlediğini ve mutlaka not aldığını hatırlıyorum. Aldığı notların da peşini bırakmazdı. Çok düzenli bir çalışma sistemi vardı. İnsan ilişkilerinde ise son derece samimi ve sıcaktı.

Yüzü genelde güleçti. Kolay kolay kızamayacağınız bir mizacı vardı. *Özgür Gündem* gazetesi, Dünya İnsan Hakları Günü'nde (10 Aralık 1993) yüzlerce polis tarafından basılarak çalışanları gözaltına alındı. Gazete çalışanlarının bir bölümü hemen serbest bırakılırken,

Gurbetelli Ersöz ve 17 gazete çalışanı 13 gün boyunca gözaltında tutulduktan sonra, 23 Aralık 1993 günü İstanbul 5 nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne çıkarıldılar.

Diğer arkadaşlarımız serbest bırakılırken, Genel Yayın Yönetmenimiz Gurbetelli Ersöz ve İdari Müdürümüz Ali Rıza Halis, "örgüt üyeliği" suçlamasıyla tutuklanarak Bayrampaşa Cezaevi'ne konuldular. Yaklaşık 6 ay Bayrampaşa Cezaevi'nde kalan Gurbetelli Ersöz, 16 Haziran 1994 günü tahliye oldu. Ancak dava sonuçlandığında kendisine 3 yıl 9 ay hapis cezası verildi.

1994 yılında cezaevinden çıktıktan sonra, bir süre daha gazetecilik çalışmalarını yürüten Ersöz, artan baskılar üzerine mücadelesini dağlarda sürdürme kararı alarak, 1995 yılında gerillaya katıldı. 8 Ekim 1997 günü Gare Dağı'nda orduyla KDP peşmergelerinin ortak düzenlediği bir operasyonda bir grup arkadaşıyla birlikte öldürüldü.

Dağlarda bulunduğu 1995-97 yılları arasında tuttuğu günlük *Gurbet'in Güncesi* (Aram Yayınları, 2001) adıyla yayınlandı. Adına her yıl kadın gazetecilik ödülü verilen Gurbetelli Ersözlü' nün *birakujîye* yani kardeş kavgasına verilen son kurban olması umuluyor.

Hayata Döndürmek İçin Yakıldı

Sol düşüncelerle, cezaevindeki ağabeyini ziyarete gidip gelirken tanıştı. Meslek Yüksek Okulu'nu bitirip öğretmen oldu. 1992 yılında Devrimci Sol'a yönelik operasyonda gözaltına alınıp tutuklanmadan önceki tek siyasi faaliyeti, 1989 yılında yasal "Açlığa ve Yoksulluğa Paydos" isimli bir mitinge katılmaktan ibaretti. İşkence gördü, yargılandı ve müebbet hapse mahkûm edildi. Dosyasının Yargıtay'dan dönmesini beklerken, Bayrampaşa Cezaevi'nde yakılarak 'hayata döndürülenlerden' biri olacağını belki de aklına hiç getirmemişti.

Hacer Arıkan, 1966 yılında Balıkesir'in Gönen ilçesinde, çiftçi bir ailenin çocuğu olarak doğdu. İlkokul ve lisede başarılı bir öğrencilik yaşamı oldu. Solcu düşüncelerle ağabeyi Erdal sayesinde tanıştı. Ağabeyi 1980 yılında cezaevine girince, onu ziyaret etmeye başladı. Cezaevi kapılarında gördüklerini ve yaşadıklarını asla unutamadı Hacer Arıkan.

Gazi Üniversitesi'ne bağlı Mesleki Eğitim Fakültesi'ni kazanınca Ankara'ya giden Hacer, okulu bitirdikten bir süre sonra Eskişehir'de giyim öğretmenliği yaptı. Devrimci Sol'a yönelik olarak 1992 yılında yapılan bir operasyonda gözaltına alındı ve sorgulandığı Gayrettepe'de ilk kez işkence ile tanıştı.

On gün iş göremez raporu aldı; ancak işkencecilerle ilgili işlem yapılmadı. Tutuklanıp arkadaşlarıyla birlikte Bayrampaşa Cezaevi'ne yollandı. Kırk beş kişilik koğuşta 90 kadın kalıyorlardı. İçerideki koşulların düzeltilmesi amacıyla, 1994 yılında bir açlık grevi yapıldı. Aşırı kalabalıkta yaşanmaz hale gelince idareden yeni koğuşlar istediler. Eylem başarılı olunca, C1, C2, C3 koğuşlarına konuldular. Toplu yaşam için kendilerine ait kurallar koydular. Her gün bir nöbetçi bakardı koğuşun ihtiyaçlarına; yemek hazırlamak, tuvalet temizliği vb. Dahası Şiir, tiyatro, koro çalışmaları yaparlar, zamanı en faydalı bir biçimde kullanmaya çalışırlardı. En çok da kitap okurlardı.

Sonra F tipleri cezaevlerine karşı ölüm oruçları başladı. Hacer Arıkan, sadece açlık grevi yaptı. Ölüm orucu için kendini yeterince güçlü görmüyordu. Bu arada, 1992 yılındaki operasyonda tekrar tutuklanan ağabeyi Erdal, Bursa Cezaevi'nde ölüm orucuna yatmıştı. Küçük kardeşi Erol ise, Bayrampaşa Cezaevi'ndeydi. Başta Bayrampaşa olmak üzere, cezaevlerindeki F Tipi karşıtı eylemleri sona erdirmek için bir takım görüşmeler yapılıyordu, Bayrampaşa'ya heyetin biri giriyor, biri çıkıyordu.

18 Aralık'ı 19'una bağlayan gece, heyet içerideyken Hacer, kardeşi Erol'la koridorda buluştu. Erol, operasyon olabileceğini söyledi. Bu konuda deneyimliydi; Üm-

raniye Cezaevi'ndeki operasyonu da yaşamış, yaralanmıştı. Hacer ise, "Asker erkekler koğuşuna saldırır, biz kadınız, sadece sevk sırasında bize müdahale olur," diye kardeşine karşı çıkmıştı. Oysa yanılmıştı.

Ayrıldılar. Hacer, gidip yattı. Ne kadar zaman geçti bilemiyordu, ama kısa olmalıydı. Silah seslerini duyar duymaz aklına ilk olarak kardeşi Erol geldi. Operasyon olduğunda birbirlerini korumak gibi bir kararları vardı. Erol'un koğuşundan çıkıp Hacer'in koğuşuna gelmeye çalışırken vurulduğunu, arkadaşlarının onu koğuşa kadar taşıyıp hayatını kurtardıklarını daha sonra öğrenecekti.

Koğuşa çeşit çeşit, irili ufaklı, yuvarlak, beşgen bombalar yağıyordu. Onlar ise ellerine sardıkları bezlerle kırdıkları camdan bombaları tekrar dışarıya, havalandırmaya atıyorlardı. Ancak havalandırma ufacık bir yerdi ve bombalardan çıkan gaz gerisin geri içeriye doluyordu. Kuşun yağmuru ise hiç kesilmiyordu. Koğuşun içi nefes alınmaz hale gelmişti ve kızlarda istemsiz hareketler başlamıştı. Artık tam anlamıyla yaşamla ölüm arasındaydılar. Hacer, arkadaşları için kendini feda etmeye karar verdi ve havalandırmaya çıkmak için duvarda açılan deliklere doğru hamle yaptı. O alev topları da işte tam o sırada atıldı, hem de havalandırmaya çıkmak için hamle yaptığı duvarda açılan deliklerden.

Önce yataklar tutuştu, sonra tavandan hortumla bir şey boşaltıldı koğuşun içine. Saat öğlen 12 olmasına rağmen, gece gibi karanlık bastırdı o madde üstlerine boşaltıldıktan sonra. Artık tek bir çıkış noktası kalmıştı, ama o nokta da yangın bombalarıyla tutuşturulmuştu. Buna rağmen ölümü göze alıp yangın bombalarının cehenneme çevirdiği deliklerden havalandırmaya çıkmayı

başardılar. Dışarı çıkmaya çalışanlar bedenlerini birbirlerine siper ederek, ağır yaralar alsalar bile hayatta kalmayı başarmışlar, koğuşta kalıp dışarıya çıkamayan 6 arkadaşları ise diri diri yanarak yaşama veda etmişti.

Havalandırmada bir su birikintisi vardı ve etrafında hâlâ bombalar patlıyordu. Ancak tutsaklar, bedenlerini yakan alevlerden kurtulmak için kendilerini çaresizce o su birikintisinin içine atıyorlardı. Sonradan hatırladıklarına göre, dört saat kadar da tazyikli suyun altında kalmışlardı.

Ancak saatler sonra havalandırmaya giren askerler, yaralıları hastaneye götürmek yerine, bu kez de onları tartaklayıp sürükleyerek gazino denilen yere götürdüler. Kimlik tespiti tamamlandıktan sonra, Hacer de diğer yaralılarla birlikte önce Bayrampaşa Hastanesi'ne daha sonra da Cerrahpaşa Hastanesi'ne götürüldü.

Cerrahpaşa Hastanesi'ndeyken, başında nöbet bekleyen askerler olmasına rağmen gece gündüz denmeden hep ayağından yatağa zincirli olarak tutuldu Hacer. Göremeyen, yürüyemeyen, yanmış halde bile tehlikeli olarak görüyorlardı onu. Ailesi, üç aylık bu süre boyunca hiç yanına alınmadı. Yapayalnızdı. Belki biri olsaydı başucunda, hareket ettirseydi onu, şimdi ellerini daha iyi kullanabilirdi. Cerrahpaşa'da, güya tedavi altındayken bile, vücudundaki yanma devam ediyordu hâlâ. Yapılan pansumanlar sırasında alanın daha da genişlediğini fark ediyordu.

Burnunun olmadığını iki buçuk ay sonraki ameliyattan sonra söylediler ona. İlk defa aynaya 4,5 ay sonra baktı. "Cezaevinde kalamaz" raporuyla dışarı çıktı. Tedavi giderleri için Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na başvurdu. Ameliyatları Şişli Etfal Hastanesi'nin cerrahi ser-

visinde yapıldı. Burnu ve dudakları erimişti; alnı yanıktı ve saçları yoktu. Çocuklar ondan çok korkuyorlardı ve o, çocuklar üzerinde travma yaratmamak için hiç dışarı çıkmıyordu. Bu durum ancak, doktoru ona silikon bir burun yapınca sona erdi.

İlk adımlarını 2003 yılında atabilen Hacer, şimdilerde bastonsuz bile yürüyebiliyor. Bu güne kadar olduğu ameliyatların sayısını kendisi dahi hatırlayamıyor. Fakat yine de tam iyileşmiş değil, tedavisi Almanya'da ve İstanbul'da halen devam ediyor. Silikon burnu ömrünü tamamlayınca ona etten bir burun yaptılar; aynaya bakıp biraz daha iyileştiğini gördükçe çocuklar gibi seviniyor.

Artık, anne-babasıyla köyünde yaşıyor ve amatör olarak belgesel çekiyor. "Karanlıktan Aydınlığa" belgeseli, Ankara Uluslararası Film Festivali'nde ödül aldı. Son günlerde, 20 cezaevine yapılan baskınları, o sırada öldürülen 30 kişinin dramatik sonunu ve yaralanarak hastaneye kaldırılan 237 kişinin başlarından geçenleri anlattığı, 19 Aralık 2000'de yaşananları anlatan bir kitap yazmaya başladı...

19 Aralık 2000'de cezaevlerine yönelik olarak düzenlenen operasyonda 20'si erkek, 10'u kadın 30 tutuklu ya da hükümlü öldürüldü. Öldürülen kadınlar şunlardı: Nilüfer Alcan, Şefinur Tezgel, Yazgülü Güder Öztürk, Gülser Tuzcu, Seyhan Doğan, Özlem Ercan (İstanbul, Sağmalcılar Cezaevi); Fidan Kalşen, Sultan Sarı (Çanakkale E Tipi Cezaevi) ve Berrin Bıçkılar, Yasemin Cancı (Uşak Cezaevi).

Amcasının Adı Altında Ezilmiyor

Adana'da mütevazı bir yaşam sürdürüyordu. Çevresindekilerin dikkatini, genel başkanlığını yaptığı Gökkuşağı Kadın Derneği'ndeki çalışmalarıyla çekti. 2007' de milletvekili seçildi ve partisinin eş genel başkanlığına kadar yükseldi. DTP ve BDP'yi bölme amaçlı 'güvercinler' ve 'şahinler' yakıştırmalarında, ona şahin rolü verilmek istendi. Hakkındaki 69 fezlekenin akıbetini ve dokunulmazlığının düşeceği günü bekliyor.

Emine Ayna, 1 Temmuz 1968 günü Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğdu. Gençliğinde neredeyse bütün sol örgütlere girip çıktı. Muhakkak hepsinde bir Deniz Gezmiş, Mahir Çayan ve Ömer Ayna resmi olduğundan, bu durum Emine Ayna için gurur kaynağı oldu. Siyasi derinlik kazanmasında, o günlerin çok faydası oldu. Her fraksiyonun ona sempatisi olduğundan, hiç partizan olmadı. Mao'yu da okudu, Kıvılcımlı'yı da...

Liseden mezun olduktan sonra Gökkuşağı Kadın Derneği'nin kurucu üyeliğini ve genel başkanlığını yaptı. 2007 yılında yapılan milletvekili seçimlerine bağım-

sız aday olarak girdi ve Mardin'de aldığı yüzde 15.57 oy oranıyla 23. dönem Mardin milletvekili seçildi.

Bağımsız milletvekili Emine Ayna daha sonra Demokratik Toplum Partisi'ne katıldı. DTP'ye katılan milletvekillerinin sayısı 20'yi geçtiği için Meclis'te DTP Grubu oluşturuldu. Grubun oluşturulması ardından yapılan DTP Kongresi'nde Nurettin Demirtaş ve Emine Ayna partinin eş başkanlıklarına seçildiler.

Nurettin Demirtaş'ın askere alınması üzerine, 20 Temmuz 2008'de yapılan kurultayda Demirtaş'ın yerine Ahmet Türk seçilirken, Emine Ayna yerini korudu. Hakkında 16 Kasım 2007 günü kapatma davası açılan DTP, 11 Aralık 2009'da kapatılınca, aralarında Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk'un da bulunduğu 37 kişiye 5 yıllık siyaset yasağı getirildi.

DTP kapatıldıktan sonra, milletvekili arkadaşlarıyla birlikte Barış ve Demokrasi Partisi'ne geçti. BDP'de Merkez Yürütme Kurulu üyesi oldu. 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan 24. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde Barış, Emek ve Demokrasi Bloğu'nun desteklediği bağımsız adaylardan biri olarak Diyarbakır'dan 61 binin üzerinde oy alarak tekrar milletvekili seçildi.

Aynı zamanda, Tokat'ın Kızıldere köyünde Mahir Çayan ile birlikte katledilen 10 kişiden biri olan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu liderlerinden Ömer Ayna'nın yeğeni olan Emine Ayna, amcasıyla ilgili şunları söylüyor: "Öldüğünde dört yaşındaydım. Bir kez cezaevinde görüşe götürmüşlerdi, hayal meyal hatırlarım. Elbette aileyi şekillendirdi. Politik ve çok okuyan bir aileyiz. Annemle babamın başucunda hâlâ sıra sıra kitap dizilidir. Amcam hep konuşulurdu evde. Başından geçenleri bütün taraflara sorarak, okuyarak öğrendim."

Barış ve Demokrasi Parti'li milletvekilleri arasında hakkında en fazla fezleke hazırlanan isimlerin başında gelen Mardin milletvekili Emine Ayna, yaptığı konuşmalarındaki sert söylemi ile dikkat çekiyor. Ayna ile ilgili 69 fezleke bulunuyor ve hakkında açılan davalarda toplam 335 yıl hapis cezası isteniyor. Haziran 2011'de sonuçlanan bir davada, Newroz'da yaptığı bir konuşma nedeniyle, 10 ay hapis cezası aldı.

Dünyanın İlk Kadın Ölüm Orucu Şehidi

Devrimci bir sanatçı ve yazar olduğu için cezaevine konuldu. Tahliyesine bir yıldan az bir zaman vardı. Ölüm Orucu'nda gönüllü oldu. 26 Temmuz 1996 günü hayatını kaybetti. Dünyada ölüm orucunda ölen ilk kadın oldu. Onun açtığı yoldan daha sonra başka kadınlar da geldi. 19 Aralık 2000'de insan hayatını kurtarmak iddiasıyla yapılan cezaevi operasyonlarını protesto amacıyla süren eylemler sonucunda, aralarında kadınların da bulunduğu 121 kişi, başta ölüm orucu olmak üzere çeşitli nedenlerle yaşamını yitirdi.

Ayçe İdil Erkmen, 1970 yılında Kırklareli'nde doğdu. İlk, orta ve liseyi Kırklareli'nde okudu. Arkadaşları, daha sonra ortaokul, lise yıllarını anlatırken, onu hep elinde avucunda ne varsa paylaşan, derslerde herkese yardımcı olan biri olarak hatırladıklarını söyleyeceklerdi.

Üniversite okumak için geldiği İstanbul'da öğrenci gençliğin akademik demokratik mücadelesi içinde yer aldı. Okuduğu İstanbul Üniversitesi İktisat Fakülte-

si'nde İYO-DER'e üye oldu ve 1990 yılından itibaren Ortaköy Kültür Merkezi'nde çalışmaya başladı. Özgürlük Türküsü Müzik topluluğunun ilk elemanlarındandı. Daha sonra Ayşe Gülen Halk Sahnesi, *Kültür ve Sanatta Tavır* dergisinde çalışmaya başladı.

1994 yılının Ekim ayında Almanya'dan döndüğü sırada Ankara'da gözaltına alındı. On beş gün işkenceden sonra tutuklanarak önce Ankara, sonra Sağmalcılar Cezaevi', ardından da Çanakkale E Tipi Cezaevi'ne konuldu. Tahliyesine bir yıldan az bir zaman kala, Ölüm Orucu eyleminde gönüllü oldu. 26 Temmuz saat 16.44'te, eylemin 68. gününde hayatını kaybetti. Dünyada ölüm orucunda ölen ilk kadın oldu.

Yıllarca emek verdiği Ortaköy Kültür Merkezi, onun adını aldı. Adını taşıyan İdil Kültür Merkezi'nde ayrıca onun resimlerinin ve eşyalarının sergilendiği "Sen bir mitralyözsün" isimli bir köşe bulunmaktadır.

Çocuklar, onun için hazırlanan köşeye geliyorlar ve sanki o karşılarındaymış gibi konuşup, ona hediyeler veriyorlar. Çizdikleri en güzel resimleri getirip oraya bırakıyorlar. Görenler, en çok da, "Büyüyünce ben de İdil Abla gibi olacağım" diyen çocuklarla bir 'ölü' arasında kurulan bu ilişkiyi açıklamakta güçlük çekiyorlar.

Dünyada bir ilki gerçekleştiren Ayçe İdil Erkmen'i daha sonra başka kadınlar takip etti. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın 2004 yılı Ekim ayında yayınladığı rapora göre, cezaevlerine yönelik olarak 19 Aralık 2000'de yapılan operasyonlarda 10'u kadın olmak üzere 30 tutsak öldürülmüştür. Takip eden süreçte, gerek bu operasyondan kaynaklı olarak ya da sürdürülen destek eylemleri sırasında yaşamını kaybeden ölüm orucu eylemcisi kadınların isimleri ve ölüm tarihleri şöyledir:

Fatma Ersoy 10 Nisan 2001, Nergis Gülmez 11 Nisan 2001, Sibel Sürücü 22 Nisan 2001, Hatice Yürekli-22 Nisan 2001, Fatma Hülya Tümgan-28 Nisan 2001, Aysun Bozdoğan-26 Haziran 2001, Tülay Korkmaz-19 Kasım 2001, Yeter Güzel-10 Mart 2002, Meryem Altun-31 Mart 2002, Semra Başyiğit-29 Temmuz 2002, Fatma Bilgin-10 Ağustos 2002, Melek Birsen Hoşver-22 Ağustos 2002, Gülnihal Yılmaz-24 Ağustos 2002, Fatma Tokay Köse-31 Ağustos 2002, Hamide Öztürk-10 Eylül 2002, Zeliha Ertürk-30 Kasım 2002, Özlem Türk-11 Ocak 2003, Selma Kubat-1 Mayıs 2004.

Ölüm orucunu destekleyen tutuklu yakınlarından ölen kadınlar: Gülsüman Ada Dönmez-9 Nisan 2001, Canan Kulaksız-15 Nisan 2001, Şenay Hanoğlu-22 Nisan 2001, Zehra Kulaksız-29 Haziran 2001, Hülya Şimşek-31 Ağustos 2001, Özlem Durakcan-28 Eylül 2001.

Tahliye olduktan sonra ölüm orucunu sürdürürken ölen kadınlar: Sevgi Erdoğan-14 Temmuz 2001, Gülay Kavak-7 Eylül 2001, Ümüş Şahingöz-14 Eylül 2001, Ayşe Baştimur-28 Eylül 2001, Zeynep Arıkan Gülbağ-27 Eylül 2001, Lale Çolak-8 Ocak 2002, Feride Harman-15 Aralık 2002.

Küçükarmutlu'da polisin 5 Kasım 2001'de yaptığı müdahalesi sırasında ölen kadınlar: Arzu Güler (Destek ölüm oruççusu) ve Sultan Yıldız (Refakatçi).

Cezaevinden Meclise Uzanan Yol

Çiftçi bir ailenin çocuğuydu. Herhalde ne cezaevine konulacağını ummuş ne de meclise girmeyi planlamıştı. Ancak İstanbul'da yoğunlaşan siyasi faaliyetleri onu ileri saflara çıkardı. Önce Demokratik Toplum Partisi ve şimdi de Barış ve Demokrasi Partisi milletvekili olarak meclisin en çalışkan üyelerinden biri oldu. Ama onu meclisten çok, basın açıklamaları ve protesto mitinglerinin en ön saflarında gördük.

Sebahat Tuncel, 5 Temmuz 1975 günü Malatya'nın Yazıhan ilçesinde doğdu. İlköğrenim ve liseyi Malatya'da tamamladı. Çiftçi bir ailenin beş çocuğundan biri olarak, bir yandan tarla tapan işlerinde çalışıyor, bir yandan da okuluna devam ediyordu. Ev işlerinden ziyade, toprakla uğraşmak hoşuna gidiyordu. Mersin Üniversitesi Mut Meslek Yüksek Okulu Harita Kadastro programını bitirdi.

Siyaseti 1990'lı yıllarda Kürt hareketinin yükselişiyle birlikte tanıdı. Üniversiteye başlaması mücadele alanının genişlemesine vesile oldu ve siyasal yaşamına üni-

versite yıllarında başladı. Mersin Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu'nda demokrat kesim çok aktifti. Kürt mücadelesine olan ilgisi de o dönemde başladı. En çok da ilgisini Kürt kadınının mücadele içerisindeki duruşu çekiyordu. Sebahat Tuncel'in gelecekteki yaşamını belirleyecek olan isyankâr ruhu işte o yıllarda şekillenmeye başladı.

İstanbul'a 1998 yılında gelen Tuncel, gelir gelmez ilk iş olarak HADEP'e üye oldu. Üyelik ona yetmeyince kadın komisyonunda çalışmaya başladı. Siyasete aktif girişi kadın komisyonuyla oldu. Kadın çalışmaları kimliğini ve kişiliğini bulma açısından çok önemliydi. Ardından Kadın Kol Başkanlığı ve HADEP Esenler İlçe Başkanlığı yaptı. Çalışmalar içerisinde tercihi daima kadından yana oldu.

Daha sonraki süreçte Demokratik Toplum Partisi Kurucu Üyesi olan Tuncel, DTP'nin Kadın Meclisi Sözcülüğünü yaptığı sırada gözaltına alınıp tutuklandı. Dosyadaki tek 'kanıt' bir itirafçının Gökkuşağı kurumuyla ilgili bir toplantıda onu da gördüğünü söylemiş olmasıydı. Kamuoyu, Sebahat Tuncel'i biraz da milletvekili adayı olduğu dönemde tanıdı.

Bağımsız adaylar içerisinde en yüksek oyu almayı başardığı yarışa, aslında çok dezavantajlı koşullarda girmişti. Çünkü adaylığı süresince cezaevindeydi. Cezaevinde oluşu nedeniyle seçmenlerine kendisini tanıtma şansı olmadı. Cezaevinde yatan 50 kadın arkadaşıyla birlikte bir komisyon kurdu ve bu komisyon vasıtasıyla seçmenlerine ulaşmaya çalıştı.

Tuncel'i aday olmaya kadın hareketindeki arkadaşları ikna etmişlerdi ve seçileceğine çok inanıyorlardı. Fakat O sonuçtan onlar kadar umutlu değildi: Çünkü

seçmenlerine ulaştırılmak için yazdığı mektuplar bile cezaevi idaresi tarafından engellenmekteydi. Mahkemede ise tam bir komedi yaşanıyordu; hakkında ciddi hiçbir suçlama olmadığı halde bir türlü tahliye edilmiyordu. Neyle suçlandığını bile Mahkeme Başkanı'nın itirafçının ifadesini okumasıyla öğrendi.

Fakat dışarıda durum farklıydı. Kendilerini Sebahat'la özdeşleştiren binlerce kadın, gece-gündüz demeden çalıştılar ve büyük bir zoru başararak O'nun milletvekili seçilmesini sağladılar. Böylece daha önce Meclis'ten cezaevine vekil taşıyan Türkiye, bir ilki daha yaşadı. Bu kez tersi olacak cezaevinden, meclise milletvekili taşınacaktı.

Demokratik Toplum Partisi kapatılınca, diğer milletvekili arkadaşlarıyla birlikte Barış ve Demokrasi Partisi'ne geçen Tuncel, hem milletvekili hem de parti MYK üyesi olarak siyasi hayatına devam etti. Dört yıllık vekilliği süresince Meclis'te işçilerin, emekçilerin, gençlerin, kadınların ve Alevilerin sesi oldu. Meclis'e 132 soru önergesi veren Tuncel, aynı zamanda kendi imzasını taşıyan 17 kanun teklifi ve 24 araştırma önergesini sundu.

Bu kanun teklifleri arasında 1 Mayıs İşçi Bayramının resmi bayram yapılması, İşsizlik sigortasından emekçilerin daha çok yararlanması, Polisin yetkilerinin sınırlandırılması, Zorunlu Askerliğin kaldırılması, Öğrenci harçlarının kaldırılması, "kadın kotasının yasal statüye kavuşturulması ve kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerinin önlenmesi" gibi teklifler vardı.

Meclis'te sadece ezilenlerin sesi olmakla kalmayan Tuncel, meydanlarda direnen halkla birlikte olmaktan da hiç geri kalmadı. 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde Emek, Özgürlük ve Demokrasi Bloğu İstanbul 1. bölge

bağımsız milletvekili adayı olan ve tekrar seçilen Tuncel, ezilenlerin haklarını dile getirmek için yeniden Meclis'in yolunu tuttu.

Sonuç Niyetine...

Kitaptaki portreleri okudunuz. Bu ve böylesi kitaplara konulması gereken pek çok portrenin olduğunu önsözde de belirtmiştim. Ancak benzer portrelerden kimilerini elemek zorunda kaldım. Örneğin DTP ve BDP'den seçilen kadın milletvekillerinin ve aynı siyasi geleneğin temsilcisi pek çok kadın belediye başkanının yaşam ve mücadele öyküsü de, yaşadıkları ve zulme karşı mücadeleleriyle buraya alınmayı fazlasıyla hak ediyor.

Sol'un siyasal tarihinde daha düne kadar parti genel başkanlığına kadar yükselmiş kadın olarak bir tek Behice Boran varken, bu gün, Emek Partisi, Ezilenlerin Sosyalist Partisi, İşçilerin Sosyalist Partisi ve Emekçi Hareket Partisi'nin genel başkanlıklarını kadınlar yürütmektedir. Dahası Barış ve Demokrasi Partisi eş başkanı ve Yeşiller Partisi'nin eş sözcüsü de birer kadın. Hatta bir kadın ve bir erkeğin birlikte görev yaptıkları eş başkanlık sistemi, BDP'de belediye başkanlıklarına ve il başkanlıklarına kadar sirayet etmiş durumda.

Buraya aldığım portreleri çalışırken, dikkatimi çeken ilk şey, aldıkları eğitim oldu. Çoğunluğu zengin ailelerden gelmenin sağladığı olanaklar nedeniyle iyi eğitim almışlardı. Fakat onlar, toplumsal statüleri sayesinde tabiri caizse yan gelip yatmak yerine, zorluklarla dolu bir yaşamı bilinçli olarak tercih etmiş kadınlardı. Birçoğunuzun "benzer özellikler lider konumundaki solcu erkeklerin çoğunda da mevcut," dediğini duyar gibiyim. Evet, haklısınız; ama kadınların omuzlarında bunlara ek olarak, erkek lideri koruyup kollamak, evi çekip çevirmek ve çocuk doğurup, büyütmek gibi fazladan yükler de olduğunu anımsatmak isterim.

Osmanlı döneminin ve Cumhuriyet'in ilk yıllarının kadın portrelerinin genellikle Rumeli kökenli olmaları elbette sizin de dikkatinizi çekmiştir. Özellikle de sosyalist hareketlenmelerin daha yüksek olduğu Selanik gibi yerlerde doğmuş olmaları... Elbette aralarında İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde doğup büyümüş olanlar da var, ama Anadolu kökenli olan neredeyse tek bir isim dahi yok. Ancak son dönemlere geldiğimizde, solcu kadınların çoğunun Kürt kökenli olduğunu görüyoruz. Sadece HEP-DEP geleneği değil, aynı zamanda Türkiyeli sol siyasetler içinde yer alan mücadeleci kadınların neredeyse ezici çoğunluğu Kürt kökenli. Yani artık ışık, doğudan yükseliyor.

Kamuoyunca pek tanınmayan ya da çok az bilinen bu portreleri çalışırken, gözüme çarpan bir başka husus ise kadınların -birkaç istisna dışında- birden çok evlilik yapmış olmalarıydı. Bir yandan sistemle kıyasıya bir mücadeleye tutuşan, bir yandan da açlık ve yoksunlukla savaşmak zorunda kalan bu kadınlar, ne ilginçtir ki gerektiğinde kocalarını boşamakta hiç tereddüt etmemişler.

Belki de, kocaya bağlı, onun iradesine boyun eğen bir yaşam tarzından kopabildikleri için bu kadar özgür ve dirençli olabildiler. Eşini yaşamının sonuna dek bırakmayan Sevim Belli gibi örneklere ne diyeceğim merak ediliyorsa, söyleyeyim: Eh! Arada sırada da olsa Mihri Belli gibi birkaç doğru dürüst erkek çıkmıyor değil hani...

Portrelerle ilgili gözlemlerimi -fazla uzatmadan- burada kesiyorum. Çünkü en başında da söylediğim gibi bu çalışma, kadın ve mücadelesi üzerine bir değerlendirme değil, kadınları görmezden gelmeyi, küçümsemeyi alışkanlık haline getirmiş olan erkek egemen tarih anlayışından dolayı kadınlardan özür dileme adına minik bir denemeciktir sadece...

Kaynakça

Akal, Emel, *Kızıl Feministler,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Ali, Sabahattin, *İki Gözüm Ayşe,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.

Anadol, Zihni, *Kırmızı Gül ve Kasket,* Belge Yayınları, 1989.

Aren, Sadun, *Puslu Camın Ardında,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

Aykol, Hüseyin, *Türkiye'de Sol Örgütler,* Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, İkinci Baskı.

Barutçu, Burak, *Bedbaht Bir Şairin Feryatları,* Nar sayı 6, Kasım-Aralık 1995.

Baykan, Ayşegül ve Baskett, Belma Ötüş, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Behmoaras, Liz, *Efsane Bir Kadın Suat Derviş,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Belli, Sevim, *Boşuna mı Çiğnedik,* Belge Yayınları, İstanbul, 1994.

Benderli, Gün, *Su Başında Durmuşuz,* Belge Yayınları, İstanbul, 2003.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi,* Metis Yayınları, İstanbul, 2011, 3. Baskı.

Demirdirek, Aynur, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi,* Ayizi Yayınları, 2011, İkinci Baskı.

Dinamo, Hasan İzzettin, *TKP Aydınlar ve Anılar,* Yalçın Yayınları, İstanbul, 1989.

Erdem, Hamit, *Mustafa Suphi: Bir Yaşam-Bir Ölüm,* Sel Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Erdem, Hamit, *1920 Yılı ve Sol Muhalefet,* Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Erişçi, Lütfü, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi,* Tüstav Yayınları, İstanbul.

Gençay, Güngör, *Evrensel Kültür,* Mayıs 1998.

Güvenç, Serpil, Özer, Sultan, *Denizlerin Şekibe Ablası,* Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2011.

İşmen, Fatma Hikmet, *Parlamentoda 9 yıl: TİP Senatörü olarak 1966-1975 dönemi parlamento çalışmaları,* Çark Yayınları, Ankara, 1976.

Kadın Eserleri Kütüphanesi Vakfı Ajandası.

Kaktüsler Susuz da Yaşar, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.

Karl Dietz Verlag, *Deutsche Kommunisten - Biographisches Handbuch 1918-1945,* Nisan 2004.

Kosova, Zehra, *Ben Bir İşçiyim,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Nevşirovanova, Cemile Selim, *Göç Anıları,* Tüstav Yayınları, İstanbul, 2006.

Otyam, Nusret Kemal, *Güneş ve Gölge,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Özgüden, Doğan, *Vatansız Gazeteci,* Belge Yayınları, İstanbul, 2011.

Sadi, Kerim, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı,* İletişim Yayınları, 1994.

Sertel, Sabiha, *Roman Gibi,* Belge Yayınları, İstanbul, 1987.

Sertel, Yıldız, *Ardımdaki Yıllar,* İletişim, İstanbul, 2001.

Sertel, Yıldız, *Susmayan Adam,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002.

Sombahar, Kadın Şairler Altarı, Özel Sayı, Ocak Nisan 1994, Sayı 21 - 22.

Tekeli, Şirin, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Toros, Taha, *Mazi Cenneti,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Topçuoğlu, İbrahim, *Belgelerle 1920-1946,* Neden İki Sosyalist Parti, 1946.

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar,* BDS Yayınları, İstanbul, 1991, 11. Baskı.

Tunçay, Mete, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler,* Belge Yayınları, İstanbul, 1982.

1951 Türkiye Komünist Partisi Tevkifatı, BDS Yayınları, İstanbul, 2000.

Hüseyin Aykol

Aykırı Kadınlar

Osmanlı'dan Günümüze Devrimci Kadın Portreleri

Gazeteci-yazar Hüseyin Aykol, sol örgütlerle ilgili yıllar süren araştırmaları sırasında can sıkıcı bir gerçekle karşılaştı. Neredeyse bütün sosyalist örgüt liderleri erkekti. Yazar, konuyu biraz daha derinden araştırınca, Türkiye'de verilen toplumsal mücadele tarihinin aslında kadınlarla dolu olduğunu, fakat "erkek tarih"in onları ya görmezden geldiğini ya da öykülerini kısaltıp önemsizleştirdiğini fark etti.

Yoksa solun yaşadığı başarısızlıkların temel nedeni kadınların hep geri planda kalmaları mıydı? Bu sorudan hareket eden Hüseyin Aykol, bir kez daha ismi tarih kitaplarında geçen kadınların peşine düştü.

Lider olarak öne çıkan kadınların yanı sıra, eşini yaratan, ama onun gölgesinde kalan kadınların da mücadele ve katkılarıyla anlatıldığı *Aykırı Kadınlar*, bütün bu düşünce ve çabaların ürünü olarak ortaya çıktı.

Kapak Resmi: Bedri Rahmi Eyuboğlu, Ayrıntı

İMGE kitabevi

imge·com·tr
internet kitabevi